

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ М. БӨКЕНБАЕВ атындағы
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫ

К.Ш. Жакенов

ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДА ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ ҚОРҒАУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ
ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Оқу құралы

Ақтөбе, 2024

ӘӨЖ 340(075.8)
КБЖ 67.0Я73
Ж 20

Басуға ҚР ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының
Ғылыми кеңесімен ұсынылды

Рецензенттер:

Е.Е. Қайнар – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы
Ақтөбе заң институты бастығының орынбасары, (PhD) философия докторы,
полиция подполковнигі

Д.А. Амангельдиев – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев
атындағы Ақтөбе заң институтының кәсіби даярлық факультетінің бастығы,
(PhD) философия докторы, полиция полковнигі

Ж24 Қазіргі жағдайда қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің
проблемалық мәселелері: оқу-құралы / А.Б. Жакенов – Ақтөбе: ҚР ІІМ
М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, 2024. – 118 б.

ISBN 978-601-384-107-6

Оқу құралының мазмұны құқықтық тәртіптің әлсіреуімен, басқа да
жағымсыз әлеуметтік процестердің пайда болуымен сипатталатын қазіргі
қоғамдық өмірдің тұрақсыздығын ескере отырып құрылады. Қоғамдық
тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету мәселелері мемлекеттік органдардың,
ғалымдардың, сондай-ақ құқық қорғау қызметін жүзеге асыратын
практикалық қызметкерлердің басым назар аударатын объектілерінің
қатарына қойылады.

Оқу құралының мақсаты магистранттарға қоғамдық тәртіпті сақтауды
тиісінше қамтамасыз ету бойынша өздерінің қызметтік міндеттерін кәсіби
орындау үшін қажетті білім, білік және дағдылар кешенін үйрету болып
табылады.

ӘӨЖ 340(075.8)
КБЖ 67.0Я73

ISBN 978-601-384-107-6

© К.Ш. Жакенов, 2024
© ҚР ІІМ М. Бөкенбаев ат.
Ақтөбе заң институты, 2024

МАЗМҰНЫ

Кіріспе.....	5
1 тарау. «Қазіргі жағдайда қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету мәселелері» курсына кіріспе	
§1.1 мемлекеттің құқық қорғау функциясын іске асыру нысаны ретінде қоғамдық тәртіпті сақтау ұғымы.....	6-12
§1.2 қоғамдық қауіпсіздік саласындағы институционалдық-құқықтық реттеу.....	12-18
2 тарау. «Қазіргі жағдайда қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуді түсінудің жаңа тәсілдері»	
§ 1. Қоғамдық тәртіптің мәні мен түсінігі.....	19-27
§ 2. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің әкімшілік-құқықтық негіздері.....	28-31
3-тарау. «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету әдістері мен нысандары қазіргі заманғы түсінік, түрлері, қолдану ерекшеліктері»	
§ 1. Қоғамдық қауіпсіздік жағдайының мониторингін қалыптастыру.....	32-36
§ 2. Азаматтарды үйлердің кіреберістерінде және үй маңындағы аумақтарда қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғау.....	36-42
4-тарау.«Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің өзекті мәселелері»	
§ 1. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің қазіргі жағдайы мен ұйымдастырылуы.....	43-47
§ 2. Қоғамдық қауіпсіздікке қарсы құқық бұзушылықтардың объективті жағының проблемалық мәселелері.....	47
5-тарау. «Қаладағы құқықтық тәртіп социологиялық сауалнама объективті арқылы»	
§ 1. Құқық бұзушылықтардың алдын алу үшін қоғамдастықтардың кешенді серіктестігі.....	48-49
§ 2. Азаматтардың қажеттіліктерін ескере отырып, алдын алу жоспарларын талдау және түзету.....	50-51
6-тарау. «Қоғамдық қауіпсіздікке қарсы құқық бұзушылықтардың объективті жағының кейбір аспектілері»	
§ 1. Ескіру мерзімінің өтуіне байланысты әкімшілік жауапкершіліктен босатудың өзекті мәселелері.....	52-53
§ 2. Құқық бұзушылықтың объективті жағының кейбір ерекшеліктері.....	54-58
7-тарау. «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің жай-күйі мен ұйымдастырылуы»	
§ 1. Азаматтарды қоғамдық тәртіпті қорғауға тартудың проблемалық мәселелері.....	59-62
§ 2. Полиция қызметінің әлеуметтік бағдарланған стратегиясы оның кәсіби тиімділігінің факторы ретінде.....	62-67
8 тарау. «Жедел барлық жерде аналитикалық жұмыс қағидатын іске асыру негіздері»	
§ 1. «Полиция жаяу қашықтықта».....	68-72

§ 2. Аналитикалық зерттеудің практикалық, іске асыру кезеңі.....	72-75
9 тарау. «Әкімшілік құқық бұзушылықтар қоғамдық тәртіпке қауіп төндіреді»	
§ 1. Қоғамдық тәртіпті қорғау саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтардың түсінігі мен мазмұны.....	76-82
§ 2. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің кешенді тәсілдері.....	82-86
10 тарау. «Азаматтарды қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге тартудың қолданыстағы ережелерін сапалы өзгерту»	
§ 1. Азаматтық қоғам институттары - құқықтық мемлекет құрудың негізі.....	87-92
§ 2. Полицияның қоғамдық-бағдарланған қызметі (қазіргі құқықтық мемлекеттің сипаттамасы).....	93-97
11 тарау. «Төтенше жағдайлар кезінде қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің проблемалық мәселелері»	
§ 1. Төтенше жағдайлардың пайда болуының объективті алғышарттары.....	98-101
§ 2. Төтенше жағдайлар кезінде қоғамдық тәртіпті қорғау саласындағы басқарма.....	101-106
12 тарау. «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудегі заманауи цифрлық технологиялар»	
§ 1. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудегі заманауи цифрлық технологиялар.....	107-110
§ 2. Құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету процестерін оңтайландыру және автоматтандыру.....	111-115
Әдебиеттер.....	116-117

Кіріспе

«Қазіргі жағдайда қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің проблемалық мәселелері» оқу құралы магистранттарға арналған. Оқу құралы қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің проблемалық мәселелерін терең зерттеуге бағытталған.

Оқу құралының мазмұны құқықтық тәртіптің әлсіреуімен, басқа да жағымсыз әлеуметтік процестердің пайда болуымен сипатталатын қазіргі қоғамдық өмірдің тұрақсыздығын ескере отырып құрылады. Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету мәселелері мемлекеттік органдардың, ғалымдардың, сондай-ақ құқық қорғау қызметін жүзеге асыратын практикалық қызметкерлердің басым назар аударатын объектілерінің қатарына қойылады.

Оқу құралының мақсаты магистранттарға қоғамдық тәртіпті сақтауды тиісінше қамтамасыз ету бойынша өздерінің қызметтік міндеттерін кәсіби орындау үшін қажетті білім, білік және дағдылар кешенін үйрету болып табылады.

Бұл оқу құралы магистранттарға әкімшілік полиция мен жергілікті полиция қызметі қызметінің түрлі мәселелерінде ұйымдастыру туралы, қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің нысандары мен әдістері, әкімшілік құқықтық қатынастар туындаған кезде мемлекет, азаматтар мен ұйымдар арасындағы өзара қарым-қатынастардың ерекшеліктері туралы қажетті материал көлемін беруді мақсат етеді.

Қоғамдық қауіпсіздік азаматтардың өмірін, денсаулығы мен әл-ауқатын, қазақстандық қоғамның рухани-адамгершілік құндылықтарын және әлеуметтік қамсыздандыру жүйесін қоғамның тұтастығы мен оның тұрақтылығы үшін нақты және әлеуетті қатерлерден қорғау жай-күйін көрсетеді.

Заңдылық пен құқықтық тәртіп деңгейінің төмендеуінен, оның ішінде қылмыстың өсуінен көрінетін қоғамдық қауіпсіздікке төнетін қатерлер мемлекеттің тұрақты дамуына елеулі кедергілер туғызады, экономикалық белгісіздікті арттырады, ұзақ мерзімді инвестицияларға кедергі келтіреді және Заң Үстемдігі қағидатына нұқсан келтіреді.

Сондықтан Қазақстан Республикасының 2021 – 2025 жылдарға арналған Ұлттық қауіпсіздік стратегиясында құқық қорғау органдары мен сот жүйесі жұмысының тиімділігін арттыру, халықты құқық бұзушылықтардың барлық түрлерінен қорғау мәселелерін қоса алғанда, азаматтардың, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігі басты назарға алынды.

Елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі кезеңі адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына, қоғамның материалдық және рухани құндылықтарына нұқсан келтіру мүмкіндігінде көрсетілген қоғамдық қауіпсіздік үшін ықтимал тәуекелдерді ескере отырып, құқық бұзушылықтардың алдын алу субъектілерінің өзара іс-қимылының қолданыстағы тетігін өзгертуді талап етеді.

1 тарау. «Қазіргі жағдайда қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету мәселелері» курсына кіріспе

§1.1 мемлекеттің құқық қорғау функциясын іске асыру нысаны ретінде қоғамдық тәртіпті сақтау ұғымы

Халықаралық құқық пен ҚР заңнамасына сәйкес құқықтық тәртіп органдарының қызметіндегі басты мақсат азаматтардың тәртібі, құқықтары мен бостандықтарының сақталуын қамтамасыз ету болып табылады. Өйткені мемлекеттің тиімді дамуы және оның жұмыс істеуі қоғамдық қатынастарды нығайтусыз мүмкін емес. Бұл үдерістегі басты құндылық құқықтық өріс шеңберіндегі адамның әл-ауқаты болып табылады және мемлекеттің тұрақты дамуының кепілі болып табылады. Қоғамдық тәртіптің не екендігі туралы көптеген ұстанымдар бар. Қолданыстағы түсіндірмелерді қарастыра отырып, олардың ең маңыздыларына тоқталайық. Доктринада құқықтық тәртіп мемлекеттің құқық қорғау функциясының маңызды бағытын сапалы сипаттайтын қоғамдық қатынастардың жағдайы ретінде қарастырылады, бұл оны институционалдық, функционалдық және әлеуметтік-құқықтық аспектілердің бірлігінде күрделі әлеуметтік-құқықтық, саяси және мемлекеттік құбылыс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік-құқықтық аспектіде құқықтық тәртіп құқықтық рәсімдеумен, құқықтық тәртіп органдарының, қоғамдық бірлестіктер мен қоғамдық билік органдарының өзара іс-қимылын ұйымдастырумен сипатталады жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, қоғамдық тәртіп әкімшілік қызметтердің, Ішкі істер органдарының, бөлімшелердің қызметін білдіреді. Мұның бәрі қоғамдық тәртіп саласындағы қатынастарды реттеуде маңызды рөл атқарады:

- ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне;
- ҚР Президентінің жарлықтары;
- ҚР Үкіметінің қаулыларына;
- ҚР ПМ бұйрықтарына;
- ҚР атқарушы және заң шығарушы органдарының заңдары мен актілеріне;
- жергілікті өзін-өзі басқару органдарының нормативтік құқықтық актілеріне.

Тиісінше, құқықтық тәртіпті реттеудің құқықтық нормалары тиісті топтарға бөлінеді.

Қоғамдық құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету бойынша ПО қызметінің түрлері:

Әкімшілік-құқықтық – құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша әкімшілік ықпал ету шараларын қолдануға және құқық бұзушыларға әкімшілік жазаларды қолдануға бағытталған.

Жедел-ізвестіру-құқық бұзушылықтардың жолын кесу және анықтау үшін жедел-ізвестіру іс-шаралары мен құралдарын жүргізуді қамтамасыз етеді.

Қылмыстық-құқықтық-қылмыстардың жолын кесу және анықтау және тәртіпті қамтамасыз ету үшін қылмыстық-құқықтық құралдарды қолдануға қызмет етеді.

Азаматтық – құқықтық-ҚР азаматтарының құқықтары мен мүдделерін қамтамасыз етуге бағытталған азаматтық-құқықтық құралдарды пайдалануға шоғырланған.

Құқық тәртібін қамтамасыз ету бойынша ПО-ның жұмыс істеуі басқа құқық қорғау органдарымен нәтижелі өзара іс-қимылда іске асырылатынын атап өткен жөн. Осыған сәйкес келесі түрлерді ажыратуға болады ӘҚҚ туралы ҚРЗ:

- құқық бұзушылық орнында дереу болу;
- бұзушылықтардың жолын кесу;
- қауіпсіздік қатерлерін жою және қауіпсіздікті қамтамасыз ету;
- құқық бұзушылық оқиғаларын құжаттау;
- карантиндік шараларды жүргізу кезінде қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету;

- қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелері мен органдарына түзеу мекемесінде қауіпсіздікті қамтамасыз етуге жәрдемдесу;

- сайлау іс-шаралары кезінде қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету. Құқық қорғау органдарының құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету саласындағы ведомствоаралық өзара іс қимылын іске асыру мынадай нысандарда іске асырылады:

- бірлескен тергеу топтарын құру;
- жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу (сауалнамалар, анықтамалар беру, қадағалау, тексеру сатып алу, жедел енгізу және т. б.) - тергеушіге ізвестіру іс-әрекеттерін жүргізу қорытындыларын хабарлау;

- жедел-ізвестіру қызметін жүзеге асыратын органның қызметкерімен бірлесіп тергеу сипатындағы;

- қылмыстық процеске қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған шараларды қолдану [8, 24-27 беттер]Өзара әрекеттесудің негізгі ұйымдастырушылық-тактикалық формаларына мыналар жатады:

- құқық қорғау органдары басшыларының үйлестіру кеңестерін өткізу;
- құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету бойынша ақпарат алмасу;
- құқық бұзушылықтарды анықтау және жолын кесу үшін бірлескен іс-шаралар;

- бірлескен білім беру семинарлары арқылы қызметкерлердің біліктілігін арттыру;

- ұйымдастырушылық-өкімдік құжаттарды шығару;
- бірлескен ақпараттық басылымдар шығару;
- үйлестіру қызметінің келісілген жоспарларын әзірлеу және бекіту;
- статистикалық деректерді қалыптастыру және оларды құқық бұзушылықтарға қарсы күресті күшейту бойынша одан әрі пайдалану.

Жоғарыда айтылғандардың бәрін қорытындылай келе, қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі шаралар жүйесі аталған салалардағы қатынастарды құқықтық реттеуден тұрады, яғни

құзыретті органдардың осы тіршілік ету салаларындағы адамдардың мінез-құлқын реттейтін заңнамалық және басқа да нормативтік актілерді қабылдауы; іске асыру, яғни мемлекеттік органдардың іске асыруы және қоғамдық құрылымдар осы актілердің ережелерін сақтайды. Өз кезегінде ішкі істер органдары құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету тетігінде негізгі құқық қорғау міндеттерінің бірі – құқықтық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді іске асыра отырып, басты рөл атқарады. Полицияның құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудің басқа субъектілерімен өзара іс-қимылының тиімділігі мен үйлесімділігі көбінесе құқықтық тәртіптің сапалық жағдайын және оны мемлекеттік органдармен қамтамасыз етудің тиімділігін анықтайды.

Қазіргі жағдайда қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету проблемаларын мемлекеттік әкімшілік органдарының басқару қызметі саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін әкімшілік-құқықтық нормалардың жиынтығы ретінде анықтауға болады (оған атқарушы органдар, сондай-ақ ресми атқарушы болып табылмайтын өзге де мемлекеттік әкімшілік органдар кіреді). Бұл нормалардың үлкен жиынтығы әкімшілік заңнамада, сондай-ақ басқа салалық заңнамада (азаматтық, еңбек және т.б.) қамтылған.

Қоғамдық өмірді ұйымдастыратын және реттейтін көптеген ережелер негізінен әкімшілік құқықта болады және қоғамдық қатынастардың бүкіл жүйесіне енеді.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған мемлекет қабылдаған шараларға қарамастан, елдегі құқықтық тәртіптің қажетті деңгейі туралы әлі айтудың қажеті жоқ.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету мәселелерін зерттеудің өзектілігі бізді қоршаған шындықтың қаншалықты сенімсіз екенін көрсеткен бүкіл ел бойынша жаппай тәртіпсіздіктерге байланысты.

Аталған барлық сын-қатерлер біртұтас сипатқа ие және қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету саласында.

Әлеуметтік қауіпсіздіктің бір түрі ретінде қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету-бұл жеке адамның қауіпсіздігін, қоғамдық тыныштықты, азаматтардың еңбегі мен демалысы үшін қолайлы жағдайларды, мемлекеттік органдардың қалыпты қызметін қамтамасыз ету мақсатында құқықтық нормалармен реттелетін қоғамдық қатынастар жүйесі.

Әкімшілік құқық теориясында қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету деп «қауіпсіздік объектілерінің қорғалуының қажетті деңгейін құруға және қолдауға, жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделеріне төнетін қауіп-қатерлерге барабар нормативтік-құқықтық, ұйымдастырушылық, құқық қорғау және өзге де сипаттағы шаралар мен құралдарды жүзеге асыруға бағытталған мемлекеттік саясатты жүргізу» түсініледі.

Қауіпсіздік-бұл өте күрделі, жан-жақты категория. Этимологиялық тұрғыдан алғанда, қауіпсіздік-бұл "біреуге ешнәрсеге қауіп төндірмейтін

жағдай". Бұл жағдайда қауіп «қандай да бір зиян, бақытсыздық тудыруы мүмкін қауіпті нәрсенің мүмкіндігі, қауіпі» ретінде анықталады.

Тихомировтың редакциясымен заңдық энциклопедиялық сөздікте қауіпсіздік жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделерін саяси, экономикалық, әлеуметтік, әскери, техногендік, экологиялық, ақпараттық және өзге де сипаттағы ішкі және сыртқы қатерлерден қорғау жағдайы ретінде айқындалады, бұл мемлекетте саяси, экономикалық және әлеуметтік тұрақтылықты орнатуды, заңдардың сөзсіз орындалуын және құқықтық тәртіпті сақтауды, серіктестік негізінде халықаралық ынтымақтастықты дамыту.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету ұлттық қауіпсіздіктің бір түрі болып табылады және азаматтардың өмірін, денсаулығы мен әл-ауқатын, қазақстандық қоғамның рухани-адамгершілік құндылықтарын және әлеуметтік қамсыздандыру жүйесін қоғамның тұтастығы мен оның тұрақтылығы қамтамасыз етілетін нақты және әлеуетті қатерлерден қорғау жай-күйін білдіреді.

Бүгінгі таңда анықтауда плюрализм бар қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету, қауіпсіздік құбылысының іргелі табиғаты мен әртүрлілігімен, сыртқы көріністердің көптеген формаларымен және объективті шындықтың басқа құбылыстарымен өзара әрекеттесуімен анықталады. Соңғы уақытқа дейін «қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету» ұғымы нормативтік анықтамаға ие болмады және бұл көптеген пікірталастардың тақырыбы болды. Мәселелердің күрделі сипаты қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету «Қауіпсіздік», «Ұлттық қауіпсіздік», «Мемлекеттік қауіпсіздік» және т.б. сияқты әртүрлі тұжырымдамалық категорияларда көрінеді.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету ұғымын қарастыру онымен біртекті ұғымдарды ашуды талап етеді. Олардың дамуы танымның теориялық және әдіснамалық негізі ретінде философия, құқық, тарих, әлеуметтану және басқа да ғылыми білім салаларындағы күрделі деректерді пайдалануға негізделген сараланған және кешенді тәсілді қамтиды. Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету-бұл үлкен әлеуметтік-құқықтық категория.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесінде негізгі орын алады, адам мен азаматтың негізгі құқықтары мен бостандықтарын шектеу критерийі болып табылады, Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдары қызметінің мәні мен мазмұнын айқындайды.

Бұл ретте қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету ұғымы Қазақстан Республикасының Конституциясында айқындалмаған.

Қолданыстағы қауіпсіздік түрлерінің нормативтік анықтамалары болмағандықтан, бүгінде қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету саласындағы заңнаманың біртұтас жүйесі туралы айтудың қажеті жоқ.

Қоғамдық тәртіпті сақтауды қамтамасыз ету-адамдардың өмірі мен денсаулығына және олардың мүлкіне төнетін қатердің алдын алуға немесе

жоюға байланысты қоғамдық қатынастарды қамтитын ажырамас бөлік. Ол органикалық түрде азаматтардың жеке қауіпсіздігі мен қоғамдық тәртіппен байланысты.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, лауазымды адамдар мен азаматтардың шешімдері мен әрекеттерімен қамтамасыз етіледі:

1) азаматтардың жеке қауіпсіздігін, олардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету кепілдіктерін нығайту;

2) қазақстандық патриотизмге, ұлтаралық және конфессияаралық келісімге негізделген мемлекеттік идеологияны қалыптастыру;

3) Қазақстан халқының бірлігі мен қоғамдағы толеранттылықты нығайту;

4) халықтың табиғи өсуін қолдау және дағдарыстық демографиялық процестерге қарсы іс-қимыл жөнінде уақтылы шаралар қабылдауды қамтамасыз ету;

5) қылмысқа, оның ішінде оның ұйымдасқан нысандарына, сыбайлас жемқорлыққа, терроризмге және экстремизмге қарсы күресті күшейту;

6) жұмыссыздықтың өсуі мен халықтың өмір сүру деңгейінің төмендеуі;

7) психоактивті заттарды медициналық емес пайдаланудың, сондай-ақ халықтың денсаулығы мен имандылығына, Қазақстан халқының генофондына қауіп төндіретін басқа да әлеуметтік факторлардың алдын алу;

8) елдің зияткерлік әлеуетін төмендетуге кедергі жасау;

9) қазақстандық қоғамның тарихи, дәстүрлі, рухани және мәдени құндылықтарының сақталуын қамтамасыз ету;

10) заңсыз көші-қонға қарсы іс-қимыл;

11) биологиялық тәуекелдерді бағалау және биологиялық қауіпсіздік саласындағы профилактика.

2. Көрінеу әкеп соғуы мүмкін шешімдер қабылдауға және іс әрекеттер жасауға жол берілмейді:

1) Қазақстан халқының бірлігін бұзу және этносаралық және конфессияаралық қатынастардың жай-күйін нашарлату;

2) қоғамдық келісімді бұзу;

3) қоғамдық және діни бірлестіктердің мемлекет пен мемлекет істеріне қоғамдық және діни бірлестіктердің істеріне заңсыз араласуына;

4) қылмыс пен құқық бұзушылықтың өсуіне;

5) білім беру және медициналық қамтамасыз ету деңгейі мен сапасын төмендету;

6) тарихи-мәдени мұра объектілерінің жоғалуы;

7) адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын негізсіз шектеу;

8) Биологиялық тәуекелдер деңгейін арттыру не Қазақстан Республикасының биологиялық қауіпсіздігіне қатер төнуі мүмкін.

3. Қоғам денсаулығына нақты қауіп төндіретін аса қауіпті және Карантиндік жұқпалы аурулары бар шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың Қазақстан Республикасына келуіне жол берілмейді.

Қазақстан Республикасының аумағында жүрген және қоғамның денсаулығына қауіп төндіретін жұқпалы аурулары бар шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдар елден шығаруға жатады.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің негізгі объектілеріне мыналар жатады: тұлға – оның құқықтары мен бостандықтары; қоғам – оның материалдық және рухани құндылықтары; мемлекет – оның конституциялық құрылымы, егемендігі және аумақтық тұтастығы.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің негізгі субъектісі мемлекеттік билік органдары арқылы осы саладағы функцияларды жүзеге асыратын мемлекет болып табылады.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету мақсаттарына мыналар жатады:

- адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының, ұйымдар мен қоғамдық бірлестіктердің құқықтары мен заңды мүдделерінің, қоғамның материалдық және рухани құндылықтарының қылмыстық сипаттағы қатерлерден қорғалуының қажетті деңгейіне қол жеткізу және қолдау;

- халықтың табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардан, сондай-ақ террористік қатерлерден қорғалу деңгейін арттыру;

- қоғамдағы азаматтық бейбітшілікті, саяси, әлеуметтік және экономикалық тұрақтылықты сақтау.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің басым міндеті адамның және азаматтың өмірін, денсаулығын, конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау болып табылады.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің өзге де міндеттеріне мыналар жатады:

- қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету қатерлерінің көздерін анықтау және бейтараптандыру;

- қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету жағдайын бағалау, оның дамуын болжау, ел басшылығын, мемлекеттік органдарды, жұртшылық пен халықты осы саладағы жағдай туралы хабардар ету;

- қоғамдық тәртіпті, оның ішінде құқық бұзушылықтардың, әлеуметтік және ұлтаралық қақтығыстардың алдын алу, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың алдын алу, жою және (немесе) олардың салдарын барынша азайту жөніндегі өңірлік, муниципалдық және салалық бағдарламаларды қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған кешенді нысаналы бағдарламаларды қабылдау және сүйемелдеу;

- қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету күштері мен құралдарының, оның ішінде шұғыл жедел қызметтерді шақыруды қамтамасыз ету жүйесінің жеткілікті дайындығын үнемі жетілдіру және қолдау;

- қоғамның материалдық және рухани құндылықтарын қылмыстық сипаттағы қатерлерден алдын ала қорғау, Шетелдегі азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, еліміздің қорғаныс-өнеркәсіптік, ядролық, химиялық, атом-энергетикалық және орман кешендерінің кәсіпорындарының, ұйымдары мен мекемелерінің, сондай-ақ халықтың

тіршілігін қамтамасыз ету объектілерінің қауіпсіз жұмыс істеу режимін нығайту;

- жол қозғалысы қауіпсіздігін арттыру, азаматтардың өмірі мен денсаулығына зиян келтіруге әкеп соғатын жол-көлік оқиғаларының санын қысқарту, олардың зардаптарының ауырлығын төмендету;

- террорлық шабуылдар қаупін азайту бойынша алдын алу шараларын жетілдіру;

- халықты табиғи және техногендік сипаттағы ТЖ-дан қорғау, су объектілерінде өрт қауіпсіздігін және адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету;

- есірткі құралдарының, психотроптық заттар мен олардың прекурсорларының заңсыз айналымына қарсы іс-қимыл, есірткі құралдары мен психотроптық заттарды медициналық емес тұтынудың алдын алу, есірткіге тәуелді азаматтарды емдеу және оңалту;

- Әлеуметтік және ұлтаралық қақтығыстардың, заңсыз көші-қонның, нәсілдік, ұлттық және діни алауыздықты, өшпенділікті не араздықты қоздыруға бағытталған қызметтің жолын кесу;

- сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл;

- қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету мәселелері бойынша полиция күштерінің қоғамдық бірлестіктермен, халықаралық ұйымдармен және азаматтармен тиімді өзара іс-қимыл тетіктерін жетілдіру;

- қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету Күштерін материалдық және техникалық жарақтандыру деңгейін, сондай-ақ олардың қызметкерлерінің құқықтық және әлеуметтік қорғалу деңгейін арттыру.

§1.2 қоғамдық қауіпсіздік саласындағы институционалдық-құқықтық реттеу.

Қазіргі кезеңде мемлекеттің тұрақты және қауіпсіз даму проблемаларына басымдық беріле бастады. Бұл, біріншіден, XX ғасырдың екінші жартысындағы драмалық Оқиғалармен түсіндіріледі. бүкіл адамзаттың тарихи дамуындағы терең және шешілмейтін қайшылықтарды анықтады; екіншіден, жоғары технологиялар дәуірінің басталу дәуіріндегі адамдардың өмір сүру жағдайларының шиеленісуі; үшіншіден, әлеуметтік реттеу проблемаларының күрделенуі. Ұлттық қауіпсіздіктің кез келген тұжырымдамасының негізгі критерийі жеке адамның қауіпсіздігі болып табылады, сондықтан ұлттық қауіпсіздіктің негізгі объектілеріне, ең алдымен, мыналар жатады: жеке тұлға, оның құқықтары мен бостандықтары; қоғам - оның материалдық және рухани құндылықтары; мемлекет - оның конституциялық құрылымы, тәуелсіздігі және аумақтық тұтастығы. Айта кету керек, Азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің қалыптасу процесінде өмірдің барлық салаларын демократияландырумен және ізгілендірумен жеке тұлға мен қоғам мүдделерінің басымдығын бекіту байқалады, олар жақын арада мемлекет мүдделеріне бағынады. Ғылыми әдебиеттегі тұлғаның өмірлік маңызды мүдделеріне мыналар жатады:

адамның қадір-қасиетін, адам өмірі мен денсаулығын жоғары құндылықтар ретінде тану; адамның конституциялық құқықтары мен бостандықтарын нақты қамтамасыз ету; рухани және зияткерлік дамуға тең құқықтар; жеке және мүліктік қауіпсіздікті сенімді қорғау; мемлекеттің материалдық жағдайлардың лайықты және кепілдендірілген минимумын қамтамасыз етуі; қолайлы экологиялық жағдай жасау.

Демек, жеке адамның бостандығы мен мемлекет қауіпсіздігінің арақатынасы Ұлттық қауіпсіздік мәселелерін зерттеудегі басты мәселелердің бірі болып табылады. Бұл мәселенің мәні-жеке адамның қауіпсіздігі мен бостандығын қамтамасыз етуді қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігімен қалай үйлестіру, сол арқылы әлеуметтік қақтығыстардан қалай аулақ болу керек, өйткені бұл азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің қалыптасуының қажетті шарты болып табылады.

Азаматтық қоғамның дамуы үшін жағдайлар мемлекеттің қауіпсіздік саласындағы ресми саясатының сипатымен тығыз байланысты. Бұл саясат азаматтық қоғамның дамуына қарсы тұра алады, оны мемлекеттің қауіпсіздігіне қауіп төндіреді. Бірақ ол оның дамуына жол беріп, тіпті ынталандыра алады, оны мемлекетке тең тәуелсіз қауіпсіздік объектісі ретінде көре алады, оны ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде серіктес ретінде қарастыра алады.

БҰҰ-ның жіктелуі бойынша мемлекеттегі адам қауіпсіздігіне төнетін негізгі қатерлер тізбесінде Ұлттық қауіпсіздіктің мынадай құрылымы қабылданды: - азық-түлік қауіпсіздігі; - денсаулық үшін қауіпсіздік; - экономикалық қауіпсіздік; - экологиялық қауіпсіздік; - жеке қауіпсіздік; - қоғамдық қауіпсіздік; - саяси қауіпсіздік.

Соңғы кездері түсінікті себептерге байланысты мемлекет пен қоғамның тұрақты және қауіпсіз даму мәселелері саласындағы зерттеулерге посткеңестік кеңістік ғылымында да айтарлықтай көңіл бөлінуде.

Қазақстанның ғылыми жұртшылығының мемлекет пен қоғамның орнықты және қауіпсіз даму мәселелеріне, сондай-ақ ұлттық қауіпсіздік проблемасына арналған Елеулі әдебиеттердің болуына назарының артуына қарамастан, республикада «ұлттық қауіпсіздік» ұғымының өзін әлі де біржақты айқындау мен түсіндіру жоқ, соның салдарынан заң ғылымында өзара енуді ашатын теориялық ережелер әзірленбеген әр түрлі факторлардың белгілі бір елдің немесе қоғамның қауіпсіздігіне өзара әсері.

Қазіргі жағдайды талдау және Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігіне төніп тұрған қауіп-қатерлерді анықтау ғана емес, сондай-ақ осы қауіп-қатерлердің әлеуетін төмендете отырып, қазіргі жағдайға әсер етуі мүмкін жолдар мен құралдарды анықтау қажеттілігін дәл осы, жеткілікті алаңдатарлық перспективаны іске асыру айқындайды.

КСРО ыдырағаннан кейін, оның орнында жаңа тәуелсіз мемлекеттердің пайда болуы және сәйкесінше КСРО – АҚШ-тың қарсыласуы жойылғаннан кейін күн тәртібіне жаңа сұрақтар қойылды. Осылайша, тәуелсіз мемлекет ретінде республиканың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі мемлекеттік егемендікке ие болғаннан кейін пайда болды. Шекаралары өте ұзын және екі

ядролық державаның арасында орналасқан үлкен аумағы бар елдің қауіпсіздігін қалай қамтамасыз ету керек деген сұраққа жауап беру керек болды. Егер бұған көптеген көршілер қызығушылық танытатын кең табиғи ресурстарға ие болу қосылса, онда егемен Қазақстанның қандай қиын жағдайға тап болғаны анық болады.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында Қазақстанға өмірлік маңызды міндеттерді шешу қажет болды: әскери, саяси, экономикалық және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету. Осы кезеңде ҚР ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі басымдықтары: халықаралық аренада өзін бекіту, мемлекеттік шекараларды нығайту, аумақтық тұтастықты қамтамасыз ету, әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерді көтеру болып табылады.

Конституциялық, саяси, құқықтық және экономикалық дамудың сапалы жаңа кезеңіне енген Қазақстан үшін ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету одан әрі орнықты дамудың маңызды шарты болып табылады.

Қоғамдық қауіпсіздік объектілеріне сүйене отырып, оның түрлерін ажыратуға болады: әлеуметтік қауіпсіздік; жол қауіпсіздігі; өрт қауіпсіздігі; санитарлық қауіпсіздік.

Қоғамдық қауіпсіздікке қол жеткізу қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында бірыңғай мемлекеттік саясатты жүргізумен, жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделеріне төнетін қатерлерге барабар экономикалық, саяси, ұйымдастырушылық және өзге де сипаттағы шаралар жүйесін іске асырумен қамтамасыз етіледі.

Қоғамдық қауіпсіздік объектілерінің қорғалуының қажетті деңгейін құру және қолдау мақсатында қоғамдық қауіпсіздік саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін құқықтық нормалар жүйесі әзірленеді, осы саладағы мемлекеттік билік органдары қызметінің негізгі бағыттары айқындалады, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету органдары және олардың қызметін бақылау мен қадағалау тетігі қалыптастырылады немесе қайта құрылады. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі функцияларды тікелей орындау заңға сәйкес атқарушы билік жүйесінде, атап айтқанда Ішкі істер органдарында құрылатын қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мемлекеттік органдарына жүктелген.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің мақсаттары мен міндеттері «қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету қаупі – адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарына, қоғамның материалдық және рухани құндылықтарына тікелей немесе жанама зиян келтіру мүмкіндігі» болатын ықтимал және бар қауіптердің сипатымен айқындалады. Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің мақсаты-қоғамдық мүдделер мен қатынастарға зиян келтіруі мүмкін қауіптерді анықтау, жою және алдын алу.

Қолданыстағы ғылыми еңбектерде бұл мәселелер егжей-тегжейлі немесе кең әкімшілік-құқықтық мәселелер аясында, кешенді тәсілсіз қарастырылды, бұл осы мәселені ғылыми талдаудың қажеттілігін анықтайды. Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету үшін қауіптер өте алуан түрлі және қоғам

өмірінің барлық салаларында кездеседі. Алайда, заң ғылымындағы пікірталас мәселелерінің бірі қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету қатерлерінің толық тізімін қалыптастыру болып табылатынын ескеріңіз.

Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына, қоғамның материалдық және рухани құндылықтарына нұқсан келтірудің тікелей немесе жанама мүмкіндіктерінің негізгі көздері ретінде қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету туралы жалпы қабылданған екі қауіп тобы бөлінеді.

Біріншіден, бұл террористік және экстремистік қатерлер, сыбайлас жемқорлық сияқты қылмыстық сипаттағы қатерлер. Қылмыстық сипаттағы қауіптердің жалпы аясында. Есірткі, психотроптық заттар мен олардың прекурсорларының заңсыз айналымына байланысты қылмыстар. Бұл ретте шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың Қазақстан Республикасына заңсыз көші-қонына, сондай-ақ қоғамдағы соған байланысты әлеуметтік шиеленістерге ерекше назар аудару қажет.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету қатерлерінің негізгі көздері ретінде табиғи және техногендік сипаттағы қатерлер айқындалды.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің Елеулі қатері қауіпті өндірістік объектілерде төтенше жағдайлардың туындау ықтималдығы болып табылады.

Санитариялық-эпидемиологиялық, ветеринариялық-санитариялық, фитосанитариялық және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің айтарлықтай нашарлауы, сондай-ақ биотехнологиялық және химия өнеркәсібінің құлдырауы аясында қоғамдық қауіпсіздікке биологиялық және химиялық қатерлер күшейе түсуде.

Өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету ерекше назар аударуды талап етеді. Жаңа климаттық жағдайларда қауіпті гидрологиялық құбылыстардың көбеюіне және аумақтардың антропогендік дамуының жалғасуына байланысты су тасқыны мен судың халыққа, аумаққа және экономика объектілеріне өзге де теріс әсерінің Елеулі тәуекелдері бар. Сейсмикалық қауіп халыққа айтарлықтай қауіп төндіреді.

Айта кетейік, халықаралық тәжірибеде мемлекет қауіпсіздігін, атап айтқанда қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қауіп төндіретін құбылыстар тізбесіне қатысты бірыңғай тәсіл жоқ. Ғалымдар мен практиктер осы қауіптердің тізімін жасауға қатысты үнемі пікірталас жүргізіп отырады. Ғалымдардың бір тобы жағдайлардың кеңейтілген тізімін әзірлеу және бекіту және жалпы тұжырымдармен жұмыс істеу қажеттілігін көрсетеді, мысалы:

- мемлекеттік билік органдарының қалыпты қызметін бұзу;
- конституциялық құқықтық тәртіпті қалпына келтіру қажеттілігі;
- мемлекеттік шекараның шектес елдердің аумақтарынан жаппай өтуі;
- адамдардың айтарлықтай өліміне әкеп соққан жаппай террористік актілер жасау;
- техногендік немесе табиғи сипаттағы қауіпті құбылыстардың пайда болуы және т. б.

Сонымен қатар, қауіптердің ашық тізімін құру қажеттілігін негіздейтін ғалымдардың ұстанымын қолдау керек. Заң нормаларын еркін түсіндіруге

жол бермеу және мемлекеттік органдар немесе лауазымды адамдар тарапынан теріс қылықтарға жол бермеу мақсатында заң нормаларын ресми түсіндіруді жүзеге асыру қажет.

Аталған қоғамдық қауіпсіздік қатерлері ТЖ-да қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің негізгі бағыттарын бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

- ТЖ туындаған кезеңде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау;

- қоғамдық тәртіпті бұзу және тонау фактілеріне жол бермеу;
- қоғамдық тәртіпті бұзудың себептері мен жағдайларын жою;
- ТЖ туындаған жағдайда халықтың көші-қон ағынын болдырмау;
- ТЖ теріс салдарын жою.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін қызметтер және қауіпсіздік саласының басқа да субъектілері

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету үшін негізгі жауапкершілік құқық қорғау органдарына жүктеледі. Құқық қорғау органдары әдетте екі жақты рөл атқарады: қауіпсіздікті қамтамасыз етеді және сонымен бірге тәртіпті сақтауды реттейтін заңдар мен ережелердің сақталуын қамтамасыз етеді. Ол үшін қауіпсіздік жүйесінің қосымша компоненттері қатысуы мүмкін-мысалы:

- арнайы қорғаныс күштері (күзет бөлімшелері немесе оққағарлар);
- барлау және құпия қызметтер;
- қарулы күштер, оның ішінде армия, Шекара қызметінің сарбаздары мен офицерлері және кеден органдары;
- күзет қызметінің резервтері мен жергілікті бөлімшелері, Азаматтық қорғаныс күштері, Ұлттық ұлан.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі міндеттер еңбек бөлінісіне, сондай-ақ құқықтық, саяси және қаржы саласын ұйымдастыруға сәйкес субъектілерге жүктеледі.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету саласындағы міндеттер әр түрлі болуы мүмкін болғандықтан, қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету саласындағы жалпы жағдайды, заңнамалық талаптарды және қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету субъектілерін қабылдаумен байланысты ықтимал ауыр мәселелерді талдау арқылы ең қолайлы ұйымдастырушылық модельді анықтау қажет.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету заңдарға негізделеді және олармен реттеледі және осы саладағы кез келген іс-әрекет тиісті қызметті жүргізу туралы заңнаманың күшіне енеді.

Күтпеген немесе төтенше жағдайлар құқық қорғау органдарына қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуде қолдау көрсету үшін қосымша қызметтерді тартуды талап етуі мүмкін.

Нақты жағдайларда қарулы күштер арнайы Жоспарға сәйкес кейбір қауіпсіздік мәселелерін шешу үшін белгілі бір тапсырмаларды орындай алады. Мұндай қатысу, әдетте, төтенше жағдайларға қатысты

Конституцияның ережелеріне негізделуі керек; Конституцияда және арнайы заңдарда рөлі мен қарулы күштері анықталады.

Полицияның қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету саласындағы қызметі.

Қазақстан Республикасында қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етуде полиция ерекше рөл атқарады. Тәжірибе көрсеткендей, алдын алу олардың көшелерде, алаңдарда және қоғамдық орындарда тікелей болуы, сондай-ақ Бірыңғай орналастыру жоспарында көзделген патрульдік полиция нарядтарының саны есебінен тиімді.

Полиция қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің мемлекеттік тетігінің негізгі буыны болып табылады, осы салада неғұрлым кең өкілеттіктерге ие, Қазақстан Республикасының аумағында заңдылықты, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге арналған.

«Ішкі істер органдары туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 7-бабының 2-бөлігіне сәйкес полицияны криминалдық полиция, әкімшілік полиция, тергеу, анықтау бөлімшелері және өзге де бөлімшелер құрады.

Криминалдық полиция ұйымдасқан қылмысқа, экстремизмге, есірткі құралдарының, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қарсы күрес жөніндегі бөлімшелерден, жедел-іздігі қызметін жүзеге асыратын өзге де бөлімшелерден тұрады.

Әкімшілік полиция жергілікті полиция қызметінен, азаматтық және қызметтік қару айналымын бақылау бөлімшелерінен, көші-қон полициясынан, айдауыл қызметінен, арнайы мекемелерден және қоғамдық тәртіпті сақтауды жүзеге асыратын өзге де бөлімшелерден тұрады.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету мақсатында полиция:

1) құқық бұзушылықтардың профилактикасы;

2) қоғамдық тәртіпті қорғау;

3) қылмысқа қарсы күрес;

4) қылмыстық жазаларды және өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларын, сондай-ақ әкімшілік жазаларды орындау.

Ішкі істер органдарына өзге де міндеттер Қазақстан Республикасының заңдарымен және Қазақстан Республикасы Президентінің актілерімен жүктеледі.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алған жылдары социалистік құқық жүйесінен демократиялық мемлекеттердің құқықтық стандарттарына көшу бойынша айтарлықтай өзгерістер жүргізілді, олар тиісті заңнамалық база құруды талап етті. Осы жылдар ішінде, негізінен, салалардың қалыптасқан құрылымынан кетпей, Республика заңнамасын айтарлықтай жаңартуға мүмкіндік туды. Бұл процестің өзіне тән ерекшелігі, біріншіден, бұрын шешілмеген мәселелер бойынша заңнамалық актілер қабылданды; екіншіден, бұрын заңға тәуелді актілермен реттелетін мәселелер бойынша заңдар шығарылды; үшіншіден, заңдар жаңа құқықтық принциптерді енгізді, олардың мазмұны билік, меншік, еңбек, кәсіпкерлік мәселелері бойынша жаңа құқықтық шешімдер болды.

Осы кезеңде қабылданған және қазіргі уақытта қолданылып жүрген заңнамалық актілерді талдау көрсеткендей, қоғамдық қатынастардың негізгі топтары Қазақстанның дамуының қысқа мерзімінде қолданыстағы заңнамамен қамтылған және тұтастай алғанда, қазіргі уақытта қазақстандық құқықтық жүйені қалыптасқан деп санауға болады. Алайда, қазір мемлекет алдында қазақстандық құқықтың қалыптасу жылдарында шешілуі қажет проблемадан өзгеше проблема тұр. Егер бірінші рет Қазақстан Республикасы үшін елдегі құқықтық вакуумды толтыру шұғыл қажеттілік болса, қазір заңнамалық актілердің қажетті көлемі қабылданған кезде жиналған құқықтық базаны бекіту және оны сапалы қайта өңдеу маңызды болып көрінеді.

Қылмысқа қарсы іс-қимыл процесін реттейтін нормативтік-құқықтық базаға (тұтастай алғанда құқықтық жүйенің бөлігі ретінде) келетін болсақ, қазіргі уақытта ұлттық ерекшелік пен құқықтық дәстүрлерді ескере отырып, оң шетелдік тәжірибені қабылдауда және оны енгізуде көрінетін осы саладағы қызметті оңтайландыру атап өтілгенін атап өткен жөн. Сонымен қатар, қылмысқа қарсы күрес және сот төрелігін жүзеге асыру мәселелері бойынша бірқатар халықаралық-құқықтық шарттарды ратификациялауға сәйкес заңнаманы өзгерту саласында маңызды қадамдар жасалуда.

Бақылауға арналған сұрақтар:

1. Әлеуметтік-құқықтық аспектісі құқықтық тәртіп сипатталады.
2. Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету үшін негізгі жауапкершілік кімге жүктеледі.
3. Күтпеген немесе төтенше жағдайлар.

2 тарау. «Қазіргі жағдайда қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуді түсінудің жаңа тәсілдері»

§ 1. Қоғамдық тәртіптің мәні мен түсінігі.

Қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздік адамдардың саналы іс-әрекетінің нәтижесі ретінде олардың мінез-құлқында, іс-әрекеттерінде көрінетін ерікті қатынастарынан тұрады. Саяси жүйе (мемлекет, қоғамдық бірлестіктер) қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қалыптастырады, мінез-құлықтың әлеуметтік ережелерін белгілеу және олардың орындалуы мен сақталуын қамтамасыз ету арқылы қоғамдық қатынастарға белсенді әсер етеді. Қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті нығайту үшін күрес мемлекеттің маңызды міндетін құрайды.

Қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі маңызды рөл ішкі істер органдарына тиесілі. Олар басқа мемлекеттік органдармен және әртүрлі ұйымдармен тығыз байланыста және өзара әрекеттестікте құқықтық және моральдық ықпал ету құралдарының кең ауқымын, сендіру мен мәжбүрлеу шараларының әртүрлі арсеналын пайдалана отырып, қоғамдық тәртіпті бұзудың алдын алу және жолын кесу бойынша үлкен жұмыс жүргізеді.

Қауіпсіздік-адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделерін ішкі және сыртқы қауіптерден қорғау жағдайы. Өмірлік маңызды мүдделер деп қанағаттандыру адамның, қоғамның және мемлекеттің прогрессивті дамуының болуы мен мүмкіндігін сенімді түрде қамтамасыз ететін қажеттіліктер жиынтығы түсініледі.

Қауіпсіздіктің негізгі объектілеріне мыналар жатады: жеке адамның құқықтары мен бостандықтары; қоғамның материалдық және рухани құндылықтары; мемлекеттің конституциялық құрылымы, егемендігі және аумақтық тұтастығы. Осыған байланысты жеке адамның қауіпсіздігі, қоғамдық және мемлекеттік қауіпсіздік ажыратылады. Қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі субъектісі заң шығарушы, атқарушы және сот билігі органдары арқылы тиісті функцияларды жүзеге асыратын мемлекет болып табылады.

Қоғамдық қауіпсіздік саласындағы қатынастарды бұзған кезде мыналар сипатталады: біріншіден, қауіп белгілі бір адамға емес, жоғары қауіп көзінің немесе табиғаттың стихиялық күштерінің әрекеті көрінетін қоршаған ортаны білдіретін адамдардың едәуір тобына жасалады;

екіншіден, мұндай жағдайлардың салдары азаматтың жеке қауіпсіздігіне қол сұғудан гөрі маңызды және ауыр; үшіншіден, осы саладағы қатынастарды реттеуші ретінде қауіптілігі жоғары көздерді сатып алу, тасымалдау, сақтау, пайдалану, қолдану тәртібін айқындайтын әртүрлі ұйымдастырушылық-техникалық (технологиялық) ережелер, нормалар мен стандарттар, оның ішінде тау-кен, құрылыс және өзге де жұмыстарды, өрт қауіпсіздігін, жол қозғалысын қауіпсіз жүргізу жөніндегі қағидалар, жарылғыш материалдарды, күшті әсер ететін улы заттарды және т. б. сатып алу, тасымалдау, сақтау және пайдалану.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету адамдардың өмірі мен денсаулығына, азаматтардың мүлкіне, кәсіпорындарға, мекемелер мен

ұйымдарға және олардың зардаптарына қауіп төндіретін құбылыстар мен қауіпті жағдайлардың алдын алуға, алдын алуға және жоюға бағытталған. Қоғамдық қауіпсіздік әлеуметтік құбылыс ретінде және қылмыстық-құқықтық қорғау объектісі ретінде күрделі және көп қырлы сипатта болады. Бұл қоғамның қауіпсіз өмір сүру жағдайларын реттейтін қоғамдық қатынастардың белгілі бір жиынтығы.

Осы мағынада қоғамдық қауіпсіздік қоғамның қажеттіліктерінің бірі ғана емес, сонымен бірге мемлекет, қоғам және азаматтар сақтауға және дамытуға мүдделі ортақ игілік, ортақ құндылық болып табылады. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету-адам, оның физикалық және рухани игіліктері шын мәнінде жоғары әлеуметтік құндылыққа айналатын және өзін әлеуметтік қорғалған сезінетін қоғамда осындай әлеуметтік жағдайлардың құрылуының КЕПІІІ.

Қоғамдық қауіпсіздіктің әлеуметтік функциясы қоғамдық психологияда, қоғамдық санада көрініс табатындықтан, ол азаматтардың қоғам мен белгілі бір азаматтың әлеуметтік қауіпті қол сұғушылықтардан, негізгі әлеуметтік игіліктерге қол сұғылмаушылықтан қорғалуына деген сенімділігінің белгілі бір деңгейімен байланысты.

Қоғамдық қауіпсіздік жүйесін қамтамасыз ету үшін қоғам мен мемлекеттің нақты күш-жігері неғұрлым көп болса, азаматтар әртүрлі әлеуметтік байланыстарға кіру процесінде өзін сенімді сезінеді. Қоғам негізінен өзін-өзі реттейтін жүйе болып табылады, оның қалыпты жұмыс істеуі және прогрессивті дамуы белгілі бір объективті және өмірлік қажеттіліктерді қанағаттандырмай мүмкін емес.

Қоғамның тиісті қауіпсіздік деңгейін қамтамасыз ету және қолдау - осындай әлеуметтік қажеттіліктердің бірі. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесін қалыптастыру бойынша негізгі жүктеме мемлекетте жатыр.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесі қоғамдық қауіпсіздіктің әлеуметтік қолайлы деңгейін ұстап тұрудың негізгі міндеті бар саяси, құқықтық, экономикалық, ұйымдастырушылық, ғылыми-техникалық және өзге де сипаттағы шаралар жиынтығы болып табылады. Құрылымдық жағынан қоғамның қауіпсіздік жүйесі мыналарды қамтиды:

а) қоғамды біріктіруге қабілетті белгілі бір идеология ретінде және сонымен бірге іс-қимыл бағдарламасы ретінде әрекет ететін дамыған қауіпсіздік доктринасының болуы; б) құқықтық негіз, яғни қоғамның мүдделерін және оның құрамдас элементтерін (адамдар, әлеуметтік топтар, саяси және қоғамдық бірлестіктер, қоғамдық сана және т. б.) қорғауға мүмкіндік беретін заңдар мен басқа да құқықтық нормалар жүйесі.); в) қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз ететін мемлекеттік органдар жүйесі; г) қоғамдық қауіпсіздік жүйесі - халықтың белсенділігіне және қоғамның өзіне төнетін қатерлер мен қауіп-қатерлерге қарсы тұру қабілетіне негізделген үкіметтік емес, қоғамдық, Әуесқой институттар мен ұйымдардың жиынтығы; д) демократиялық қағидаттарға негізделген, қауіпсіздікті қамтамасыз ету құралдары мен әдістерінің дұрыс жүйесі. Бұл жүйенің тиімді жұмыс істеуінің

міндетті шарты-биліктің қоғам алдындағы жауапкершілігі, оның өз міндеттерін қатаң орындауы, мемлекеттің қоғам істеріне араласуының шегін қажетті шеңбермен шектеу.

Қылмыстық құқықта қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесі нормативтік сипатта болады және құқықтық, технологиялық және ұйымдастырушылық нормаларды, сондай-ақ арнайы қауіпсіздік ережелерін қамтиды.

Қоғамдық қауіпсіздіктің мазмұнын тек арнайы жұмыстарды жүргізу және жалпы қауіпті заттармен жұмыс істеу жөніндегі әртүрлі ережелерді сақтауға дейін қысқартуға болмайды. Бұл тәсіл қоғамдық қауіпсіздік шегін тек жергілікті немесе кәсіби қызмет саласымен шектейді, ал оның мазмұны арнайы қауіпсіздікпен шектеледі. Қоғам үшін қауіпті өндіріс пен заттар ғана емес, сонымен қатар адамдардың қауіпті мінез-құлқы, әсіресе зорлық-зомбылық түрінде көрінуі мүмкін.

Егер мұндай әлеуметтік дереккөз «техникалық» дереккөз сияқты объектіге бағытталған болса, бірдей жойқын күшке ие және бірдей салдарға әкелуі мүмкін болса, онда әрекетті құқықтық бағалау кезінде бұл факторларды елемеуге болмайды. Кейбір жағдайларда адамдардың жеке қауіпті мінез-құлқын қоғамның қауіпсіздігіне қауіп төндіретін деп санау керек.

Бұл тұжырымдаманың көлемі туралы мәселені шешу өте күрделі, яғни «қоғамдық қауіпсіздік» ұғымымен қандай қатынастар қамтылатындығы. Қоғамдық қауіпсіздікке қол сұғатын қылмыстар, көлік, экологиялық немесе қоғамдық қауіпсіздікке қарсы қылмыстардың өзі азаматтарға, меншікке, әлеуметтік институттардың қызметіне, қоршаған ортаға физикалық, материалдық, ұйымдастырушылық немесе өзге де зиян келтірумен тығыз байланысты.

Сонымен бірге, бұл мәлімдеме бұл қылмыстарды жасау кезінде көрсетілген зиянның барлық спектрі міндетті түрде болуы керек дегенді білдірмейді. Нақты жағдайларда зиян материалдық, физикалық, ұйымдастырушылық немесе аралас сипатта болуы мүмкін және барлығына емес, тек кейбір әлеуметтік игіліктерге әкелуі мүмкін.

Қоғамдық қауіпсіздікті «кешенді» объект ретінде сипаттау оның азаматтардың өмірі мен денсаулығын, материалдық құндылықтарды, қоршаған табиғи ортаны қорғауды қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастардың барлық жиынтығын қамтуы керек дегенді білдіреді. Басқа тұжырым қоғамдық қауіпсіздік қатынастарын олардың мағыналы жағынан айыруды білдіреді.

Сонымен қатар, аталған құндылықтарға зиян келтірместен, тиісті қатынастардың мәні ретінде әрекет ететін әлеуметтік игілік ретінде қоғамдық қауіпсіздікті бұзу мүмкін емес. Демек, қоғамдық қауіпсіздікке қарсы қылмыстар жасау кезінде физикалық, материалдық немесе өзге де зиян келтіру «қоғамдық қауіпсіздікті бұзу» ұғымымен қамтылады және Қылмыстық кодекстің тиісті баптары бойынша қосымша біліктілікті талап етпейді. Ерекшелік-бұл өзін-өзі бағалауды қажет ететін қасақана өлім.

Шабуылсыз бандитизм, зорлық - зомбылықсыз-кепілге алу, ауыр немесе орташа ауырлықтағы денсаулыққа зиян келтірместен немесе үлкен зиян келтірместен - қозғалыс қауіпсіздігі мен теміржол, әуе немесе су көлігін пайдалану ережелерін бұзу және т. б.

Егер тиісті салдарлар туындамаса немесе олардың пайда болу қаупі болмаса, онда мұндай әрекеттерді қоғамдық қауіпсіздікке қарсы қылмыстар, ал кейбір жағдайларда жалпы қылмыстар ретінде қарастыруға болмайды. Басқа жағдайды ескеру қажет. Қоғамдық қауіпсіздікке қарсы қылмыстар адамдардың белгісіз тобына, материалдық объектілерге, әлеуметтік институттардың қызметіне зиян келтіретіндіктен немесе зиян келтіретіндіктен, жалпы алғанда, қоғамдық қауіпсіздік қатынастарына қол сұғу объектісі ретінде зиян оның көрінуінің нақты нысандарына (материалдық, физикалық, ұйымдастырушылық) қарамастан әрдайым келтіріледі.

Қауіпсіздік - бұл көп функционалды құбылыс. Сондықтан қоғамның негізгі тауарларының қауіп-қатерлерден және қауіп көздерінен қорғалу жағдайын (қауіптің болмауы) қамтамасыз етумен қатар, оның белсенді сипатын көрсететін басқа да функциялармен сипатталады.

Бұл тұрғыда әдебиеттерде қауіптер мен қауіптерді азайту, әлсірету, жою және алдын алу сияқты маңызды қауіпсіздік қасиеттері мен функциялары әділ атап өтіледі.

Осы немесе басқа элементтің қауіпсіздігі туралы айтатын болсақ, біз осы элементтің қауіп көздерінен қорғалуын ғана емес, сонымен бірге оған қауіптің алдын алу мен жоюды, сондай-ақ тиісті элементтің қалыпты жұмыс істеуі үшін жеткілікті болатын оның қорғалу деңгейін сақтауды айтамыз.

Қоғамдық қауіпсіздіктің белсенді рөлі адамдардың өмірі мен денсаулығына, материалдық құндылықтарға, қоршаған ортаға және әртүрлі институттардың, қоғам мен мемлекеттің қызметіне адамның әлеуметтік қауіпті мінез-құлқынан қауіп төндірудің алдын алу, жою функциясында, сондай-ақ адамдар мен қоғамның өзінің әлеуметтік функцияларын орындауы үшін жеткілікті болып табылатын аталған тауарлардың қорғалу деңгейін сақтауда көрініс табады.

Осылайша, қоғамдық қауіпсіздік-бұл қоғамның қауіпсіз өмір сүру жағдайларын реттеп қана қоймай, сонымен қатар оның қалыпты жұмыс істеуі үшін жеткілікті болатын қоғамның қорғалу деңгейін қолдайтын қоғамдық қатынастардың белгілі бір жиынтығы.

Қоғамдық тәртіп ұғымы «қоғамдық тәртіп» термині әдебиетте және қолданыстағы заңнамада заңнан кем емес жиі қолданылады. Қоғамдық тәртіп сөздің кең және тар мағынасында түсініледі. Сөздің кең мағынасында қоғамдық тәртіп дегеніміз-бұл құқық нормаларымен реттелетін қатынастарды ғана қамтитын құқықтық тәртіптен айырмашылығы, әлеуметтік нормалардың бүкіл шеңберінің әсерінен қалыптасатын барлық әлеуметтік байланыстар мен қатынастардың жиынтығы.

Тиісінше, қоғамдық тәртіп кең категория ретінде құқықтық тәртіпті де қамтиды. И.Н. пікірі бойынша. Даншина, қоғамдық тәртіп – «бұл

азаматтардың құқық нормаларында және қарым-қатынас саласындағы мінез-құлық ережелерінің басқа да заңдық емес нормаларында белгіленген және сол арқылы дамыған қоғам жағдайында адамдардың үйлесімді және тұрақты бірлескен өмірін қамтамасыз ететін ерікті қоғамдық қатынастардың тәртібі».

Сөздің тар мағынасында қоғамдық тәртіп бүкіл халықтың мүдделерімен шартталған, құқық, мораль, жатақхана ережелері мен әдет-ғұрыптарымен реттелетін, негізінен қоғамдық орындарда қалыптасатын ерікті қоғамдық қатынастар жүйесі, сондай-ақ қоғамдық орындардан тыс жерде пайда болатын және дамитын, бірақ табиғаты бойынша азаматтардың өмірін, денсаулығын, ар-намысын қорғауды қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар жүйесі деп түсініледі.. халық игілігін нығайту, қоғамдық тыныштық, кәсіпорындар, мекемелер мен ұйымдардың қызметі үшін қалыпты жағдай жасау.

Серегин А. В. қоғамдық тәртіпті «құқық нормаларымен және өзге де әлеуметтік нормалармен реттелген қоғамдық қатынастар жүйесі ретінде сипаттады, олардың құрылуы, дамуы мен қорғалуы азаматтардың қоғамдық және жеке тыныштығының жай-күйін сақтауды, олардың ар-намысын, адами қадір-қасиетін және қоғамдық адамгершілікті құрметтеуді қамтамасыз етеді».

И. И. Веремеенко қоғамдық тәртіп белгілі бір құқықтық категория ретінде қоғам дамуының қажеттіліктерімен шартталған «құқықтық және басқа да әлеуметтік реттелуі азаматтардың жеке және қоғамдық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін адамдардың қарым-қатынасы процесінде қоғамдық орындарда пайда болатын және дамитын қоғамдық қатынастар жүйесі» деп санайды. Сол арқылы тыныштық, үйлесімділік және қоғамдық өмірдің ритағы.

Қоғамдық тәртіп саласындағы басқарудың мәні әкімшілік қызметтердің (аппараттардың) қызметін ұйымдастыруға дейін азаяды, оның барысында мақсаттарға қол жеткізіледі, міндеттер шешіледі, ішкі істер органдарының, олардың қызметтері мен бөлімшелерінің функциялары орындалады. Қызметтерді дамыту, олардың құрылымы мен басқару қызметін жетілдіру, озық тәжірибені, сондай-ақ ғылым мен техниканың жетістіктерін енгізу нәтижесінде өзара тәуелділіктің барған сайын жан-жақты және серпінді сипатына ие бола отырып, әкімшілік қызметтер мен бөлімшелер қызметінің ұйымдастырылуы мен тактикасы арасындағы өзара байланыс нығайтылады. Заңнамада «қоғамдық орын» ұғымы тұжырымдалмаған. Алайда, онда қоғамдық орындардың шамамен тізімі бар: көшелер, алаңдар, саябақтар, көлік магистральдары, вокзалдар, айлақтар, әуежайлар және басқа да қоғамдық орындар. Яғни, бұл әртүрлі өмірлік қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін адамдардың қарым-қатынас орындары.

Қоғамдық орын ондағы адамдардың болуымен байланысты, өйткені бір адамның қарым-қатынас орындарындағы мінез-құлық ережелерін бұзу басқа адамның, адамдар тобының, қоғамның мүдделеріне әсер етеді. Бұл, атап айтқанда, қоғамдық жерде жасалған бір іс-әрекеттің құқық бұзушылық ретінде қарастырылатындығын және қоғамдық орыннан тыс жерде жасалған заңды жауапкершілікке (мысалы, көшеде, саябақта және т.б. ішімдік ішу)

әкелетінін түсіндіреді. құқық бұзушылықтар қатарына жатпайды.

Демек, И.И.Веремеенко, қоғамдық орындарда пайда болатын және дамитын қоғамдық қатынастардың бұзылуының ерекшелігі, заң шығарушы үшін бірінші белгі болып табылады, оған назар аудара отырып, ол бұл қатынастарды заңда қоғамдық тәртіп деп аталатын салыстырмалы түрде оқшауланған топқа бөледі.

Қоғамдық орындарда, қоғамдық тәртіп саласында қалыптасатын қоғамдық қатынастар құқық нормаларымен және өзге де әлеуметтік нормалармен реттеледі. Қоғамдық тәртіп саласындағы қатынастарды құқықтық реттеудегі жетекші орын мемлекеттік билік органдарына, жергілікті өзін-өзі басқару органдарына, лауазымды адамдарға, азаматтарға және олардың бірлестіктеріне ҚР Конституциясын сақтау міндетін жүктейтін конституциялық нормаларға жатады. Мақсаттары немесе әрекеттері Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысының негіздерін күштеп өзгертуге және тұтастығын бұзуға, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруге, қарулы құралымдар құруға, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық және діни алауыздықты қоздыруға бағытталған қоғамдық бірлестіктер құруға және олардың қызметіне тыйым салынады.

Қоғамдық тәртіп саласындағы қатынастарды реттеудегі маңызды рөл қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған заңдар мен мемлекеттік органдардың өзге де актілерінің нормаларына жатады. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі (бұдан әрі - ҚР ӘҚБтК).

Қоғамдық тәртіп саласындағы қатынастарды реттейтін нормалар қылмыстық және өзге де заңнамада да бар. Олар ҚР Президентінің нормативтік жарлықтарында, ҚР Үкіметінің қаулыларында, ҚР ПМ бұйрықтарында, ҚР өкілді және атқарушы билік органдарының заңдарында және басқа да актілерінде, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының нормативтік құқықтық актілерінде қамтылған.

Қарастырылып отырған саладағы қатынастар қоғамда жалпы қабылданған жатақхана ережелерімен, мораль нормаларымен, әдет-ғұрыптармен және т.б. реттеледі, олар азаматтарға қоғамдық тәртіп саласындағы моральдық міндеттерді орындауды жүктейді, қоғамға қарсы мінез-құлықтың алдын алудың маңызды құралы болып табылады. Мораль нормалары қоғамдық тәртіпті бұзушыларға қатысты қоғамдық ықпал ету шараларын белгілейді.

Қоғамдық тәртіптің мәні оның элементтерін біріктіретін қоғамдық тәртіпке тән қажетті, салыстырмалы түрде тұрақты, табиғи ішкі байланыстардан тұрады. Қоғамдық тәртіптің мәні оның нақты мазмұны болып табылады, ол қоғамдық тәртіптің элементтерінің, қасиеттерінің және оның функцияларының жүйесін білдіреді. Қоғамдық тәртіп материалдық, ерікті және құқықтық мазмұнмен (элементтермен) сипатталады. Материалдық мазмұны. Қоғамдық тәртіп мазмұнының бұл түрі нақты қоғамдық қатынастарды білдіреді. Қоғамдық тәртіптің материалдық негізі: қоғамның экономикалық жүйесі; мемлекеттік биліктің саяси жүйесі;

демократия түрі; қоғамдық қатынастар жүйесі және оларды ретке келтіру қажеттілігі; қоғам мүшелерінің нақты қажеттіліктері мен мүдделері болып табылады. Ерікті мазмұн. Қоғамдық тәртіптің ерікті мазмұны бар. Қоғамдық қатынастарға қатысушылардың мінез-құлқы ерікті.

Бұл жағдайда ерік адамның психикалық реакциясы (жеке адамның еркі) және қоғамдық ерік (әлеуметтік топтардың, таптардың, мемлекеттің еркі) түрінде көрінеді.

Қоғамдық тәртіпке қатысушылардың ерікті әрекеттері мен әрекеттері, сайып келгенде, қоғамдық тәртіптің материалдық мазмұнымен, нақты шындықпен, қоғамдық даму заңдылықтарымен анықталады. Жеке адамның еркі белгілі бір мақсаттарға жету үшін оның саналы әрекеттерінде көрінеді. Ерік «шешімді таңдауда, жолдарды, құралдарды әзірлеуде және оларды жүзеге асыру үшін күш-жігерді қолдануда мақсатқа жетудің детерминистік және дәлелді тілегінен тұратын мінез-құлықты психикалық реттеу ретінде анықтауға болады». Осыған байланысты адамның әлеуметтік тәртіпті реттейтін әлеуметтік нормаларға құрметпен қарауына тәрбиелеу, қолданыстағы ережелерді сақтау әдетін қалыптастыру маңызды.

Қоғамдық ерік-жігердің тасымалдаушылары-сыныптар, ұлттар, ұлттар, қоғамдық бірлестіктер мен әлеуметтік топтар, әртүрлі бейресми құрылымдар. Қоғамдық ерік-жігердің бір түрі-мемлекеттік ерік. Бұл Еріктің мазмұны мемлекеттік билікке ие халықтың экономикасымен, саяси мүдделерімен және мақсаттарымен анықталады.

Заңда (құқықта) көрсетілген мемлекеттік ерік жалпыға бірдей міндетті болып табылады. Құқықтық нормалардың ережелері мен ережелері адамдардың қоғамдық тәртіп саласындағы мінез-құлқын анықтайды. Құқықта көрсетілген мемлекеттік ерік қоғамдық тәртіптің қатынастарын, ерекшеліктерін және басқа да маңызды жақтарын реттейді. Ол мінез-құлыққа, іс-әрекетке, яғни қоғамдық тәртіпке қатысушылардың еркіне әсер етеді.

Соңғысының еркі құқық нормаларында көрсетілген мемлекеттік ерікке сәйкес келуі керек. Құқықтық мазмұны. Мемлекет белгілеген құқықтық нормалар адамдардың қоғамдық тәртіп саласындағы тиісті мінез-құлқын анықтайды. Қоғамдық тәртіп субъектілерінің заңды мінез-құлқы, қоғамдық тәртіп саласында қалыптасатын қатынастардағы құқық нормаларын іске асыру және оның заңды мазмұнын құрайды.

Қоғамдық тәртіп саласында қолданылатын құқықтық нормалар адамдардың мінез-құлқын: тиісті немесе ықтимал мінез-құлықты белгілейтін ережелерді белгілеу; қоғамға зиянды әрекеттер жасауға тыйым салуды енгізу; тыйымдарды бұзғаны үшін жауапкершілікті белгілеу; қоғамдық тәртіпті қорғау субъектілерінің құзыретін белгілеу және қызметін реттеу арқылы реттейді. Демек, құқықтық реттеу қоғамдық тәртіп саласында қалыптасқан қоғамдық қатынастардың өте кең ауқымын қамтиды.

Қоғамдық тәртіп саласындағы қатынастарды құқықтық реттеу мақсаттарын ескере отырып, құқықтық нормалар мынадай топтарға жинақталуы мүмкін:

1) қоғамдық тәртіп саласындағы азаматтардың құқықтық мәртебесін айқындайтын нормалар. Олар ең көп. Бұл нормалар азаматтардың осы саладағы құқықтарын, міндеттері мен жауапкершілігін белгілейді. Азаматтар тыныштық пен еңбек пен демалыс үшін қолайлы жағдайларға құқылы. Қоғамдық тәртіп адамдарға бос уақыттарын тыныш өткізуге мүмкіндік береді, еңбек қызметіне қалыпты жағдай жасайды және т. б.

Олар өздерінің жеке басына қол сұғушылықтан қорғау үшін құзыретті органдарға жүгінуге құқылы. Азаматтардың қоғамдық тәртіпті қорғауға, сондай-ақ өзін-өзі қорғауға қатысуға құқығы бар. Егер бұл ретте оның шегінен асып кетуге жол берілмесе, құқық бұзушылық жасағанымен, бірақ аса қажеттілік жағдайында әрекет еткен адам заңды жауапкершілікке тартылмайды. Сондай-ақ, азаматтар тиісті органдарға сын-ескертпелермен жүгіне алады.

Азаматтардың қоғамдық тәртіпті қорғауға қатысатын қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі ерікті халық жасақтарының және басқа да қоғамдық құрылымдардың мүшелері ретінде қоғамдық тәртіпті қорғауға қатысуға құқығы бар. "Қоғамдық тәртіпті сақтай отырып, күзетшілер барлық азаматтардың қоғамдық орындарда жүріс-тұрыс ережелерін сақтауын қамтамасыз етеді. Бұл ережелер заңдарда, Үкіметтің қаулыларында, басқа да құзыретті мемлекеттік органдардың нормативтік актілерінде белгіленеді". Қоғамдық тәртіп саласындағы азаматтардың құқықтары олардың осы саладағы міндеттермен байланысынан тыс қарастырыла алмайды.

Өркениетті қоғамдағы құқықтар мен міндеттердің бірлігі қоғам мен жеке тұлғаның мүдделерінің үйлесуіне негізделген. Азаматтар құқық нормаларында және өзге де әлеуметтік нормаларда белгіленген қоғамдық тәртіпті, қоғамдық орындардағы тәртіп ережелерін, қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздік саласында белгіленген арнайы тыйымдарды сақтауға міндетті

Құқықтық тыйымдар мен нұсқамалар қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздік саласындағы қатынастар субъектілерінің мінез-құлқын бағыттады. Тыйым салулар мен нұсқамалар оларды сақтау, құқық нормаларымен тыйым салынған әрекеттерді жасаудан бас тарту арқылы жүзеге асырылады, яғни. құқықтық қатынастардан тыс.

Тыйым салу нормаларын құқықтық қатынастар арқылы іске асыру тыйым салу нормасының нұсқамасы бұзылған жағдайларда жүзеге асырылады. Тыйым салуды бұзғаны, қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздік саласында құқық бұзушылық жасағаны үшін заңды жауапкершілік белгіленеді. Бұл жауапкершілік әкімшілік құқық бұзушылық туралы Заңнамамен және қылмыстық заңнамамен белгіленеді.

2) мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды адамдарының қоғамдық тәртіп және қоғамдық қауіпсіздік саласындағы құзыретін айқындайтын нормалар. Бұл топ қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қорғау жөніндегі органдар мен лауазымды тұлғалардың міндеттерін, функцияларын, міндеттерін, құқықтары мен жауапкершілігін белгілейтін, олардың қызметінің нысандары мен әдістерін айқындайтын нормалардан

тұрады.

Бұл топтың құрамына қоғамдық тәртіп және қоғамдық қауіпсіздік саласындағы мемлекеттік органдардың норма шығармашылық құзыретін, ішкі істер органдарының, полицияның (бұрынғы - милицияның) және басқа да құқық қорғау органдарының қоғамдық тәртіпті қорғау және қоғамдық қауіпсіздік және қылмысқа қарсы күрес жөніндегі міндеттері мен құқықтарын, полиция қызметкерлерінің және қоғамдық тәртіп саласындағы басқа да лауазымды адамдардың өкілеттіктерін белгілейтін нормалар кіреді қоғамдық қауіпсіздік және т. б.

Қоғамдық тәртіп және қоғамдық қауіпсіздік саласындағы мемлекеттік органдар жүйесіндегі белгілі бір буынның өкілеттіктерінің көлемі оның осы жүйеде алатын мақсаты мен орнына байланысты: жүйенің буыны неғұрлым жоғары болса, соғұрлым оның құзыреті кеңірек болады.

3) қоғамдық тәртіпті қорғауға қатысатын қоғамдық құрылымдардың қызметін реттейтін нормалар. Осы топқа кіретін нормалар қоғамдық құрылымдардың негізгі міндеттері мен құқықтарын белгілейтін заңнамалық және өзге де актілерде қамтылады. Міндеттері мен функциялары, білім беру және жұмысты ұйымдастыру тәртібі, міндеттері мен құқықтары, жұмыс нысандары мен әдістері, қоғамдық құрылымдардың мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылын ұйымдастыру тиісті қоғамдық құрылымдар туралы ережелермен айқындалады. қоғамдық тәртіп қауіпсіздік мемлекет.

Осыған қарамастан, құқық салаларында қоғамдық қатынастардың мазмұнына сәйкес жүйеленген құқықтық нормалар тек қоғамдық тәртіп саласында ғана емес, сонымен қатар экономика, қоғамның саяси өмірі, отбасылық қатынастар және т.б. салаларда тиісті мінез-құлық моделін қалыптастырады. Жоғарыда айтылғандар құқықтық тәртіпті тек қоғамдық тәртіптің құрамдас бөлігі ретінде қарастыруға мүмкіндік бермейді. Екінші жағынан, қоғамдық тәртіп саласын реттейтін нормалар құқықтық ережелермен шектелмейді. Осы саладағы қоғамдық қатынастарға тәртіп мораль, адамгершілік, әдет-ғұрып, бірге тұру ережелері және басқа да әлеуметтік құқықтық нормаларды береді. Осылайша, құқықтық тәртіп пен қоғамдық тәртіптің арақатынасы - бұл ұғымдар құқықтық нормалармен реттелген қоғамдық қатынастар саласында ішінара ғана сәйкес келеді. Әйтпесе, олардың саласы бір-біріне сәйкес келмейтін басқа қатынастардан тұрады. «Қоғамдық қауіпсіздік» термині заңнамада өте кең таралған. Қауіпсіздіктің заңнамалық анықтамасы кең мағынада келесідей тұжырымдалған: «қауіпсіздік-адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделерін ішкі және сыртқы қауіптерден қорғау жағдайы».

Бұл ретте қауіпсіздіктің негізгі объектілеріне: тұлға - оның құқықтары мен бостандықтары; қоғам - оның материалдық және рухани құндылықтары; мемлекет - оның конституциялық құрылымы, егемендігі және аумақтық тұтастығы жатады.

§ 2. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің әкімшілік-құқықтық негіздері.

Шет мемлекеттерде қазіргі жағдайда қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету қызметі әртүрлі тәсілдермен жүзеге асырылады. Әр елдің өз тәжірибесі бар.

Д.В. Васильев атап өткендей, шетелдік тәжірибені зерттеу әлеуметтік прогреске ықпал ететін факторларды анықтауға, қоғамның және оның жеке ішкі жүйелерінің дамуының іргелі заңдылықтарын анықтауға, әлеуметтік-тарихи прогрестің критерийлерін тұжырымдауға, қоғамдық қатынастардың динамикасын болжауға, қазіргі проблемаларды жеңудің тиімді тәсілдерін анықтауға мүмкіндік береді.

С. Н. Гордеевтің пікірінше, шетелдік мемлекеттік институттардың жұмысын ғылыми негізделген талдаудың практикалық құндылығы-бұл отандық әріптестердің күшті және әлсіз жақтарын көруге мүмкіндік береді. Шетелдік тәжірибені шығармашылық тұрғыдан түсіну және пайдалану қазіргі заманғы мәселелерді жақсы түсінуге, мұқият талдаусыз анықтау қиын теория мен практиканың даму заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік береді.

Әр елдің қазіргі жағдайында қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету жүйесі басқа мемлекеттердің жүйелерінен ерекшеленеді. Бұл салада Қазақстан Республикасында да белгілі бір тәжірибе жинақталды. Қазақстанның қазіргі жағдайында қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етуде учаскелік полиция пункттері маңызды рөл атқарады. Учаскелік полиция пункті бекітілген әкімшілік учаскеде қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысатын учаскелік инспекторлар мен олардың көмекшілерінің, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік инспекторлардың, ПО-ның басқа да қызметтерінің және азаматтардың қызметін ұйымдастыруға, сондай-ақ азаматтарды қабылдауды, құқық бұзушыларды және актіленетін адамдардың кәсіби мамандарын жеткізуді жүзеге асыруға арналған ПО-ның ресми үй-жайы (ғимараты) болып табылады.

Қазіргі жағдайда қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етуде Қазақстан Республикасының полициясына жәрдем көрсететін тағы бір ерекше құралым-полицияның қоғамдық көмекшілері.

Елді мекен шегінде Қазіргі жағдайда қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің өзіндік жүйесін Еуропа елдерінде де байқауға болады. Мәселен, Германияда тәртіпті қорғау пункттері елді мекенде құқықтық тәртіпті қамтамасыз ететін төменгі құрылымдық бөлімше болып табылады. Әр түрлі жерлерде оларды әр түрлі атайды: «Бас полиция вахталары», «полиция бекеттері», «полиция бекеттері», «полиция инспекциялары». Бұл құрылымдар өз қызметін тәулік бойы жүзеге асырады. 1963 жылдан бастап елде ерікті полиция қызметі жұмыс істейді. Еріктілер полиция міндеттерін орындауға және оқытуға жарамдылығын тексергеннен кейін 10-нан 15 адамға дейінгі лауазымдар бойынша тұрақты полицияға жатқызылады.

Бастапқы даярлық курсынан екі апта өткеннен кейін олар тәртіпті қорғау жөніндегі міндеттерді орындауға, негізінен бұқаралық іс-шараларды өткізу кезінде, адамдарды іздеу үшін, сондай-ақ тұрақты полиция құрамаларын күшейту қажеттілігі туындаған жағдайларда тартылады. Қызмет өткергені

үшін ақшалай сыйақы төленеді.

Америка Құрама Штаттары (АҚШ) әкімшілік-аумақтық бірліктердегі қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуде өзіндік жүйесі мен озық тәжірибесі бар мемлекет болып табылады. АҚШ полициясының орталықтандырылмаған жүйесі бар. Д. Д. Шалягин осыған байланысты американдық полиция жүйесінің орталықтандырылмаған құрылымы Солтүстік Америка континентіндегі мемлекеттіліктің пайда болу тарихында өз түсіндірмесін табатынын атап өтті.

АҚШ полиция жүйесі мен Еуропалық полиция жүйелері арасындағы түбегейлі айырмашылықтар АҚШ-тағы бүкіл билік жүйесінің, соның ішінде полицияның "төменнен жоғарыға" алғашқы құрылысына негізделген. Жергілікті полиция органдарының көпшілігі Штаттар мен округтердің шерифтік бөлімшелерінен тұрады.

Шериф-өз округінде белгілі бір әкімшілік функцияларды орындайтын шенеунік, жергілікті жерлерде қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету, құқық бұзушылықтың алдын алу, қылмысқа қарсы іс-қимыл және жазаны орындау бойынша кең өкілеттіктері бар полицияның сенімді өкілі.

Әкімшілік аумақтағы қоғамдық тәртіптің жай-күйіне жауапты бола отырып, шериф барлық дерлік билік өкілеттіктерін пайдаланады және оның қызметі жергілікті бюджет есебінен қаржыландырылады.

АҚШ штаттарындағы шерифтер әртүрлі тағайындалады. Олардың өкілеттік мерзімі төрт-алты жыл. Сонымен, Род-Айлендтің, гавайдың әкімшілік аумақтарында оларды губернаторлар жеке тағайындайды. Калифорнияда бұл лауазымға құқық қорғау жүйесінде кемінде төрт жыл жұмыс өтілі бар қызметкерлер тағайындалады. Айдахо, Миссисипи, Оклахома, Канзас Штаттарында Шериф лауазымына үміткерлер арнайы оқу курсынан өтуі керек. Елдің кейбір аумақтарында, мысалы, Айова-Ситиде, қызметтік міндеттерді орындау кезінде Шерифке көмекшілері мен басқа да жауапты қызметкерлерін тағайындауға және қызметінен босатуға өкілеттік беріледі.

АҚШ-тың елді мекендеріндегі қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесіндегі патрульдік қызмет қызметкерлерінің орны мен маңыздылығын зерттеген ғалымдар бұл қызметті полицияның «жүрегі, өзегі» деп таниды. Бұл мемлекетте орталықтандырылмаған полиция жүйесі жұмыс істейтіндігіне байланысты патрульдік-бекеттік қызметтің қызметін ұйымдастыру нысандарында Бірлік жоқ.

Жапонияда әкімшілік аумақтарда қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің өзіндік тәжірибесі байқалады. Бұл елдің елді мекендерінде бұл функцияны төменгі буындар — полиция бекеттері мен пункттер жүзеге асырады. Полиция қызметін жетілдірудің басым бағыттарының бірі жұртшылықпен өзара іс-қимылды күшейту болып табылатынын түсіне отырып, Жапония үкіметі елді мекендерде полиция «кабиналарының» (Кояп) жұмыс істеуіне бұрыннан назар аударып келеді. Бұл жүйе Мэйдзи дәуірінде — 1874 жылы құрылған..

1982 жылдың басында елде округтер мен аудандарда 9446 полиция

бекеті мен 6053 полиция бекеті жұмыс істеді. Жалпы, бұл бекеттер мен пункттер Жапония полициясының негізі болып табылады, онда барлық қызметкерлердің 40% қызмет атқарады. Полиция бекеттері ауылдарда орналасқан, онда отбасымен бірге тұратын бір қызметкер (Чузайшо) жұмыс істейді. Полиция бекеттері қалаларда жұмыс істейді, қызметкерге тек қызмет көрсету бөлмесін ұсынады. Бұл пункттерде қазір көптеген телемониторлар мен радиобайланыстар бойынша тәртіпті бақылайтын үш-бес полиция қызметкері кезекшілік етеді.

Бүкіл ел бойынша бірыңғай жүйемен жұмыс істейтін бұл полиция бекеттері Жапонияда құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Егер 2010 жылдың басында тоғыз миллион Токиода 110-ға жуық полиция бөлімшесі жұмыс істесе, олардың әрқайсысы 10-15 пунктпен жабылды (барлығы 1184 Кояп), 2015 жылға қарай елде 6300 Кояп және 6600 Чузайшо жұмыс істеді. Кожап-та жұмыс істейтін полицейлер тәртіпті қорғауға ғана емес, кез-келген қиындықта азаматтарға көмектесуге де бағытталған. Жапондық және шетелдік зерттеушілер мұндай тармақтардың қызметін жоғары бағалайды, оларды бейімделу институттары деп атайды, олардың сипаты олар орналастырылған ортамен анықталады.

Жапония бекеттері мен пункттерінде қызмет атқаратын патрульдік-бекеттік қызметтің қызметкерлері өздеріне бекітілген аумақтың тұрақты патрульдеуінде болады, әрбір отбасымен, кәсіпорынмен, мекемемен және ұйыммен тығыз өзара іс-қимыл жасайды. Ел заңнамасына сәйкес, әр полиция қызметкеріне орта есеппен 400 отбасы болуы керек. Қызмет барысында патрульдік-бекеттік қызметтің қызметкерлері құқық бұзушылықтардың алдын алу шеңберінде халық арасында түсіндіру әңгімелерін жүргізеді, оны қажетті мәліметтермен қамтамасыз етеді және полиция қызметіне қатысты қоғамдық пікірді зерделейді.

Жапония полициясының оналту орталықтарымен, аға-әпкелер қауымдастығымен, ата-аналар мен мұғалімдермен, өзін-өзі басқару комитеттерімен (тоқсандық комитеттер) қоғаммен өзара әрекеттесуде көп қырлы тәжірибесі бар.

Аға-әпкелер қауымдастығын алғаш рет 1947 жылы Киото студенттері құрды. қазіргі уақытта ұйым Жапонияның барлық префектураларында жұмыс істейді, қауымдастық одағы басқаратын 550 жергілікті қоғамда шамамен 7900 мүше бар. Ата-аналар мен мұғалімдер қауымдастығы еліміздің әрбір мектебінде қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, құқық бұзушылықтардың алдын алуға жәрдемдеседі. Бұл қоғамның бүкіл мемлекет ішіндегі қызметін ата-аналар мен мұғалімдер қауымдастығының жалпы жапондық кеңесі үйлестіреді.

Сонымен қатар, Жапонияның барлық аумағында азаматтардың ерікті бірлестіктерінің мүшелерін біріктіретін «полициямен байланыс пункттері» өз қызметін жүзеге асырады. Елімізде барлығы 700 мың осындай пункт жұмыс істейді, олардың әрқайсысы 50-ге жуық отбасын қамтиды.

Елді мекендерде қоғамдық тәртіпті және құқық бұзушылықтардың алдын алуды қамтамасыз ететін шетелдік тәжірибені зерделей отырып, басқа елдердің ішкі істер органдарының қызметін ұйымдастыруда ескеру

ұсынылады. Елді мекен шегінде құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудің өзіндік жүйесі, тәулік бойы жұмыс режимі бар учаскелік полиция пункттері. Әр түрлі жерлерде оларды әр түрлі атайды: «Бас полиция вахталары», «полиция бекеттері», «полиция бекеттері», «полиция инспекциялары».

Ерікті полиция қызметі. Еріктілер полиция міндеттерін орындауға және оқытуға жарамдылығын тексергеннен кейін 10-нан 15 адамға дейінгі лауазымдар бойынша тұрақты полицияға жатқызылады. Еріктілердің бастапқы даярлық курстарынан өтуі, содан кейін олар бұқаралық іс-шараларды өткізу кезінде, адамдарды іздеу үшін, сондай-ақ тұрақты полиция құрылымдарын күшейту қажеттілігі туындаған жағдайларда қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерді орындауға тартылады. Қызмет өткергені үшін ақшалай сыйақы төленеді.

Әкімшілік полицияның қызметін бюрократияландыру мақсатында қоғамдық тәртіпті қорғау және жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі ПИК жұмысының нәтижелері туралы ай сайынғы есептердің күшін жою қажет, өйткені барлық қажетті сенімді деректерді EUSS және ЕАБ дерекқорларынан алуға болады, сондай – ақ-саптық бөлімшелер мен арнайы жедел ден қою жасақтарының жеке құрамы арасында заңдылық пен тәртіптің жай-күйі туралы ай сайынғы есептердің күшін жою, осыған ұқсас есептерді ІІМ ге кадр саясаты басқармасы жолдайды

Бақылауға арналған сұрақтар:

1. Қоғамдық тәртіптің мәні мен түсінігі.
2. Қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздік ұғымдарының арақатынасы.
3. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің әкімшілік-құқықтық негіздері.

3-тарау. «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету әдістері мен нысандары қазіргі заманғы түсінік, түрлері, қолдану ерекшеліктері»

§ 1. Қоғамдық қауіпсіздік жағдайының мониторингін қалыптастыру.

Қауіпсіздік саласындағы қызметтің әртүрлі міндеттері мен бағыттары осы қызметті жүзеге асырудың әртүрлі нысандарының болуын анықтайды. Нысандар белгілі бір қауіпсіздік субъектісінің құқықтық мәртебесін, оның қоғамдық тәртіп саласындағы құзыретін анықтайтын заңнамада бекітілген.

Тиісті нысандарды тандауды субъект қауіпсіздік саласында қалыптасатын нақты өмірлік жағдайды, тиімділік пен орындылық талаптарын ескере отырып жүргізеді.

Кейбір жағдайларда субъектілердің әрекеттері заңды салдарға әкеп соғады, ал басқаларында болмайды (мысалы, өрт қауіпсіздігі ережелерін түсіндіру). Осыған сәйкес қызмет нысандары құқықтық және құқықтық болып бөлінеді.

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету қызметінің құқықтық нысандары. Құқықтық нысандарға тән нәрсе-оларда қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі қызметтің мемлекеттік-билік сипаты көрінеді. Құқықтық нысандар арқылы мемлекеттік муниципалды қауіпсіздік субъектілерінің, сондай-ақ заңнамада белгіленген жағдайларда мемлекеттік емес қоғамдық бірлестіктердің міндеттері мен функцияларын орындау іс жүзінде ұйымдастырылады және жүзеге асырылады.

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің құқықтық нысандары мазмұны, мақсаты, білдіру тәсілі бойынша жіктелуі мүмкін.

Мазмұны бойынша қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету қызметінің құқықтық нысаны, өз кезегінде, заң шығару және құқық іске асыру болып бөлінеді.

Заң шығару қызметі-құқықтық нормаларды әзірлеу, оларды жетілдіру, өзгерту және жою, яғни қоғамдық тәртіп саласындағы қатынастарды реттейтін нормативтік актілерді шығару. Заң шығару қызметін мемлекеттік биліктің уәкілетті органдары қауіпсіздік субъектілері жүзеге асырады. Олардың қатарына өкілді және атқарушы билік органдары жатады. Өз құзыреті шегінде заң шығару қызметін жергілікті өзін-өзі басқару органдары сияқты қауіпсіздік субъектілері де жүзеге асырады. Заң шығарудың нәтижесі қоғамдық тәртіп саласындағы қатынастарды реттейтін заңдар, жарлықтар, қаулылар, шешімдер, ережелер, жарғылар, бұйрықтар және басқа да нормативтік актілер болуы мүмкін.

Заң нормалары олардың алуан түрлілігі мен серпінділігіне байланысты барлық қоғамдық қатынастарды өз реттеуімен толық қамти алмайтындықтан, атқарушы билік органдарының заң шығару қызметі қауіпсіздік саласындағы қоғамдық қатынастарды егжей-тегжейлі және толық құқықтық реттеудің мақсаттарына қызмет етуге арналған. Оның заңнамалық қызметпен байланысы бағыныштылықпен сипатталады, өйткені атқарушы органдардың заң шығару қызметі өкілді органдардың заңдары мен басқа актілері негізінде және оларды орындау үшін жүзеге асырылады.

Құқықтық іске асыруды қоғамдық тәртіптің барлық субъектілері жүзеге асырады. Мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды адамдары, жергілікті өзін-өзі басқару органдары және олардың лауазымды адамдары құқықты іске асырудың барлық түрлерін пайдаланады: қолдану, орындау, пайдалану, сақтау. Мемлекет белгілеген өз өкілеттіктері шегінде құқық іске асырудың осы түрлерін қоғамдық бірлестіктер мен өзге де мемлекеттік емес құрылымдар пайдалана алады. Жеке тұлғаларға келетін болсақ, олар қоғамдық тәртіп саласындағы құқық іске асыруды сақтау, орындау түрінде жүзеге асырады.

Құқықтық іске асыру құқықтық нормалардың мазмұны мен қасиеттеріне байланысты екі түрге бөлінеді: реттеуші және құқық қорғау.

Реттеуші нысан адамның және азаматтың, мемлекеттік органдардың, қоғамдық бірлестіктердің, кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың және қауіпсіздік саласындағы өзге де құқық субъектілерінің құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін іске асыру үшін қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге байланысты жеке нақты істер мен мәселелерді шешу үшін пайдаланылады.

Құқық қорғау нысаны қауіпсіздік саласындағы құқықтық нормалармен реттелген қоғамдық қатынастарды қорғау, оларға қол сұғылмаушылықты қамтамасыз ету мақсатында пайдаланылады. Осы форма арқылы:

- адам мен азаматтың, мемлекеттік органдар мен олардың қызметшілерінің, муниципалдық органдар мен олардың қызметшілерінің, қоғамдық бірлестіктер мен олардың қызметшілерінің және қауіпсіздік саласындағы құқықтың басқа да субъектілерінің субъективті құқықтарын қорғау жүзеге асырылады;

- қоғамдық тәртіп саласында туындайтын заңды даулар шешіледі;

- қоғамдық қауіпсіздікке қол сұғатын, оған уәкілеттік берілген қауіпсіздік субъектілерінің құқықтық міндеттері мен нұсқамаларын орындамайтын адамдарға мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары қолданылады.

Мақсаты бойынша қауіпсіздік субъектілері қызметінің құқықтық нысандары ішкі және сыртқы болып бөлінеді.

Ішкі құқықтық нысандар ішкі басқару, ұйымдық-штаттық мәселелерді шешу, іс қағаздарын жүргізу, қауіпсіздік субъектісінің (органның, ұйымның және т.б.) ішіндегі құрылымдық бөлімшелер мен қызметкерлерге басшылық жасау, сондай-ақ белгілі бір қауіпсіздік субъектісінің жүйесіне кіретін бағыныстылығы төмен органдарды, Қызметтерді басқару үшін қолданылады.

Сыртқы құқықтық нысандар қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі қызметтің мазмұнын құрайтын қауіпсіздік субъектісіне жүктелген міндеттер мен функцияларды жүзеге асыру үшін пайдаланылады.

Қауіпсіздік субъектілері қызметінің ішкі және сыртқы құқықтық нысандары заң шығарушы да, заң шығарушы да болуы мүмкін.

Білдіру тәсілі бойынша қауіпсіздік субъектілері қызметінің құқықтық нысандары ауызша (жазбаша және ауызша) және конклюденттік болып бөлінеді. Қауіпсіздік субъектілері қызметінің көрсетілген нысандарын таңдау және пайдалану осы қызметтің заңды қасиеттерімен алдын-ала анықталады.

Заң шығармашылығын білдірудің жалғыз қолайлы түрі ауызша жазбаша форма екені белгілі. Мемлекеттік және муниципалды қауіпсіздік субъектілерінің заң шығаруының нәтижесі-бұл ресми акт-құжат болып табылатын нормативтік құқықтық акт. Белгіленген тәртіппен жарияланған нормативтік акт тек өзінің құжаттық-мазмұндық бұрышында ғана қоғамдық тәртіп саласындағы қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың көзі ретінде қарастырылуы мүмкін.

Құқықтық іске асыруға келетін болсақ, оны ауызша (жазбаша және ауызша) және конклюденттік нысандарда білдіруге болады. Қауіпсіздік субъектілерінің қызметін білдірудің жалпы нысаны жеке жазбаша акт-құжат (бұйрық, өкім және т.б.) болып табылады. Ол құқық қолдану мен құқықты іске асырудың басқа нысандарын тіркеуді талап ететін мәселелерді (істерді) шешуде қолданылады.

Практикалық қызметте қауіпсіздік субъектілері ауызша сөйлеу формасын (ауызша нұсқаулар, өкімдер және т.б.) кеңінен қолданады. Әдетте бұл форма белгілі бір жағдайға жедел жауап беруді қажет ететін ағымдағы мәселелер мен істерді шешуде қолданылады.

Қауіпсіздік субъектілері қауіпсіздік субъектісінің шешімін айқын білдіретін белгілі бір қимылдар, сигналдар, қозғалыстар, белгілер және басқа да конклюденттік әрекеттер түрінде де құқық іске асыруды жүзеге асырады.

Атауы бойынша (актілер-құжаттарды шығаратын органдар бойынша) мемлекеттік және муниципалдық органдар, сондай-ақ соған уәкілеттік берілген өзге де қауіпсіздік субъектілері өз құзыреті шегінде құқықтық актілерді-конституциялық және өзге де заңнамалық нормаларда, сондай-ақ тиісті қауіпсіздік субъектілері туралы ережелерде және өзге де ережелерде қамтылған заңға тәуелді құқық нормаларында белгіленген белгілі бір атаудағы құжаттарды шығаруға құқылы қауіпсіздік саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік актілерде.

Бұл ретте субъектілер қауіпсіздік функцияларын жүзеге асыру үшін құқықтық нормаларда белгіленген нысандарды (акт-құжаттардың түрлерін) ғана пайдалануға тиіс. Міндетті нысанды сақтамау қауіпсіздік субъектісінің әрекеттерінің жарамсыздығына немесе даулануына әкеп соғады.

Қауіпсіздік субъектілері бойынша Қазақстан Республикасының өкілді (заң шығарушы) органдары қабылдайтын заңдар мен қаулылар, Президенттің жарлықтары мен өкімдері; Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулылары мен өкімдері; министрліктердің, мемлекеттік комитеттердің, қызметтердің, басқармалардың бұйрықтары, нұсқаулықтары, ережелері, Жарғылары, өкімдері, өкімдері және басқа да актілері құқықтық нысандар (актілер - құжаттар) болып табылады бөлімдердің, мекемелердің және басқа да атқарушы билік органдарының қаулылары, шешімдері, үкімдері, сот органдарының ұйғарымдары; наразылықтар, прокуратура органдарының ұсыныстары мен қаулылары; жергілікті өзін-өзі басқару органдарының шешімдері мен басқа да актілері.

Қауіпсіздік субъектілері болып табылатын қоғамдық және өзге де мемлекеттік емес бірлестіктер де осы бірлестіктер туралы тиісті жарғыларда

көзделген актілер-құжаттарды шығарады.

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету қызметі барысында субъектілер арасында келісімшарттық байланыстар жиі туындайды. Бұл байланыстар азаматтық немесе әкімшілік-құқықтық болуы мүмкін. Соңғысы құқықтық байланыста. Бұл байланыстар азаматтық-құқықтық немесе әкімшілік - құқықтық болуы мүмкін. Соңғысы құқықтық әдебиетте әкімшілік-құқықтық шарт ретінде қарастырылады.

Оның атқарушы, басқарушылық қызметтің құқықтық нысаны ретінде өмір сүруі туралы мәселе даусыз емес. Бізге нарықтық қатынастарға көшу жағдайындағы басқару қызметі әкімшілік-шарттық қатынастар мәселесін өзекті етеді. Әкімшілік сипаттағы шарттар қауіпсіздік субъектілері қызметінің дербес құқықтық нысаны болып табылады. Шарттар жасасу кезінде, сондай-ақ өзге де құқықтық актілерді қабылдау кезінде қауіпсіздік субъектілері өз қызметін объективтендіреді.

Әкімшілік шарт қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі қызметтің құқықтық нысаны ретінде дербестікке ие. Бұл қызметтің басқа түрлеріне қатысты көмекші болып табылады деген пікір даулы болып көрінеді. Әрине, кейде келісім-шарт басқару актісін орындау үшін жасалуы мүмкін, бірақ ол өзі басқару актісін шығаруға негіз бола алады.

Қауіпсіздік субъектілерінің практикалық қызметінде әкімшілік шарттардың әртүрлі түрлері қолданылады. Бұл қауіпсіздік субъектілері арасындағы өзара іс-қимыл туралы келісімдер, қауіпсіздік субъектілеріндегі қызмет туралы келісімшарттар, қауіпсіздік субъектілерінің мемлекеттік емес бірлестіктермен ынтымақтастығы туралы келісімшарттар және т.б. қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі қызметтің құқықтық нысандары.

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі қызметтің заңсыз нысандары. Құқықсыздарға қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге бағытталған ұйымдастырушылық және материалдық-техникалық әрекеттер көрсетілген нысандар жатады. Құқықтық нысандар, сондай-ақ құқықтық нысандар қауіпсіздік субъектілерінің құзыретіне, олардың құқықтық мәртебесіне байланысты. Заңсыз Нысандар тікелей заңды салдарға әкеп соқпайтындықтан, бұл нысандарды барлық қауіпсіздік субъектілері, соның ішінде азаматтар мен мемлекеттік емес бірлестіктер пайдаланады.

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі қызметтің ұйымдық нысандарына мыналар жатады: қауіпсіздікті қамтамасыз етудің оң тәжірибесін зерделеу, қорыту және тарату, қауіпсіздік органдарының қызметкерлерін оқыту, оларға нұсқау беру, орындаушыларға практикалық көмек көрсету; ғылым мен техниканың жетістіктерін енгізу және пайдалану бойынша ғылыми негізделген ұсынымдар мен іс-шараларды әзірлеу және т. б. Қызметтің ұйымдастырушылық нысандары нақты құқықтық қатынастардың пайда болуына, өзгеруіне немесе тоқтатылуына әкеп соқпайды. Олар қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша күнделікті жұмыс барысында қолданылады.

Қызметтің материалдық-техникалық нысандары қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің негізгі функцияларын ойдағыдай іске асыру үшін қажетті

жағдайлар жасауға бағытталған көмекші іс-қимылдар жасау үшін пайдаланылады. Олар қауіпсіздік субъектілерінің тиімді жұмысын қамтамасыз етуге, олардың басқарушылық жұмысының өнімділігі мен мәдениетін арттыруға арналған.

Материалдық-техникалық нысандарға мыналар жатады: талдау, есептер дайындау, анықтамалар жасау, құжаттарды рәсімдеу, іс қағаздарын жүргізу, фактілерді тіркеу және т. б.

Қоғамдық тәртіп саласындағы басқару процестерінің күрделенуіне, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге бағытталған қызметтің көлемі мен ауқымының ұлғаюына қарай материалдық-техникалық іс-әрекеттердің рөлі мен маңызы және оларды білдіру нысандары, біздің ойымызша, арта түседі.

Құқықтық нысандар ұйымдық және материалдық-техникалық заңсыз болып табылатындығын есте ұстаған жөн, өйткені олар құқықтық салдарға әкелмейді. Алайда, бұл нысандар заңнамада, мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды тұлғалары сияқты маңызды қауіпсіздік субъектілерінің құқықтық мәртебесін анықтайтын нормативтік құқықтық актілерде көзделген. Құқықтық нысандарда көрсетілген басқарушылық және басқа әрекеттер көбінесе құқықтық актілер-құжаттарды қабылдауға негіз немесе себеп болады. Мәселен, елді мекендегі қоғамдық тәртіптің жай-күйі туралы талдамалық анықтама негізінде (құқықтық нысан) Нормативтік немесе жеке құқықтық акт (құқықтық нысан) қабылдануы мүмкін. Құқықтық актінің тиімділігі көбінесе аналитикалық анықтаманың сапасына байланысты болады.

Қауіпсіздік субъектілерінің қызметі жүзеге асырылатын құқықтық және құқықтық нысандардың айырмашылығы мен алуан түрлілігіне қарамастан, барлық нысандар өзара байланысты және өзара байланысты. Олар жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ортақ мақсатқа қызмет етуге арналған.

§ 2. Азаматтарды үйлердің кіреберістерінде және үй маңындағы аумақтарда қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғау.

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету қауіпсіздік субъектісінің оның қызмет объектісіне мақсатты әсер етуі арқылы жүзеге асырылады. Бұл әсер әдістер деп аталатын әртүрлі әдістердің, әдістердің, құралдардың көмегімен жасалады. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету әдістері қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мақсаттары мен міндеттерін іс жүзінде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Әдістер қауіпсіздік мақсаттарына қалай, қандай жолмен қол жеткізуге болатындығы туралы сұраққа жауап береді. Демек, әдістер қауіпсіздік субъектілеріне жүктелген мақсаттарды, міндеттерді және функцияларды жүзеге асыру құралы болып табылады. Екінші жағынан, мақсаттар, міндеттер мен функциялар әдістерді қолданудың ерекше ерекшелігін анықтайды. Олардың таңдауы көбінесе мақсатқа жетудің шындығын анықтайды.

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету әдістерінің мазмұнын талдау осы

әдістерге тән келесі ерекшеліктерді анықтауға мүмкіндік береді:

- олар қауіпсіздік субъектісінің әсер ететін объектімен байланысын білдіреді;

- әдістер-бұл субъектінің қауіпсіздік жағдайына басқарушылық әсер ету құралдары;

- әдістер-бұл қауіпсіздік субъектілерінің жүйелерінде болып жатқан процестерді ретке келтіру, ұйымдастыру тәсілдері, олар арқылы қауіпсіздік субъектілерінің бірлескен қызметінің ортақ мақсаттарына қол жеткізілетін әдістер;

- әдістер қоғамдық тәртіп жүйесіндегі ең мобильді және белсенді элемент болып табылады;

- әдістерді қолдану балама болып табылады, өйткені нақты әдісті таңдау әсер ету объектісінің ерекшеліктерін (жеке, лауазымды немесе заңды тұлға, меншік нысаны және т. б.) ескере отырып жүзеге асырылады.;

- әдістердің өз адресаттары бар;

- мемлекеттік және муниципалды қауіпсіздік субъектілерінің жүйесінде әдістер мемлекеттің қауіпсіздік саясатының құралы болып табылады, әдістерде қоғамдық қызығушылық, мемлекеттің еркі көрініс табады;

- әдістерде қауіпсіздік субъектілеріне тиесілі өкілеттіктер көрсетіледі;

- әдістерге оларды тікелей практикалық білдірудің құқықтық және басқа формалары тән.

Мазмұны мен бағытына қарамастан әдістер тән:

- әсер ету түрі түсінілетін объективті ұйымдастырушылық форма, яғни жеке ұйғарым (шешім, қаулы, бұйрық, бұйрық және т.б.) немесе мінез-құлық нормасы (ережесі), яғни қауіпсіздік саласындағы қатынастарды құқықтық реттеу. Екеуі де реттеуші құралдар, құқықтық рұқсаттар, тыйымдар мен ережелер ретінде әрекет етеді;

- әдістердің әсер ету сипаты тікелей және жанама болуы мүмкін (ынталандырушы жағдайлар жасау немесе шектеу арқылы);

- әдістердің әсер ету тәсілі жеке, ұжымдық және алқалы болуы мүмкін;

- әдістердің тактикалық және стратегиялық сипаты;

- уақытша сипаттама (қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді).

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету әдістерінің мәні, сайып келгенде, қоғамның өмірімен анықталады.

Қауіпсіздік әдістерінің жіктелуі. Қауіпсіздік процестерінің күрделілігі мен әмбебаптығы көптеген әдістердің болуын анықтайды. Әдістер бір-бірін жоққа шығармайды, бірақ толықтырады, өйткені әрбір әдіс қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асырудың өзіне тән тәсілімен сипатталады.

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің екі өзара байланысты әмбебап әдісі бар - сендіру және мәжбүрлеу.

Сендіру әдіс ретінде қауіпсіздік субъектісінің ерік-жігерге моральдық, психологиялық, материалдық әсерін, қауіпсіздік мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келетін сананы ынталандыруға, нығайтуға және дамытуға, қауіпсіздік саласындағы тиісті мінез-құлықты ынталандыруға

арналған адамдардың мінез-құлқын білдіреді. Бұл дұрыс емес көзқарастарды, мінез - құлықты өзгертетін, қоғамның құқықтық және моральдық талаптарына сәйкес келетін жаңа жеке қасиеттерді қалыптастыратын әсер.

Қауіпсіздік саласында оның субъектілері құқықтық оқытуды (тәрбиелеуді), түсіндіруді, ұсынымдарды, қоғамға қарсы іс-қимылдарды сынауды, көтермелеуді және өзге де сендіру шараларын (түрлерін) пайдаланады. Соңғысы жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің қауіпсіздігіне қол сұғатын әрекеттердің алдын алудың, алдын алудың маңызды құралы болып табылады.

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету әдістерінің бірі бола отырып, сендіру әрдайым әсер етудің тиімді құралы бола бермейді. Осыған байланысты, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету қажет болған жағдайда, қауіпсіздік субъектілері қауіпсіздік саласындағы қоғамдық қатынастарға қажетті реттеуші әсер ететін мәжбүрлеу шараларының кешені пайдаланылады.

Қауіпсіздік әдісі ретінде мәжбүрлеу адамның санасы мен мінез-құлқына психикалық, материалдық немесе физикалық әсер етуден тұрады. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ете отырып, сондай-ақ өзге де функцияларды жүзеге асыра отырып, оның субъектілері қауіпсіздік саласындағы қатынастарға қатысушыларға қауіпсіздікті қамтамасыз етуге байланысты талаптарды қоюға уәкілетті, олардың орындалуына кепілдік беріледі, ал қажет болған жағдайда мәжбүрлеуді қолданумен қамтамасыз етіледі.

Психикалық мәжбүрлеу ерік-жігерге, эмоцияларға, ақыл-ойға, яғни адамның психикасына әсер етеді, оның ерік-жігерін қалыптастырады, зорлық-зомбылықты немесе оған қолайсыз салдарға әкелуі мүмкін басқа да ықпал ету шараларын қолдану қауіпі арқылы талап етілетін мінез-құлыққа итермелейді (айталық, қауіпсіздік субъектісінің жеке басын куәландыратын құжаттарды тіркеу ережелерін бұзуды тоқтату туралы ресми талабы).

Материалдық мәжбүрлеу жеке, лауазымды және заңды тұлғаның мінез-құлқына өзіне тиесілі ақша қаражаты мен мүлік арқылы, олардың иесінің иелігіндегі бірқатар материалдық игіліктерден айыру, материалдық залал келтіруге, материалдық сипаттағы (айыппұл) өндіріп алуға әкеп соғатын кәсіпкерлік қызметті шектеу немесе тоқтата тұру арқылы әсер етеді.

Физикалық мәжбүрлеуге жеке адамға тікелей әсер ететін, оның бостандығын шектейтін, заңсыз, қауіпсіздікке зиянды мінез-құлықты тоқтататын шаралар жатады. Мұндай шаралар құқық бұзушыны жеткізу және ұстау, қауіпсіздікке қол сұғатын құқық бұзушылықтың жолын кесу мақсатында арнайы құралдарды қолдану және т. б. болып табылады.

Мәжбүрлеу шаралары тек құқық бұзушылықтарға байланысты ғана қолданылмауы мүмкін. Олар, атап айтқанда, қауіпсіздік саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу, төтенше жағдайларда (дүлей зілзалалар, эпидемиялар, эпизоотиялар, апаттар және т.б.) қоғамдық қауіпті зардаптардың туындауы мақсатында қолданылуы мүмкін. Мұндай шараларға апаттар, апаттар салдарын жою кезінде жергілікті жер учаскелерін қоршау (бұғаттау) жатады; карантиндік іс-шаралар жүргізу, көлік құралдарын тексеру, психикалық аурумен ауыратын адамдарды ұстау және оларды емдеу

мекемесіне мәжбүрлеп орналастыру және т. б.

Әмбебап әдістер бола отырып, сендіру мен мәжбүрлеу әр түрлі нұсқаларда көрінеді, бұл қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету әдістерінің нақты түрлерін бөліп көрсетуге негіз береді.

Басқару және әкімшілік құқық әдебиеттеріндегі нақты әдістерді оқшаулау мәселесі екіұшты түрде шешіледі. Бірқатар жіктеу нұсқаларының ішінде әкімшілік, экономикалық, әлеуметтік-психологиялық, сондай-ақ әлеуметтік басқарудың кешенді әдістері ерекшеленеді. Бүкіл басқару жүйесіне қатысты жалпы әдістер және оның жекелеген бөліктеріне тән жергілікті әдістер көрсетіледі.

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету әдістерін жіктеудің ең айқын критерийі әдістердің тікелей немесе жанама әсер ету сипаты болып табылады.

Тікелей басқарушылық әсер ету әдістері қауіпсіздік субъектісінің басқарылатындардың мінез-құлқына біржақты әсер етуімен сипатталады. Қауіпсіздік субъектісі билік шешімін қабылдайды, оның орындалуы оған бағытталған адамдар үшін міндетті болып табылады.

Адресаттың шешімді орындамауы заңды немесе өзге де жауапкершілікке әкеп соғады. Тікелей басқару әсерінің әдістері әкімшілік деп аталады.

Әкімшілік әдістер мәселесі қазіргі уақытта нарықтық қатынастарға көшуге, көптеген қауіпсіздік субъектілерінің ұйымдық-құқықтық мәртебесіндегі өзгерістерге байланысты өте өзекті болып табылады. Әкімшілік әдістерді қолдану шегі туралы мәселе қойылады. Алайда, бұл олардан мүлдем бас тартуды білдірмейді. Сонымен қатар, қоғамдық қауіпсіздік саласында, біздің ойымызша, әкімшілік әдістер негізгі болды және болып қала береді, бұл қауіпсіздік саласындағы қатынастарға тікелей басқарушылық әсер етуді үнемі талап ететін тіршілік әрекетінің осы саласының ерекшеліктеріне байланысты.

Әкімшілік әдістер арқылы жалпыға міндетті немесе жеке сипаттағы қауіпсіздік саласындағы мінез-құлық ережелері белгіленеді; белгілі бір әрекеттерді жасау туралы нұсқамалар шығарылады; орындаушылар үшін нақты тапсырмалар бекітіледі; қауіпсіздік саласындағы қоғамдық қатынастарға қатысушылардың заңды талаптары қанағаттандырылады, белгілі бір әрекеттерді жасауға тыйым салынады; рұқсаттар (лицензиялар) беру, бақылау және қадағалау жүзеге асырылады; фактілерді тіркеу, іс-шаралар; стандарттар мен нормалар белгіленеді; даулар шешіледі; Мемлекеттік тапсырыстар ресімделеді; заңды мінез-құлықты материалдық және моральдық ынталандыру (көтермелеу) жүргізіледі; әкімшілік мәжбүрлеу шаралары және басқалар қолданылады.

Қауіпсіздік саласында қолданылатын жанама басқару әсерінің әдістері олардың көмегімен Қауіпсіздік субъектісі басқарылатындардың мүдделеріне әсер ету арқылы қажетті мақсаттарға қол жеткізеді. Соңғылары қауіпсіздік субъектілерінің тікелей нұсқамасы бойынша емес, бұл мінез-құлық тиісті құралдармен ынталандырылатындығына байланысты тиісті түрде әрекет етуге мүдделі болатын жағдайларға қойылады. Бұл құралдар көбінесе

материалдық сипатта болғандықтан, оларды экономикалық деп атайды. Экономикалық әдістердің қатарына мыналар жатады: салық салу (салық саясаты), жеңілдікті несие, қауіпсіздік функцияларын техникалық қамтамасыз етуге бағытталған шаруашылық және өзге де кәсіпкерлік қызметті экономикалық ынталандыру.

Алайда, экономикалық әдістердің ынталандырушы рөліне қарамастан, тәжірибе көрсеткендей, олардың көмегімен қауіпсіздік саласындағы мақсаттар әрдайым қол жеткізілмейді. Оларды әкімшілік және басқа әдістермен біріктіру қажет.

Әкімшілік және экономикалық әдістер өзара байланысты. Мысалы, материалдық ынталандыру қауіпсіздіктің уәкілетті субъектілері басқарудың заңды актілерін шығару арқылы ресімделеді. Сондықтан әкімшілік және экономикалық әдістердің қарама-қайшылығына жол берілмейді.

Қауіпсіздік саласындағы қауіпсіздікті қамтамасыз етудің әкімшілік және экономикалық әдістерімен қатар әсер етудің әлеуметтік-психологиялық әдістері де қолданылады. Олар әлеуметтану мен психологияның (ұжымның көңіл-күйі, қоғамдық пікір, топтық қатынастар) дамуының объективті заңдарына сүйенеді. Бұл әдістер ұжымдық психологияны, әртүрлі әлеуметтік топтардың психологиялық ерекшеліктерін және жеке тұлғаны ескере отырып қолданылады.

Әлеуметтік-психологиялық әдістер қоғамдық тәртіп саласында адамдардың еңбегі мен демалысы, мемлекеттік органдардың қалыпты жұмыс істеуі, қоғамдық бірлестіктердің, кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың қызметі үшін қолайлы және тұрақты моральдық-психологиялық ахуал құруға бағытталған.

Әлеуметтік-психологиялық әдістерді Төтенше және басқа да ерекше жағдайларда қолдану өте маңызды, бұл кезде топтың, ұжымның, қозған күйдегі, дүрбелеңдегі және т. б. мінез-құлқына сендіру және қорқыту арқылы психикалық әсер ету қажет.

Әлеуметтанулық әдістерге мыналар жатады: әлеуметтік-бұқаралық процестерді басқару әдістері; ұжымдарды, органдарды, топтарды, топшілік құбылыстар мен процестерді басқару әдістері; жеке-жеке мінез-құлықты басқару әдістері.

Психологиялық әсер ету әдістеріне мыналар жатады: психикалық шиеленісті жеңілдетуге бағытталған логикалық құралдардың көмегімен жеке адамның еркі мен санасына әсер ету; ұсыныс арқылы психикаға әсер ету; адамның қалыпты өмір ритағын қалпына келтіру және төтенше жағдайлардың салдарын жою процесіне қатысуы және т. б.

Әлеуметтік-психологиялық әдістер әкімшілік және экономикалық әдістермен өзара байланысты. Аталған әдістердің әрқайсысы ерікті рецептке, экономикалық мазмұнға ие болуы және әлеуметтік-психологиялық әсер етуі мүмкін. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі қызметте әдістер бір-бірінен оқшаулап қолданылмайды. Барлық әдістер мазмұны, мақсаты және ұйымдастырушылық формасы бойынша қолданыстағы заңнамаға сәйкес келуі керек.

Өмірдің әртүрлі салаларында белгілі бір әдістерді қолдану басым болуы мүмкін. Мәселен, қоғамдық тәртіп саласында оны қамтамасыз ету жөніндегі қызметте ең маңызды рөл, атап өтілгендей, әкімшілік әдістерге жатады. Оларда қауіпсіздік субъектілері қызметінің басқарушылық сипаты айқын көрінеді. Әкімшілік әдістерді қолданбай, қауіпсіздік саласындағы қоғамдық қатынастардың реттілігін, ондағы барлық кейде күтпеген мәселелерді тез және тиімді шешуді қамтамасыз ету мүмкін емес.

Сондықтан әкімшілік «қолбасшылықтан» емес, оның болмауынан қорқу керек. Әрекетсіздік, абыржу, әкімшілік шешімдер қабылдауды кешіктіру теріс салдарға әкелуі мүмкін және әкелуі мүмкін, қоғамдық тәртіпке зиян тигізеді.

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету әдістерін білдіру нысандары. Әдістер заңды және заңсыз болуы мүмкін тиісті нысандарда сыртқы көріністі табады. Соңғыларына мемлекеттік емес, қоғамдық және басқа да ықпал ету әдістері көрсетілген нысандар жатады.

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету әдістерін білдірудің неғұрлым кең таралған құқықтық нысандарына заңдар, жарлықтар, қаулылар, ережелер, жарғылар, ережелер, нұсқаулықтар, шешімдер, өкімдер, бұйрықтар, құжаттардағы қарарлар, қызметтік жазбалар және өзге де нысандар, оның ішінде конклюденттік іс-әрекеттер жатады.

Қауіпсіздік әдістерін таңдау және пайдалану. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған қызметтің нақты әдістерін таңдау және оларды іс жүзінде қолдану бірқатар объективті және субъективті факторлар мен жағдайларға байланысты.

Әдістерді таңдауда және қолдануда маңызды рөл субъективті факторға жатады. Қауіпсіздік субъектісінің әдістерді таңдау мен қолдануға авторитарлық кәсіби емес көзқарасы қоғамдық тәртіптің жай-күйіне теріс әсер етуі мүмкін делік. Субъектінің біліктілігі жоғары болуы, тиісті әдістерді таңдау және қолдану үшін жауапкершілік сезімі болуы маңызды.

Әдістер қауіпсіздікті қамтамасыз ету процесінде қолданылады. Осыған байланысты оларды пайдалану кезінде қауіпсіздік субъектілерінің алдында тұрған өзекті міндеттерді, қауіпсіздік субъектісінің (органының) және қызмет объектісінің жай-күйінің ерекшеліктерін, нақты өмірлік жағдайдың сипаты мен ерекшелігін, қауіпсіздік субъектісінің иелігіндегі құралдарды тиімді пайдалану мүмкіндіктерін ескеру қажет. Сондай-ақ, қауіпсіздік субъектісінің өзін кадрлық, материалдық-техникалық, ақпараттық, ғылыми, құқықтық және басқа да қамтамасыз ету деңгейін ескеру маңызды.

Әдістерді тиімді пайдалану қауіпсіздікті қамтамасыз етуге байланысты белгілі бір мәселені шешу үшін ең тиімді әдістерді немесе олардың оңтайлы комбинациясын таңдауды қамтиды.

Әдістерді таңдау және қолдану өнері-бұл субъектінің қауіпсіздік жағдайын мұқият бақылауы. Қолда бар объективті жағдайларды және қызметте болып жатқан өзгерістерді ескермей қаражатты қолдану олардың тиімділігінің төмендеуіне әкеледі. Керісінше, егер ол қоғамдық қауіпсіздік саласында болып жатқан даму процестерін ескере отырып жүзеге асырылса,

әдістерді қолдану тиімді болады.

Бақылауға арналған сұрақтар:

1. Қоғамдық қауіпсіздік жағдайының мониторингін қалыптастыру.
2. Азаматтарды үйлердің кіреберістерінде және үй маңындағы аумақтарда қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғау.
3. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету әдістерінің түрлері.

4-тарау. «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің өзекті мәселелері»

§ 1. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің қазіргі жағдайы мен ұйымдастырылуы.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды сипаттау үшін, барлық басқару қызметі сияқты, оның қоғамдық қатынастардың сыртқы саласына әсер етуінде және олардың тиімді жұмыс істеуі үшін күзет жүйесінің барлық буындарының ұйымышilik өзара байланыстарын қамтамасыз етуге бағытталған іс-шаралар кешенін бір мезгілде қолдануда көрінетін екі жақты бағыты болуы да маңызды.

Бұл күзет аппаратын ұйымдастыру, оның міндеттері мен өкілеттіктерін анықтау, кадрларды іріктеу және орналастыру, оларды оқыту және тәрбиелеу, төменгі буындарды басқару және т.б. бірақ сонымен бірге ұйымышilik қатынастарды орнату қоғамдық тәртіпті сақтау жөніндегі қызметтің маңызды, бірақ басты бағыты емес екенін ескеру қажет.

Бұл ереже ғылыми зерттеуде, сондай-ақ практикалық қызметте, қоғамдық тәртіпті әкімшілік-құқықтық қорғауды біржақты түсіну, оны негізінен ұйымышilik мәселелерді шешуге дейін төмендету тенденциясы әлі де байқалатындығына байланысты ерекше назар аударуға лайық.

Бұл тәсілдің теориялық сәтсіздігі-бұл басқарудың мәнін екі жақты процесс ретінде түсінуге сәйкес келмейді. Оның қолайсыздығы сонымен қатар іс жүзінде ол қоғамдық қатынастардың сыртқы саласына әсер ететін жұмыстың негізгі бағытына емес, тек әртүрлі ішкі ұйымдық қайта құруларға күзет субъектілерінің назарын аударуға әкелетіндігіне байланысты.

Басқарушылық қызметтің ажырамас бөлігі ретінде қоғамдық тәртіпті қорғау, оның формалары мен әдістері бірқатар объективті факторларға және, ең алдымен, қорғалатын саланың ерекшеліктеріне, яғни оны құрайтын қоғамдық қатынастардың сипатына байланысты. Басқарушылық қызметтің кез-келген түрінің басқарылатын ортаға тәуелділігі оған субъектінің әсер ету ауқымы мен қасиеттеріне назар аударатын бірқатар авторлардың назарын аударады.

Біріншіден, күзет қызметінің мазмұнын, нысандары мен әдістерін айқындайтын объективті факторлардың болуын және осы мәселелерді шешуге ерікті-субъективті көзқарастың мүмкіндіксіздігін айқындау; екіншіден, объективті және субъективті әсерлердің барлық алуан түрлілігімен әкімшілік-құқықтық қорғаудың мазмұнын айқындайтын негізгі фактор әртүрлі мәселелерде қалыптасатын қоғамдық тәртіптің ерекшеліктері болып табылатынын атап өту нақты өмір жағдайында, дәл осы ерекшеліктер қауіпсіздік аппаратының қолданылатын құралдарының сипатын анықтайды.

Демек, қарастырылып отырған саладағы күзет қызметін теориялық зерттеуде және практикалық ұйымдастыруда туындайтын жалпы және ішінара мәселелерді шешу үшін, ең алдымен, қоғамдық тәртіптің нақты жағдайын талдау маңызды.

Қоғамдық тәртіптің мәніне қатысты ғалымдардың көпшілігі соңғысы белгілі бір әлеуметтік қатынастар жүйесі деп санайды.

Негізінде бұл тәсілді бөлісе отырып, біз осы қоғамдық қатынастардың сипаты мен мазмұнына, оларды нормативтік реттеуге тоқталамыз. Біздің ойымызша, бұл «қоғамдық тәртіп» санатының мәнін анықтауға және оны мемлекеттік тәртіптен, құқықтық тәртіптен, қоғамдық қауіпсіздіктен ажыратуға мүмкіндік береді.

Осы теориялық және маңызды практикалық мәселені шешу үшін қоғамдық тәртіптің нормативтік негізін анықтау үлкен маңызға ие, бұл сөздің кең және тар мағынасында қоғамдық тәртіп ұғымдарын ажыратуға мүмкіндік береді.

Ғылымда қалыптасқан қоғамдық тәртіп ұғымы сөздің кең мағынасында қоғамға тән барлық әлеуметтік нормаларды іске асыру нәтижесінде қалыптасатын әлеуметтік қатынастар жүйесі ретінде қоғамның өмір сүруінің объективті қажетті формасын және оның материалдық негізін нығайтуды сипаттайды.

«Тәртіп» сөзінің орыс тіліндегі мағынасына сүйене отырып, қоғамдық тәртіпті әлеуметтік қатынастардың әлеуметтік нормаларымен реттелген белгілі бір күй деп түсіну керек. Осыған байланысты оны құқық нормаларымен реттелетін қатынастарды ғана қамтитын құқықтық тәртіптен ажырату керек. Қоғамдық тәртіп, сөздің кең мағынасында, құқықтық тәртіптен гөрі сыйымды категория болып табылады және соңғысын қамтиды.

Бұл категория әлеуметтік қатынастардың белгілі бір жүйесі ретінде консистенция, үйлестіру, құрылымдық ұйымшылдық қасиеттеріне тән. Бұл тек сыртқы әлеуметтік-нормативтік әсерге ғана емес, сонымен бірге оған субъектілердің жауап беру сипатына да байланысты, сондықтан ол әлеуметтік қатынастардың әлеуметтік нормалармен реттелуі мен шоғырлануын ғана емес, сонымен бірге осы қатынастар субъектілерінің мінез-құлқындағы әлеуметтік нормалардың ережелерін толық жүзеге асыруды қамтиды.

Осыған байланысты қоғамдық тәртіп әлеуметтік нормаларға тән бұзушылықтардан қорғау объектісі болып табылады. Қоғамдық тәртіптен кең мағынада айырмашылығы, сөздің тар, арнайы мағынасында қоғамдық тәртіп полиция күзетінің объектісі болып табылады. Оны қолдаумен, ең алдымен, мемлекет күзет функциясын тікелей жүктеген полиция айналысады.

Енді сөздің тар мағынасында қоғамдық тәртіптің нормативтік негізін анықтау қажет, өйткені қорғау оның негізінде қалыптасатын әлеуметтік нормаларды қорғауды да көздейді. Көптеген ғалымдар қоғамдық тәртіп тар мағынада қоғамдық тәртіп сияқты кең мағынада бірдей нормативтік негізге ие деп санайды, яғни құқық, мораль, әлеуметтік дәстүрлер, әдет-ғұрыптар және т. б. нормаларымен реттеледі және соңғысынан әлеуметтік қатынастардың әлеуметтік нормаларымен реттелетін саламен ғана ерекшеленеді.

Келесі себептерге байланысты мұндай мәлімдемемен келісу қиын. Кез-келген әлеуметтік норма қоғамның (мемлекеттің, қоғамдық құрылымдардың) саяси ұйымының жүйесіне кіретін белгілі бір субъектілердің ерік-жігерін білдіреді, белгілі бір міндетке ие.

Құқықтық емес әлеуметтік нормаларды қоғам бұзушылықтардан қорғайды. Оларды мемлекеттік органдар қорғай алмайды және қорғай алмайды, тіпті егер олар құқықтық қатынастармен сәйкес келсе және бір мезгілде қандай да бір қоғамдық қатынастарды реттесе де, өйткені бұл жағдайларда мемлекет жалпы әлеуметтік нормаларды емес, тек құқықтық нормаларды қорғайды. Сонымен қатар, көп жағдайда заңсыз нормаларды бұзғаны үшін жауапкершілік алдын-ала қарастырылмайды және оларды мемлекет қорғауы жаңа заңдық нұсқаулар жасайды, олардың көпшілігі заңда өте қажет сенімділік пен категориямен ерекшеленбейді.

Құқықтық нормалардан айырмашылығы, құқық нормалары мемлекеттік қызметтің өнімі болып табылады және оларда көрсетілген азаматтардың еркі мемлекеттік ерік болып табылады.

Құқықтық нормаларды мемлекет қорғайды. Бұл нормалар әртүрлі құқықтық актілерде бекітілген және қоғамдық тәртіпті сақтау саласында қалыптасқан құқықтық қатынастарды реттейді. Бұл, ең алдымен, азаматтардың қоғамдық орындарда болған кезде жүзеге асыратын негізгі міндеттерін, құқықтары мен бостандықтарын бекітетін конституциялық нормалар. Осы топқа заңға тәуелді актілерде қамтылған құқық нормалары жатады. Олар Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген азаматтардың құқықтары мен міндеттерін нақтылайды, оларды іске асыру тәртібін, қоғамдық тәртіпті бұзғаны үшін жауапкершілікті айқындайды.

Осылайша, сөздің тар мағынасында қоғамдық тәртіптің нормативтік негізі тек құқық нормалары болып табылады. Бұл құқық нормаларымен реттелетін қоғамдық тәртіп, қорғау объектісі болып табылады. Бұл қоғамдық қатынастардың белгілі бір шеңберімен шектелген құқықтық тәртіпті білдіреді.

Құқықтық реттеудің тікелей нәтижелері, құқықтық тәртіп құқық әрекетінің тәжі болып табылады. Бұл заңдылық талаптарының нақты, практикалық орындалуын білдіретін қоғамдық қатынастардың нақты реттілігінің жағдайы. Құқықтық тәртіп-берілген құқықтарды кедергісіз пайдалануды және қоғамдық қатынастардың барлық субъектілерінің (азаматтар, мемлекеттік органдар, мекемелер, кәсіпорындар және т.б.) заңды міндеттерін орындауды қамтамасыз ететін заңдылық жағдайында заң нормаларын іс жүзінде жүзеге асырудың нәтижесі.

Бұл қоғамның экономикалық негізімен шартталған және құқықтық нормаларды іске асыру процесінде субъектілердің мінез-құлқы, қызметі заңды болып табылатын қоғамдық қатынастар жүйесі.

Бұл мінез-құлық (әрекет) субъектілердің заңмен рұқсат етілген немесе белгіленген әрекеттерді жасауында немесе заңмен тыйым салынған әрекеттерден бас тартуында көрінеді.

Құқықтық тәртіп жалпы қоғамдық тәртіптің маңызды, негізгі бөлігін құрайды, яғни.әлеуметтік басқарудың барлық нормалары мен буындарының жұмыс істеуі нәтижесінде пайда болатын барлық қоғамдық қатынастардың нақты реттілігі.

Құқықтық тәртіптің негізгі белгілері: заңмен реттелетін қатынастар

саласындағы заңның үстемдігі, барлық субъектілердің заңды міндеттерді нақты және уактылы орындауы және орындауы, қатаң қоғамдық тәртіп, құқықтарды пайдалану үшін барынша қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету, барлық заң органдарының нақты және тиімді жұмысы, құқық бұзушылық жасаған әрбір адам үшін заңды жауапкершіліктің бұлтартпастығы.

Бір сөзбен айтқанда, бұл заңдылықтың барлық принциптері мен талаптарын толық және дәйекті жүзеге асыру. Қоғамдық тәртіпті сөздің кең мағынасында құқықтық тәртіптен ажырату керек. Құқықтық тәртіп құқықтық нормаларды жүзеге асыру процесінде қалыптасады.

Қоғамдық тәртіп тек құқықтық қана емес, сонымен бірге мінез-құлықтың басқа (заңды емес) ережелерінің, мораль нормаларының, әдет-ғұрыптардың, қоғамдық ұйымдар әзірлейтін ережелердің және т. б. әсерінен қалыптасады. осыған байланысты қоғамдық тәртіп-бұл материалдық өндірістің қолданыстағы әдісіне негізделген және барлығының қоғамдық өмір процестеріне жиынтық әсер ету нәтижесінде қалыптасатын қоғамдық қатынастар жүйесі қоғамда қолданылатын әлеуметтік нормалар мен принциптер.

Құқықтық тәртіп-бұл тек құқықтық нормалармен реттелетін қатынастардың жай-күйіне қатысты қоғамдық тәртіптің бөлігі. Сондықтан қоғамдық тәртіпті бұзудың кез-келген түрі (мысалы, моральдық норманы бұзудың салдары ретінде) заңдылық пен заңдылықты бұзу болып табылмайды.

Сонымен қатар, құқықтық нормалардың кез-келген бұзылуы қоғамдық тәртіпті бұзу болып табылады. Осылайша, қоғамдық тәртіп (кең мағынада) – құқықтық тәртіппен салыстырғанда анағұрлым сыйымды категория.

Екінші жағынан, қоғамдық, ерекше мағынада, құқықтық тәртіптің ажырамас бөлігі ғана.

Құқықтық қатынастардың мәнін, оның құрамдас бөліктерін зерттеу оны басқа сабақтас категориялардан, ең алдымен қоғамдық қауіпсіздік категорияларынан ажыратуға мүмкіндік береді.

Біріншіден, құқық қорғау органдарының атынан мемлекеттің қорғауындағы құқықтық қатынастар (олардың жүйесі сөздің тар, арнайы мағынасында қоғамдық тәртіп категориясын құрайды) қоғамдық орындарда пайда болады және дамиды, оларға заң әдебиеттерінде адамдардың жеке өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында қарым - қатынас орындары жатады.

Мұндай тұжырым қоғамдық тәртіпті бұзғаны үшін жауапкершілікті белгілейтін қолданыстағы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнаманы талдағаннан кейін жасалуы мүмкін. Осыған байланысты кейбір авторлардың бұл қоғамдық қатынастар «негізінен қоғамдық орындарда, сондай-ақ қоғамдық орындардан тыс жерлерде дамиды, бірақ өз табиғаты бойынша азаматтардың өмірін, денсаулығын, ар-намысын, қадір-қасиетін және басқа да құқықтарын қорғауды қамтамасыз етеді» деген тұжырымдары күмән тудырады. Қоғамдық тыныштықты қамтамасыз ету, кәсіпорындардың қызметі үшін қалыпты жағдай жасау, мекемелер, ұйымдар.

Әрине, бұл қарым-қатынасқа қол сұғушылық қоғамдық жерде болумен байланысты болмауы керек (мысалы, радио бұзақылық). Екіншіден, бұл құқықтық қатынастардың мәні-олар қоғамдық тыныштықты қамтамасыз етуге, азаматтардың өмірін, денсаулығын, ар-намысы мен қадір-қасиетін қорғауға бағытталған.

Қоғамдық тәртіпті тар мағынада қоғамдық қауіпсіздіктен ажырату керек, ол заң әдебиеттерінде адамдардың өмірі мен денсаулығын, олардың мүлкін және т.б. қорғау ретінде анықталады және тиісті қатынастардың бұзылуын "жоғары қауіп көздерінің жағымсыз қасиеттерін көрсету" мүмкіндігімен байланыстырады.

§ 2. Қоғамдық қауіпсіздікке қарсы құқық бұзушылықтардың объективті жағының проблемалық мәселелері.

Жақында елдегі жағдайды тұрақсыздандыруға бағытталған қылмыстық мінез-құлықтың әртүрлі формалары байқалды.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі міндеттерінің бірі қоғамдық қауіпсіздікке төнетін қауіп көздерін анықтау және бейтараптандыру болып табылады. Көптеген авторлар қазіргі қоғам экономика, өнеркәсіптік технологиялар, ғылыми жетістіктер саласында трансформация және елеулі өзгерістер сатысында тұрғанын атап өтті.

Айта кету керек, Қазақстан Республикасындағы қоғамдық қауіпсіздік жағдайы тұрақсыз деп сипатталады. Мемлекет пен қоғамның қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің қажетті және жеткілікті деңгейіне бағытталған күш-жігеріне қарамастан.

Сонымен, сөздің тар мағынасында қоғамдық тәртіпті мемлекеттік тәртіптен ажырату керек, ол конституциялық құқықпен реттелетін және қоғамдық тәртіптің ғана емес, тұтастай алғанда құқықтық тәртіптің негізін құрайтын және сайып келгенде олардың сипаты мен мазмұнын анықтайтын құқықтық қатынастар жүйесін білдіреді.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде қоғамдық тәртіп ұғымына қоғамдық тыныштықты, қоғамдық адамгершілікті, адамдардың өмірін, денсаулығын және олардың мүлкін қорғауды қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар мен қатынастардың жиынтығы ретінде келесі анықтама беруге болады.

Бақылауға арналған сұрақтар:

1. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің қазіргі жағдайы мен ұйымдастырылуы.
2. Құқықтық тәртіптің негізгі белгілері.
3. Қоғамдық қауіпсіздікке қарсы құқық бұзушылықтардың объективті жағының проблемалық мәселелері.

5-тарау. «Қаладағы құқықтық тәртіп социологиялық сауалнама объективті арқылы»

§ 1. Құқық бұзушылықтардың алдын алу үшін қоғамдастықтардың кешенді серіктестігі.

Қазіргі қоғам демократия, барлығының заң алдындағы теңдігі, құқықтар мен бостандықтардың сәйкестігі қағидаттарына негізделген, мұнда мемлекеттік басқару жүйесінде азамат мәртебесі маңызды рөл атқарады.

Қазақстан Республикасының әрбір азаматына таңдау, дауыс беру, мемлекеттің саяси өміріне қатысу мүмкіндігі беріледі.

Адам мәртебесінің Конституциялық принциптері мен конституциялық сипаты әкімшілік құқықта бекітілген. Әкімшілік құқық саясаттандырылған ғылым болып табылады, ол атқарушы билік органдарының қызметі саласында қалыптасатын және дамитын қатынастарды зерттейді. Осылайша, азаматтың әкімшілік-құқықтық мәртебесі Мемлекеттік басқару жүйесіндегі адамға рұқсат етілген шеңберді анықтайды.

Әкімшілік-құқықтық мәртебенің маңызды құрамдас бөлігі азаматтығы болып табылады, ол адамның белгілі бір мемлекетпен тұрақты құқықтық байланысын білдіреді. Айта кету керек, құқықтық Байланыс әр азаматтың негізгі құжаты - паспортпен расталуы керек.

Қалалық қауіпсіздік көбінесе объективті факторларды білдіреді: сыртқы қауіптерден қорғау, Төмен қылмыс және т.б. бірақ аумақта жайлы өмір сүру үшін адамның жеке тәжірибесі мен әлеуметтік ерекшелігімен байланысты субъективті қауіпсіздік сезімі де маңызды.

Осы аспектілерді ескеру қаланы зерттеуге және оны тұрғындардың қабылдауына жаңа перспективалар ашады.

Зерттеуді Қазақстан қалаларында «қауіпсіздікті қамтамасыз етуде сервистік тәсілдерді енгізу» пилоттық жобасы шеңберінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі ведомствоаралық топтар жүргізді.

Мақсаты - қоғамдық қауіпсіздік саласындағы қоғамдық пікірді анықтайтын ақпарат пен талдамалық деректерді алу.

Зерттеу сауалнама жүргізу арқылы жүргізілді.

Сауалнама үлгісі респонденттерден жас санаты бойынша құрылды: 15-19 жас, 20-30 жас, 31-45 жас, 46-58 жас, 58 жастан асқан.

Қоғамдық қауіпсіздіктің көптеген мәселелері бойынша негізгі ақпарат көзі қала тұрғындарының жеке тәжірибесі және отбасы мүшелерімен, достарымен және әріптестерімен бейресми пікір алмасу болып табылады.

Жүргізілген сауалнама нәтижелері қалалық қоғамдастыққа қауіп төндіретін төрт топты анықтады.

Бірінші топ.

Сауалнамаға қатысқан азаматтардың жалпы санының 44,4% - ы өздерінің тұрғылықты жерінде «салыстырмалы түрде қауіпсіз» сезінеді. 36,4% өз ауданын қауіпсіз деп санайды. 14% тұрғылықты жері қауіпті деп аталады. Өте қауіпті-3% және 39 адам тұрғылықты жердегі қауіпсіздік сұрағына жауап беру қиынға соғатынын түсіндірді.

Екінші топ.

Көптеген қала тұрғындарының алаңдатарлық мәселелерінің бірі (42,5%) жол-көлік оқиғалары проблемасы болып саналады.

Қала тұрғындарының қоғамдық пікірі криминогендік ортаның күшеюін тіркейді. Бұл адамдардың алаңдаушылық факторларының біріне айналады. Зерттеуге сәйкес, қала тұрғындарының 37,4 % - общественного қоғамдық тәртіпті бұзу (бұзақылық) алаңдаушылық туғызады.

Бүгінде пәтер ұрлығы, қала тұрғындарының 28,5% - ы есептегендей, қылмыстық кәсіпке айналды.

Қазақстан қалаларындағы шиеленіс саласы алкогольдік ішімдіктерді сату болып табылады, респонденттердің 23,3% - ы есептейді. Сауалнамаға қатысқан азаматтардың шамамен 18,9% - ы көшелер мен қоғамдық орындарда тонауға тап болды.

Сауалнамаға қатысушылардың 17,9% - ы автобустардағы ұрлық туралы шағымдарын білдірді. Халықтың 16,3% - ы алаңдаушылық туғызады денсаулыққа зиян келтіру. 12,5% - қоғамдық жерде жеке ұрлыққа, 12,3% - алаяқтыққа тап болды. Азаматтардың 9,7% - ы діни сенімдері бойынша қорлау мен қорлауға ұшырады. Респонденттердің 5,3% - ы жезөкшелік пен жыныстық сипаттағы әрекеттерді қоғамдық қауіпсіздікке қауіп деп санайды.

Респонденттердің аз ғана бөлігі өз қалаларын қауіпсіз өмір сүру ортасы бар салыстырмалы түрде тыныш деп санайды.

Үшінші топ

Респонденттердің 36% - ы аулаларды қанағаттанарлықсыз абаттандыруға наразылықтарын білдірді. Азаматтардың 33,8% -ом қаңғыбас жануарлар мазалайды. Күмәнді компаниялардың жиналуына азаматтардың 23% - ы наразы болып қалды. Вандализм мәселесі азаматтардың 17,6% -. алаңдаушылық туғызады. 15,3 респондент қайыршылардың көбеюін көрсетті. Респонденттердің 14,8% - ы өз пәтерлерін жалға беру мәселелерін ешкім бақыламайды. Алкогольді ішімдіктерді сату өзекті болып қала береді деп жауап берді азаматтардың 10,9%. Респонденттің 5,4% - ы өз тұратын жерлерінде заңсыз такси жұмысын көреді. Азаматтардың 4,9% - ы түнгі уақытта жұмыс істейтін және жайлы тұру үшін қолайсыздықтар туғызатын ойын-сауық мекемелеріне назар аударды. Респонденттің 3,6% - ы жекелеген жерлерде тараптан екенін атап өтті.

Күн сайын азаматтардың 3,6% стихиялық сауда фактілерімен бетпе-бет келеміз.

Төртінші топ

Жүргізілген талдау қала тұрғындарының айтарлықтай үлесінің қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету органдарына елеулі шағымдары бар екенін көрсетті. Сонымен қатар, қала тұрғындарының шамамен бірдей бөлігі полиция қызметіндегі жетістіктерді көреді. Жалпы, қалалық полиция бөлімшелерінің жұмысын бағалау оң да, теріс те емес. Респонденттер, ең алдымен, ішкі істер органдарының күш-жігері үлкен қоғамдық резонансқа ие қылмыстармен күресуге бағытталған деп санайды. Нәтижесінде қоғамдық сипаттағы қылмыстардың алдын алуға және жолын кесуге бағытталған іс-шаралар тиісті назардан тыс қалады, дегенмен қоғамдық тәртіпті бұзу

қоғамдағы құқықтық тәртіптің қалыптасуына және қала тұрғындарының қоғамдық қауіпсіздігінің жай-күйіне айтарлықтай әсер етеді.

§ 2. Азаматтардың қажеттіліктерін ескере отырып, алдын алу жоспарларын талдау және түзету.

Қазіргі уақытта көптеген тұрғындар қалалық ортадағы оң өзгерістерді байқайды және олардың материалдық жағдайының жақсарғанын жазады. Бірақ сонымен бірге, пікірлерде айтарлықтай алшақтықтың бар екенін, яғни қала тұрғындарының нақты әлеуметтік - экономикалық жағдайын атап өткен жөн. Жаңа абаттандырылған, заманауи үйлер мен пәтерлер, жаңартылатын қала орталықтары, жабдықталған аудандардағы тыныштық сезімі - өмірдің бір жағы. Ескі, көлбеу құрылыстар, кешкі қараңғылық және Орталықтан тыс көшелердің абайсыздығы, осы аудандардың тұрғындары сезінетін алаңдаушылық-бұл қала өмірінің тағы бір шындығы.

Сауалнама барысында респонденттерге қала өміріне жауапты түрлі қызметтердің жұмысын бағалау ұсынылды. Алынған деректерді әртүрлі тәсілдермен түсіндіруге болады, атап айтқанда, белгілі бір қызметтердің қанағаттанарлықсыз бағалары адамдардың алаңдаушылық салаларының индикаторлары ретінде түсіндірілуі мүмкін: егер қызметтер қалалық экономиканың жұмысын қамтамасыз ету үшін оларға жүктелген функцияларды орындамаса, онда бұл халықтың қоғамдық қауіпсіздігі проблемаларының туындауына алғышарттар жасайды. Жалпы, халықтың пікірінше, қалалардың тыныс-тіршілігін қамтамасыз етудің негізгі қызметтері табысты жұмыс істейді және азаматтардың елеулі дабылын тудырмайды. Төтенше жағдайлар департаменттерінің жұмысы туралы халықтың хабардарлығы төмен екені анықталды.

Халықтың билікке деген жалпы көзқарасы екіұшты; респонденттердің жартысынан сәл астамы билік біраз күш жұмсап жатыр деп есептеп, татуласу-сыни ұстанымды ұстанады, бірақ олар жеткіліксіз. Азаматтардың жартысына жуығы қоғамдық қауіпсіздік деңгейін арттыруға қатысты билік қызметінде кейбір оң нәтижелерді тіркейді. Халықтың басым көпшілігі биліктің адамдардың пікірін тыңдайтынына сенбейді, тиісінше, қала тұрғындарының аз ғана бөлігі билік құрылымдарына қылмыстың немесе қоршаған ортаны қорғаудың нақты жағдайлары туралы ұсыныстармен жүгінеді.

Қауіпсіздікті жақсарту мәселелерін шешуге халықтың қатысуы өте төмен, өйткені кейбіреулер экология мен қылмыстың кейбір түрлерін шешуге көмектескісі келді, бірақ мұны қалай жасау керектігін білмейді. Қала тұрғындары билік пен полицияның әлсіз жұмысының негізгі себептерін адамдардың билік құрылымдарымен өзара әрекеттесу механизмінің тұрақсыздығынан және құқық қорғау органдары өкілдерінің кәсібилігінің жеткіліксіздігінен көреді. Оң факт-халықтың қауіпсіздік мәселелерін шешу стратегиясына деген басым көзқарасы: «көп нәрсе орталыққа байланысты, бірақ біз тек күте алмаймыз» деген сөздермен берілуі мүмкін.

Қазіргі уақытта халықтың аз ғана бөлігі, олардың айтуынша, құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысады, қалғандарының барлығында өз өкілеттіктерін пайдалануға құлықсыздық байқалады. Кейбіреулер-дайын, бірақ көрмейді, не және қалай жасауға болатынын білмейді; басқалары – олардың денсаулық жағдайы, жұмыс жүктемесі, отбасылық мәселелер оларға мұндай акцияларға қатысуға мүмкіндік бермейді деп санайды; басқалары – қаланың қауіпсіздігін қамтамасыз ету жеке азаматтардың дело емес деп санайды. Бірақ көпшілігі қоғамдық қауіпсіздікті полицияға жүктейді.

Қала тұрғындарының пікірінше, қоғамдық қауіпсіздік жүйесінің тиімділігін төмендететін негізгі себептер билік құрылымдарының қызметіне негізделген. Билік құрылымдарының жауапкершілігі жеткіліксіз, құқық қорғау органдары өкілдерінің кәсібилігі жеткіліксіз, полиция қызметкерлерін техникалық жарақтандыру мәселелері шешілмеген, құқық қорғау органдарының халықпен ынтымақтастыққа дайындығы төмен. Сонымен қатар, азаматтар өздерінің қауіпсіздігі үшін қолдан келгеннің бәрін жасамайды деп санайды. Сонымен қатар, қоғамдық орындарға барған кезде жекелеген азаматтардың жауапкершілігінің төмендігін, заңға бағынудың жеткіліксіздігін және т.б. атап өтті, респонденттердің дәл осындай үлесі халықтың құқық қорғау органдарымен ынтымақтастыққа дайын екендігін көрсетті.

Қазақстан тұрғындарының жартысына жуығы қауіпсіздік мәселелері бірінші кезекте өңірлерде, қалаларда шешілуі тиіс екеніне сенімді, содан кейін жалпы елде жағдай жақсарады. Ел халқының тағы бестен бір бөлігі олармен бірауыздан келіседі, ал респонденттердің тек 10% - ы пассивті позицияны ұстанады.

Халыққа сауалнама жүргізумен қатар, өңірлердегі оқиғалардың дамуының барабар болжамын қалыптастыруға көмектесетін сараптамалық сұхбаттарды бір мезгілде жүргізген жөн деп санаймыз.

Қоғамдық қауіпсіздік мәселелері бойынша халықтың пікірін үнемі (жылына 2 рет) зерделеу - қала тұрғындары мен билік құрылымдарының сындарлы диалогының шарты, нәтижесінде әлеуметтік саясаттың тиімділігін арттыру және азаматтардың әлеуметтік әл-ауқатын жақсарту.

Бақылауға арналған сұрақтар:

1. Құқық бұзушылықтардың алдын алу үшін қоғамдастықтардың кешенді серіктестігі.
2. Азаматтардың қажеттіліктерін ескере отырып, алдын алу жоспарларын талдау және түзету.
3. Қауіпсіздікті арттыру мәселелерін шешуге халықтың қатысуы.

6-тарау. «Қоғамдық қауіпсіздікке қарсы құқық бұзушылықтардың объективті жағының кейбір аспектілері»

§ 1. Ескіру мерзімінің өтуіне байланысты әкімшілік жауапкершіліктен босатудың өзекті мәселелері

ӨҚБтК-нің 62-бабында мерзімдер айқындалған, олар өткеннен кейін әкімшілік жаза тағайындау мүмкіндігі алынып тасталады. Заң шығарушы белгілеген мерзімдер әкімшілік құқық бұзушылықтың түрі мен сипатына байланысты. Әкімшілік жауапкершілікке тарту мерзімі әкімшілік жазаның түріне де байланысты.

Келесі жағдайларды қоспағанда, адам әкімшілік құқық бұзушылық жасалған күннен бастап екі ай өткен соң әкімшілік жауапкершілікке тартылмайтынын білу маңызды.

Жеке тұлға әкімшілік құқық бұзушылықтардың мынадай түрлері (құрамдары) жасалған күннен бастап бір жыл өткен соң әкімшілік жауаптылыққа тартылуға жатпайды:

1. Әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық.
2. Лауазымды адамдардың кәсіпкерлік қызметке заңсыз араласуы, сондай-ақ жеке кәсіпкерлік субъектілеріне тексеру жүргізу саласындағы құқық бұзушылықтар және жеке кәсіпкерлік субъектілеріне бару арқылы бақылау мен қадағалаудың өзге де нысандары.
3. Салық салу.
4. Қоршаған ортаны қорғау.
5. Бәсекелестікті қорғау.
6. Кеден СФ саласы.
7. Зейнетақымен қамсыздандыру.
8. Міндетті әлеуметтік сақтандыру.
9. ҚР энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру туралы заңнамасы.
10. ҚР Мемлекеттік құпиялар туралы заңнамасы.
11. ҚР Табиғи монополиялар туралы заңнамасы.
12. ҚР Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңнамасы.
13. ҚР бейбіт жиналыстарды ұйымдастыру және өткізу тәртібі туралы заңнамасы.

Занды тұлғалар (жеке кәсіпкерлер)

Занды тұлға (оның ішінде дара кәсіпкер) әкімшілік құқық бұзушылықтардың мынадай түрлері (құрамдары) жасалған күннен бастап үш жыл өткен соң әкімшілік жауаптылыққа тартылуға жатпайды:

1. Әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық.
2. ҚР энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру туралы заңнамасы саласындағы құқық бұзушылық.
3. ҚР Қоршаған ортаны қорғау, сондай-ақ жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңнамасы саласындағы құқық бұзушылық.
4. ҚР бейбіт жиналыстарды ұйымдастыру және өткізу тәртібі туралы

заңнама саласындағы құқық бұзушылық.

5. Техникалық реттеу объектілерінің сәйкестігін бағалау рәсімдерін бұзу.

Әкімшілік құқық бұзушылықтардың мынадай түрлері (құрамдары) жасалған күннен бастап бес жыл өткен соң:

1. Салық салу саласында.
2. Бәсекелестікті қорғау саласында.
3. Кеден сфера саласында.
4. Зейнетақымен қамсыздандыру саласында.
5. Міндетті әлеуметтік сақтандыру саласында.
6. ҚР Табиғи монополиялар туралы заңнамасы саласында.

Мұны білу маңызды:

* ұзаққа созылған әкімшілік құқық бұзушылық кезінде;

* қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне қол сұғатын бюджеттік қатынастар саласында әкімшілік құқық бұзушылық жасалған кезде адам әкімшілік құқық бұзушылық анықталған күннен бастап екі ай өткен соң әкімшілік жауаптылыққа тартылуға жатпайды.

ӘҚБТК бойынша жалғасатын құқық бұзушылық ұғымы – бұл осы бөлімнің Ерекше бөлігінің бабында көзделген белгілі бір іс-әрекеттің бірыңғай құрамын үздіксіз жүзеге асырумен сипатталатын және ол анықталған кезде аяқталмаған құқық бұзушылық.

Қол жетімді тілде – мұндай әкімшілік құқық бұзушылық (әрекет немесе әрекетсіздік) құқық бұзушыға заңмен жүктелген міндеттерді ұзақ уақыт бойы орындамау немесе тиісінше орындамау түрінде көрінеді. Нормативтік құқықтық актіде көзделген міндеттерді онда белгіленген мерзімге орындамау ұзаққа созылатын әкімшілік құқық бұзушылық болып табылмайды.

Ұзаққа созылған құқық бұзушылық жасалған кезде мерзімдерді есептеу сәті өзгереді және санау құқық бұзушылықты анықтау фактісінің өзінен жүргізіледі. Ұзақ мерзімді құқық бұзушылықтар қашан басталғанына қарамастан ұзақ уақыт бойы үздіксіз жүргізілетіндіктен, олардың дұрыс біліктілігі әкімшілік жазаны объективті қолдану үшін өте маңызды.

Әрі қарай жүрейік, ең бастысы:

* қаржы саласында әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кезде;

* төлем қабілеттілігін қалпына келтіру, оңалту және банкроттық кезінде

адам әкімшілік құқық бұзушылық жасалған күннен бастап үш жылдан кешіктірілмей әкімшілік жауаптылыққа тартылуға жатады, бірақ Әкімшілік құқық бұзушылық анықталған күннен бастап екі ай өткен соң әкімшілік жауаптылыққа тартыла алмайды.

Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) әкеп соққан ақшамен және (немесе) өзге мүлікпен операция жасағаны үшін заңды тұлға әкімшілік құқық бұзушылық жасалған күннен бастап үш жылдан кешіктірмей әкімшілік жауаптылыққа тартылуға тиіс.

ӘҚБТК 62-бабының 1 және 3-бөлімдерінің ережелері Әкімшілік құқық бұзушылық қылмыстық құқық бұзушылықты жасауға ықпал еткен және бұл туралы қылмыстық істі тергеу немесе сотта қарау барысында белгілі болған жағдайларға қолданылмайды.

Егер әкімшілік құқық бұзушылық жасалған сәттен бастап бір жылдан аспайтын уақыт өтсе, сот ҚР ҚІЖК-нің 405-бабының 1-бөлігінде көзделген тәртіппен осындай құқық бұзушылыққа кінәлі адамға әкімшілік жаза қолдануға құқылы.

§ 2. Құқық бұзушылықтың объективті жағының кейбір ерекшеліктері.

Мейрамханаларда, барларда және кафелерде, сондай-ақ жолаушылар әуе кемелерінде, теңіз көлігінің жолаушылар кемелерінде, жолаушылар пойыздарының вагон-мейрамханаларында сатуды қоспағанда, алкоголь өнімін бөлшек саудада өткізу: келесі күні сағат 23-тен 8-ге дейін; этил спиртінің көлемдік үлесі отыз пайыздан жоғары, келесі күні сағат 21-ден 12-ге дейін жүзеге асырылады күн.

Сонымен қатар, алкоголь дұрыс емес уақытта сатылатын сауда нүктелері бар, осылайша заң бұзылады.

Осыған ұқсас фактілерді анықтайтын және заң бұзушыларды жауапқа тартатын полиция қызметкерлері жүйелі түрде сенімді.

Алкоголь өнімдерін сату мемлекеттік бюджетті толықтырудың маңызды көзі бола отырып, еліміздің экономикасында белгілі бір орын алады. Екінші жағынан, алкоголь өнімдерін сату әлеуметтік себептердің себептерінің бірі болып табылады, соның ішінде алкогольді тұтынудың адамдардың өміріне, ең бастысы адамдардың денсаулығына зиянды әсері.

Алкогольдік сусындар сатылатын әдеттегі сауда нүктелерінен басқа, Қазақстанның барлық қалаларында алкомаркеттер ашылды.

Мемлекет алкогольдік ішімдіктерді сатуды реттеуге және бақылауға тырысады, алайда олар мейрамханаларда, барларда және кафелерде қол жетімді болып қалады, онда алкогольді сатуға тәуліктің кез келген уақытында рұқсат етіледі, осыны ескере отырып, кейбір алкомаркеттер қулыққа барды – «бар» префиксін «алкоголик» сөзіне қосты, өйткені барлар мен мейрамханаларда еш қиындықсыз болады күшті және әлсіз алкогольдік сусындарды ішіңіз. Мұндай манипуляция алкоголь дүкендерінің иелеріне түнде алкогольдік ішімдіктерді еркін сатуға мүмкіндік берді.

Қазақстанда алкогольді тұтынуды азайту және азаматтардың денсаулығын жақсарту бойынша науқандар үнемі өткізіліп тұрады. Дегенмен, мәселе өзекті болып қала береді және елдегі деректер қызықты сандарды көрсетеді.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу Комитетінің мәліметтері бойынша 2020 жылы мас күйінде – 13921 қылмыстық құқық бұзушылық, 2021 жылы – 11420, ал 2022 жылдың қорытындысы бойынша – 10031.

Өңірлер бойынша алкоголизмнің жоғары деңгейі Алматы, Астана және Шымкент қалаларында байқалады.

Мас күйіндегі қылмыстық құқық бұзушылықтардың негізгі саны үйлерде, пәтерлерде, ойын-сауық орындарында, сауда орындарында және

басқа да үй-жайларда жасалды. Өз кезегінде полицияда аталған үй-жайлардың ішінде болып жатқан қоғамға қарсы әрекеттерді анықтау мақсатында тәуліктің кез келген уақытында оларды тексеруге негіз жоқ. Сондықтан дайындалып жатқан немесе жасалып жатқан құқық бұзушылықтарды уақтылы анықтау және алдын алу мүмкін емес.

Мас күйінде құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептерді нақты түсіну үшін көшелерде және қоғамдық орындарда азаматтардан сауалнама жүргізілді, респонденттердің көпшілігі мас күйіндегі құқық бұзушылықтар жұмысын шектеу қажет алкогомаркеттердің тәулік бойы жұмыс істеуіне байланысты жасалатынын атап өтті.

Алкогольдік сусындардың ішінде Қазақстанда ең танымал сыра болып табылады.

Қазақстанда Сыра өндірісі өзінің даму қарқынымен таң қалдырады, өйткені сұраныс ұсынысты тудырады. 2020 жылы сыра 4,4% - ға өсті. Сыра өндірісінің өсуі ішінара жыл сайын жан басына шаққандағы сыраны тұтынудың артуына байланысты. Осы өлшемдер бойынша Қазақстан Қытайдан озып үлгерді.

Қазақстандықтар бір адамға орта есеппен 29,3 литр сыра тұтынады, деп хабарлайды Tengrinews.kz сілтеме жасай отырып energyprom.kz.

Алкогольді ішімдіктерге құмар адамдар басқаларға қарағанда заңды бұзады. Ішімдік ішкен адам өзін дұрыс ұстамайды.

Алкогольдік ішімдіктерге тәуелділік адамды заңды бұзуға итермелейді.

Қылмыстарды алкоголизмнің ауыр түрлері бар адамдар ғана жасамайды, алкогольдік ішімдіктерді жалғыз тұтыну да құқық бұзушылыққа әкелуі мүмкін.

Статистикаға сәйкес, барлық құқық бұзушылықтардың үштен бірі алкогольдік ішімдіктерді ішкеннен кейін жасалады.

Елдегі криминогендік жағдайға әсер ететін осы себептерді зерттеумен қатар, самогонды тұтыну да зерттелді.

Айта кету керек, ресми статистика жеке тұлғалардың біздің елімізде самогон өндірісі бойынша жоқ. Бірақ бейресми статистика алты жыл бұрын самогон өндірісінің үлесі заңды көрсеткіштің төрттен бір бөлігін ғана құрағанын «айтады», бірақ акциздің өсуімен айтарлықтай өсті (самогонның 0,5 л құны сауда нүктелерінде сатып алынған 0,5 л арақтан айтарлықтай төмен).

Қазақстан азаматтарының бірінің айтуынша, саяжай алаптарының әрбір екінші тұрғынының айшықты аппараты бар екені ешкімге құпия емес. Ауылдық жерлерде де осындай жағдай, өйткені дүкеннен алкогольдік сусындар сатып алудан гөрі ай сәулесін шығару әлдеқайда тиімді.

Ішкі істер органдарында және жергілікті атқарушы органдарда самогон қайнатудың ұлғаюы туралы біледі, бірақ олар ештеңе істей алмайды.

Алкогольді уақыт бойынша сатудың шектелуіне қарамастан, «тізедегі теңіз» абайсыз маскүнемдер көлік құралын басқарған кезде фактілер саны артып келе жатқанын қосу пайдалы болады.

«Жол қозғалысы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы

жүргізушіге жол қозғалысы қауіпсіздігіне қатер төнгендіктен көлік құралын мас күйінде (алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық) басқаруға тыйым салады.

Жыл сайын көлік жүргізу кезінде мас жүргізушілердің көптеген жағдайлары анықталады, олардың арасында бұрын көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған. Бұл ретте алкогольдік мас болудың ауырлық дәрежесі неғұрлым көп болса, жол-көлік оқиғаларының ауырлық коэффициенті соғұрлым жоғары болады. Көлік жүргізу кезінде ішімдік ішу-бұл барлық көлік түрлеріндегі апат деңгейімен тығыз байланысты күрделі мәселе.

Осындай құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимылды күшейту үшін 2019 жылғы 27 желтоқсанда Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне (бұдан әрі-ҚК) жол жүрісі қағидаларын бұзғаны немесе көлік құралдарын алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық масаң күйде басқаратын адамдардың көлік құралдарын пайдаланғаны үшін жауаптылықты көздейтін ҚК-нің 345-1-бабының нормасы енгізілген.

ҚР ҚК 345-1-бабы бойынша қылмыстық қылмыстар санының өсуі 2021 жылдан бастап 2020 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 12,0% -. (283-тен 317-ге дейін), ал 2022 жылы 14,8% - ға (317-ден 364-ке дейін) құрады.

Талданатын фактілердегі себептік байланыс, әдетте, уақыт бойынша қылмыстық салдарға дейінгі бірқатар қолайсыз себептердің өзара әрекеттесуіне байланысты күрделі ерекше сипатта болады. Олар болады:

- жүргізушінің өзі, жол қозғалысына өзге де қатысушылардың құқыққа қайшы әрекеттері;
- техникалық ақаулы автокөлікті пайдалану;
- күрделі жол жағдайы;
- ауа-райының қолайсыздығы;
- түсіндіруге жататын басқа себептер мен жағдайлар.

Осы санаттағы қылмыстық істердің тәжірибесі мен талдауы көрсеткендей, соттар көбінесе көлік құралын мас күйінде басқаруды жол-көлік оқиғасының себебі ретінде таниды.

Жол-көлік оқиғалары орасан зор залалға әкеп соғады, адамдардың қаза болуына және жаралануына, материалдық құндылықтардың жоғалуына әкеп соғады.

Мұнда маскүнемдер мен нашақорларды ұстауға емдеуге, дәрі-дәрмектерді сатып алуға және т.б. медициналық шығындарға байланысты басқа шығындарды атауға болады.

АҚШ-тағы «Рэнд корпорациясы» жүргізген зерттеу алкоголизмнің алдын алу бағдарламаларының рентабельділігі шарап пен арақ өнімдерін жеткізуге және сатуға қарсы бағдарламалардың рентабельділігінен жеті есе көп екенін көрсетті.

Шет елдердің алкоголизмінің алдын алу бойынша жұмыстың оң тәжірибесі зерделенді, бұл, сөзсіз, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жұмысының тетігін әзірлеу кезінде назар аударуға лайық.

Сонымен, АҚШ-та маскүнемдікке қарсы күшті қоғамдық қозғалыс бар. «Хайроуд» жобасы ата-аналардың, мектептердің, жергілікті қоғамдық

ұйымдардың, үй менеджерлерінің, полиция мен діни қызметкерлердің алкогольизмнің алдын алу бойынша күш-жігерін біріктіреді. Осы жоба аясында отбасылар үшін топтық жиналыстар өткізіледі. Мектеп емханалары, мектеп пәндері бойынша қосымша сабақтар, демалыс күндері оқыту ұйымдастырылады, жастар көшбасшылары дайындалып, дағдарыс жағдайлары шешіледі, үйде және сыртта күн сайын кездесетін жағдайларда алкогольді ішімдік ішуден қалай аулақ болу керектігі туралы оқыту жүргізіледі. Нәтижесінде алкоголь, темекі және есірткі қолданбайтын мектеп оқушыларының саны артты. Ал бізде не болып жатыр?

2022 жылдың наурыз айынан бастап Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігі заңнамалық деңгейде 21 жасқа толмаған адамдарға 16,5% - дан астам спирті бар алкогольді сатуға тыйым салғанын бәріміз білеміз, бірақ бұл мәселені іс жүзінде кім бақылайды? Алкогольдік сусындар 21 жасқа толмаған адамдарға сатылды және сатылды. Сонымен қатар, біздің ішетін мекемелерімізде 1 литр сыраның бағасы 1 литр табиғи шырыннан әлдеқайда арзан, оның бағасы 500-ден 1000 теңгеге дейін, ал 1 литр сыраның құны 600 теңге. Тиісінше, жастар сусындарды таңдағанда сыраға артықшылық береді. Егер «сыра-арақ» тұтыну тобында қызғаныш пайда болса, онда алкогольсіз сусындармен бәрі де біз қалағандай қызғылт емес, тұтынушыларды тарту мақсатында табиғи шырындарға кең танымал бола алатын жарнаманың қажетті мөлшері де жоқ.

Адамдар алкогольдік ішімдіктерден алкогольсіз сусындарға өз еркімен ауыса алады деп сенудің қажеті жоқ, өйткені біздің елде алкогольді насихаттау өте белсенді жүргізілуде.

Өзірге біз азаматтарымыздың негізгі санының ішінде алкогольсіз сусындар мен нектарларды тұтыну мәдениеті қалыптаспағанын айта аламыз. Ережелер мен артықшылықтар туралы түсінік жоқ – мәдениет жоқ.

Алдын алу алкогольизмге қарсы жұмыстың негізгі құрамдас бөлігі болуы керек, өйткені сыртқы жағдайды басқару өте қиын.

Халықты, оның ішінде жас ұрпақты рухани және адамгершілік тәрбиелеу бірінші кезектегі міндет болып табылады. Профилактикалық жұмыстың қаншалықты дұрыс ұйымдастырылатындығына оның нәтижесі, оның бағасы алкогольдік ортадағы қылмыстық жағдайды жақсартуға байланысты.

Жалпы талдау мас күйінде құқық бұзушылықтың келесі себептерін анықтады:

- Қазақстанның барлық ірі қалаларында шарап-арақ өнімдерін сату бойынша тәулік бойы жұмыс істейтін мамандандырылған дүкендер (алкомаркеттер) саны артып келеді;

- сыраны тұтынуды арттыру;
- өзін-өзі қайнатуды арттыру;
- көлік құралын мас күйінде жүргізу.

Аталған проблемаларды шешу үшін кешенді шешімдер қабылдау қажет: тұрмыстық, мәдени, психологиялық және т.б. негізгі әлеуметтік себеп алкогольдік ішімдіктерді себепсіз және себепсіз қолданудың отбасылық

дәстүрлері, таралуы және қол жетімділігі болып қала береді.

Сонымен қатар, жоғарыда айтылғандар қылмыстық заңнамада заңның жаңа нормасын, атап айтқанда, ҚК-нің 345-1-бабын белгілеудің себебі мас күйінде жүргізуші жасаған жол қозғалысы ережелерін бұзумен қолайсыз жағдай болды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Бақылауға арналған сұрақтар:

1. Ескіру мерзімінің өтуіне байланысты әкімшілік жауапкершіліктен босатудың өзекті мәселелері.

2. Құқық бұзушылықтың объективті жағының кейбір ерекшеліктері.

3. ӘҚБтК бойынша жалғасатын құқық бұзушылық ұғымы.

ұйымдастырылуы»

§ 1. Азаматтарды қоғамдық тәртіпті қорғауға тартудың проблемалық мәселелері.

Қоғамдық тәртіпті сақтаудың қиындығы-бұл азаматтардың мінез-құлқымен байланысты, негізінен өндіріс саласынан тыс, сондықтан кәсіпорындар мен мекемелер әкімшілігінің ұйымдастырушылық әсері өте шектеулі.

Қоғамдық тәртіпті тікелей қорғауды негізінен ол үшін құрылған мемлекеттік органдар мен халықтың көркемөнерпаздар ұйымдары жүзеге асырады.

Ішкі істер министрлігінің жүйесінде оны, ең алдымен, құқық қорғау органдарының қызметі, патрульдік полиция қызметтері, ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің инспекторлық құрамы, сондай-ақ Ұлттық ұланның Ішкі әскерлерінің әскери қызметшілері және т.б. басқару субъектілері ретінде анықталатын ішкі істер органдарының бөлімшелері жүзеге асырады. Қоғамдық тәртіп саласындағы ішкі істерді басқару объектілеріне басқару субъектісінің саналы, жоспарлы, ұйымдастырушылық, жүйелі әсері бағытталған, яғни.:

- азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, олардың құқықтары мен бостандықтарын, заңды мүдделерін қорғау;
- құқық бұзушылықтардың алдын алу және тоқтату;
- қоғамдық тәртіпті қорғау және қамтамасыз ету;
- қылмыстарды анықтау және ашу, оларды жасаған адамдарды іздеу;
- жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
- меншіктің барлық нысандарын қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғау;
- құқық бұзушыларды жауапкершілікке тарту.

Құқықтық тәртіпті қорғау және қылмысқа қарсы күрес жөніндегі міндеттерді шешу үшін ішкі істер саласындағы басқару субъектісі мен объектісі өзара басқару жүйесін құрайтын қатынастарға түседі. Субъект пен басқару объектісі арасында тікелей байланыс (директива, бұйрық, өкім) және кері байланыс (баяндама, есеп, орындалу туралы ақпарат) белгіленеді.

Сонымен қатар, Ішкі істер саласында басқару жүйесін құра отырып, басқарушылық қатынастардың да өзіндік құрылымы бар. Құрылымда централизм мен Тәуелсіздік, бағыну мен үйлестіру, мемлекет пен халық алдындағы жауапкершілік, Бәсекелестік және т.б. қатынастар ерекшеленеді.

Конституция ішкі істер органдарын қоғамдық тәртіп саласында басқаруды жүзеге асыратын атқарушы билік органдарының жүйесіне жатқызады.

Осы ресми ұстанымдарға, сондай-ақ ішкі істер органдарының заңнама нормаларын іске асыратындығына, сонымен бірге қоғамдық құқықтық тәртіп саласындағы басқару функцияларын орындайтындығына сүйене отырып, ішкі істер органдарының басқару қызметін мемлекеттік-атқарушы билік

ретінде қарастыруға болады.

Сонымен қатар, мемлекеттік басқару ретінде ол жалпы басқарудың барлық салаларын (жоспарлау, жабдықтау, стандарттау және т.б.) және мемлекеттік аппараттың көптеген салаларын (қызметтің бірыңғай құқықтық базасы бар функционалды біртекті объектілерді басқару) қамтитын күрделі құрылымдалған жүйе болып табылады.

Мұның бәрі ішкі істер органдарын басқаруды оның барлық жалпы принциптерімен Мемлекеттік басқарудың бір түрі ретінде анықтауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, Ішкі істер органдарын басқаруда, біріншіден, тек құқық қорғау басқару жүйесіне тән басқарудың нақты нысандары қолданылады, екіншіден, жүйенің жұмыс істеуінің ерекше жағдайларында, мысалы, дара басшылық, жоғары қызметтік тәртіп, қызмет өткерудің ерекше шарттары, үшіншіден, ішкі істер органдары қызметкерлерінің едәуір бөлігі қызметкер мәртебесін пайдаланады әкімшілік мәжбүрлеу құралдарын қолдануға өкілеттігі бар билік, төртіншіден, ішкі істер органдарының қызметі басқа мемлекеттік органдарға жағдай жасайды, мекемелерге, ұйымдарға, кәсіпорындарға және азаматтарға олардың функцияларын, құқықтары мен бостандықтарын іске асыру үшін.

Ішкі істер саласындағы басқарудың жалпы принциптері мен нақты принциптерін қолдану мемлекеттік және әкімшілік құқық нормаларының құқық қорғау қызметін реттеудегі рөлі мен орнын ажырату қажеттілігін талап етеді.

Билікті ұйымдастыру құрылатын құқықтар Мемлекеттік құқық нормаларымен, ал мемлекеттік биліктің басқарушылық құрылымдарының қызметін реттейтін құқықтар арасында қалыптасатын қатынастарды реттейтін әкімшілік құқық нормаларымен қарастырылады:

- мемлекет органдары;
- меншік нысанына қарамастан мемлекеттік органдар мен шаруашылық құрылымдар;
- мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдар;
- мемлекеттік органдар мен азаматтар.

Ішкі істер органдарының қызметі көп қырлы сипатқа ие және ол мыналарды қамтамасыз етеді:

- қоғамдық тәртіпті сақтау;
- қоғамдық қауіпсіздікті қорғау (рұқсат беру жүйесінің ережелері, жол қозғалысы қауіпсіздігі және т. б.);
- мемлекеттік және жеке меншікті қорғау;
- паспорт жүйесінің ережелерін сақтау;
- қаруды, оқ-дәрілерді және жарылғыш заттарды сатып алуға, сақтауға және тасымалдауға рұқсат беру жүйесін жүзеге асыру. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді ұйымдастыру Әлеуметтік басқарудың жалпы қағидаттарына және Мемлекеттік басқарудың құқық қорғау саласын ұйымдастыру қағидаттарына сәйкес жүзеге асырылады.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді ұйымдастыру екі жақты

сипатқа ие.

Бір жағынан, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі бағыттардың бірі болып табылады.

Мәселен, Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясында қылмысқа қарсы күрес саласындағы маңызды міндеттер: қылмысты туғызатын себептер мен жағдайларды анықтау, жою және алдын алу; жеке тұлға мен қоғам қауіпсіздігінің кепілі ретіндегі мемлекеттің рөлін күшейту, осы үшін қажетті құқықтық база мен оны қолдану тетігін құру; құқық қорғау органдарының жүйесін, ең алдымен құрылымдарды нығайту болып табылады ұйымдасқан қылмыс пен терроризмге қарсы іс-қимыл жасау, олардың тиімді қызметі үшін жағдай жасау; мемлекеттік органдарды өз құзыреті шегінде құқыққа қайшы әрекеттердің алдын алу жөніндегі қызметке тарту.

Екінші жағынан, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ұйымы Ішкі істер органдарының әкімшілік-юрисдикциялық қызметінде дербес орын алады, қорғауға бағытталған «Қазақстан Республикасындағы криминогендік жағдайдан туындаған төтенше жағдайлардың, сондай-ақ дүлей зілзалалардан, апаттардан, авариялардан, өрттерден, эпидемиялардан және өзге де төтенше оқиғалардан туындаған төтенше жағдайлардың қоғамдық қауіпті іс-әрекеттерінен және теріс әсерінен жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделерін көздейді».

Бұл жағдай Қазақстан Республикасының қоғамдық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің дербес мақсаттары мен міндеттерін құқықтық тәртіпті нығайтудың мақсаттары мен міндеттерінің жалпы құрылымындағы басымдықтарды бөлуді және солардың негізінде – қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің өзіндік ұйымдық құрылымын құруды айқындайды.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді ұйымдастырудың қазіргі жағдайы құқықтық мемлекет құру жағдайында қоғамға қарсы көріністерге және оны қаржыландыру мүмкіндіктеріне қарсы тұра алатын тиісті ұйымдық құрылымдарды (мысалы, қоғамдық тәртіпті сақтаудың муниципалды органдарын) құрумен байланысты белгілі әлеуметтік-экономикалық қиындықтардың болуымен сипатталады.

Қорғаныс, құқықтық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған шараларды қаржыландыру саласында бірыңғай мемлекеттік саясатты жүргізу мақсатында үкіметтік комиссия деңгейінде салааралық және ведомствоаралық үйлестіруді жүзеге асыратын тиісті алқалы орган құрылды.

Шын мәнінде, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді ұйымдастыру басқару объектісінің өзара байланысты әлеуметтік-экономикалық даму процестерінің объективті әсерін ғана емес, яғни қоғамдық қатынастардың белгілі бір жиынтығын (дәлірек айтқанда, құқықтық қатынастарды) және басқару субъектісін - қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің әртүрлі салаларының сипаттамаларын ескеретін тиісті мемлекеттік органдар жүйесін ескеруі керек., мысалы, жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету қозғалыстар және т.

б.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді ұйымдастыруда аса маңызды мән Қазақстан Республикасының қоғамдық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсаттарына қол жеткізу тәсілі ретінде қарастырылуы тиіс ұйымдық құрылымдарды құрастыруға жатады.

Әлеуметтік басқару теориясы мен практикасында ең маңызды немесе тұжырымдамалық белгі оның алдына қойылған мақсат болып табылады, оны нақтылау қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің тиісті субъектілері орындайтын міндеттер мен функциялардың нақты мазмұнын анықтайды.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету субъектілерінің міндеттері мен функцияларын анықтау олардың өзара байланысы мен ұйымдық тұтастығының, тұрақтылығы мен жұмыс істеу тиімділігінің болуын болжайды, бұл тек осы құқық қорғау кіші жүйесінің барлық құрылымдық элементтерін құру принциптерінің мақсатты ортақтығы негізінде мүмкін болады.

Құқықтық тәртіп саласындағы басқару функциясы ретінде қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді ұйымдастырудың аса маңызды элементтері мемлекеттік билік органдары мен халық арасында қалыптасатын қатынастарды реттейтін әкімшілік-құқықтық режимдер, сондай-ақ олардың шеңберінде заңнама, Қазақстан Республикасы Президентінің, ҚР Үкіметінің жарлықтары, республикалық және жергілікті нормативтік құқықтық актілер негізінде мемлекеттік-құқықтық мәжбүрлеу жүзеге асырылатын қатынастар болып табылады атқарушы билік органдары. Басқару ғылымының органикалық бөлігін (әлеуметтік, атап айтқанда) құра отырып, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің теориялық мәселелері тәуелсіз ғылыми бағытты құрайды, оның дамуының теориялық және қолданбалы мәні оның нәтижелері «жүйе», «функция», «ұйымдастыру» және «басқару» ұғымдарының арақатынасы, негіздеме сияқты ұғымдарды нақтылау болып табылады Қазақстан Республикасының қоғамдық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің практикалық нысандары мен әдістері.

Қоғамдық қауіпсіздік нормаларын бұзу салдарынан ауыр зардаптардың туындау мүмкіндігіне сүйене отырып, ҚР Ішкі істер органдарының қызметіндегі басты мәселе қауіпсіздік ережелерін қатаң сақтауды қамтамасыз ету, олардың бұзылуының алдын алу, белгіленген тәртіптен сәл ауытқудың уақтылы және нақты жолын кесу болып табылады.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында құқықтық актілермен кәсіпорындарды ашуға және олардың жұмыс істеуіне, сондай-ақ айналасындағыларға аса қауіп төндіретін заттар мен заттарды пайдалануға лицензиялық-рұқсат беру жүйесі белгіленеді.

§ 2. Полиция қызметінің әлеуметтік бағдарланған стратегиясы оның кәсіби тиімділігінің факторы ретінде.

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету-бұл азаматтардың күнделікті өмірінде, елдің құқықтық базасына сәйкес, негізінен құқық

бұзушылықтардың алдын алу және алдын алу арқылы, сондай-ақ заң бұзушылықтарды тоқтату үшін тиісті шаралар қабылдау арқылы қауіпсіздік ортасына кепілдік беру процесі.

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуді негізінен полиция жүзеге асырады, ол қылмыстардың алдын алуға және анықтауға және қоғамдық тәртіпті сақтауға жауапты азаматтық күш ретінде анықталады.

Осылайша, «полиция» термині барлық құқық қорғау органдарын қамтиды: жергілікті полиция қызметі, жедел және тергеу полициясы сияқты полиция өкілеттіктерін жүзеге асыратын ұлттық, жергілікті және арнайы қызметтер. Полиция мемлекеттік қауіпсіздік пен сот төрелігін қамтамасыз етуді байланыстыратын қылмыстық сот төрелігі тізбегінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Қауіпсіздік секторын дұрыс басқару контекстінде тәртіпті тиімді қамтамасыз ету полиция ұйымдары мен жеке құрамның демократиялық Азаматтық бақылау шеңберінде мемлекеттік және жеке қауіпсіздікті қамтамасыз ете алатындығын және адам құқықтары мен құқықтарының үстемдігін құрметтейтіндігін білдіреді.

Жалпы қабылданған норма-жұртшылық өздерінің мемлекеттік және коммуналдық қызметтерін, соның ішінде полицияны бақылауы керек. Мемлекеттік қызметтер қоғамның қажеттіліктеріне жауап беретін және полиция қоғамның мүдделеріне зиян келтіретін қызметпен (мысалы, сыбайлас жемқорлықпен) айналыспайтын жағдайларды қамтамасыз ету өте маңызды. Демократиялық елдерде жұртшылық негізінен полицияны (және басқа да мемлекеттік қызметтерді) тікелей емес, өзінің сайланған өкілдері арқылы бақылайды. Дегенмен, жұртшылық полицияға әртүрлі жолдармен, соның ішінде полиция бөлімшелеріндегі Қоғамдық кеңестер арқылы да тікелей хабарласа алады.

Демократиялық басқарудың басқа маңызды компоненттері-қадағалау және бақылау. Полицияның қадағалау органдарының жұмысын құру, тағайындау және талдау арқылы парламенттер қоғам мен полиция арасында байланыс орнатады. Сыртқы мониторинг пен қадағалау ашықтық пен есептілікті қамтамасыз ету үшін және осылайша қоғамның құқық қорғау органдарына және мемлекеттің өзіне деген сенімін арттыру үшін өте маңызды.

Тағы бір маңызды мәселе-құқық қорғау саласындағы қызметкерлердің парасаттылығын қамтамасыз ету. Полиция қызметкерлері мен басқа да құқық қорғау органдарының арасында жиі кездесетін сыбайлас жемқорлық көптеген полиция жүйелерінің ерекшелігі болып табылады: полиция қоғамдық тәртіпті сақтауда шешуші рөл атқаратындықтан және азаматтармен жиі қарым-қатынас жасайтындықтан, «сыбайлас жемқорлық қарғысы» күнделікті өмірдің тұрақты сипатына айналуы мүмкін.

Жұртшылықтың көзінше, егер полицияға сену мүмкін болмаса, онда заңның сақталуы және қоғамдық тәртіпті сақтау мәселелері бойынша жұртшылық жүгіне алатын басқа мекеме жоқ сияқты.

Сонымен қатар, полициядағы сыбайлас жемқорлық қоғамға жаман үлгі

көрсетеді. Заңға деген құрметті нығайту үшін мемлекет заңдардың орындалуына жауапты адамдардың оң үлгі болуын қамтамасыз етуі керек.

Сонымен қатар, полиция жұмысының едәуір бөлігі көзге көрінбейді, сондықтан аз ашылады. Бұл жағдай қылмыстық топтармен, соның ішінде есірткі сатушылармен және адамдармен жиі байланыста болғандықтан одан да қауіпті бола бастайды. Осылайша, құқық қорғау секторы осы жағдайлардың барлығына байланысты сыбайлас жемқорлықтың жоғары қаупін ажыратады. Сондықтан полиция органдарында парасаттылықты тәрбиелеуге ерекше назар аудару керек.

Сыртқы бақылау мен қадағалау қалай жүзеге асырылады?

Сыртқы қадағалау мен бақылауды жүзеге асыратын мекемелер ішкі бақылау жүйелерімен қатар жұмыс істейді. Бақылаудың сыртқы тетіктері кәсібилік пен ашықтық стандарттарын сақтау мәселелерінде ішкі бақылаудың тиімді тетіктеріне байланысты. Ішкі бақылау қызметке жалдау барысында тексеруді, тікелей басшылар тарапынан қадағалауды, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі ішкі органдар күштерінің сыбайлас жемқорлықтың болжамды жағдайларын тергеуді, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәртіптік шараларды, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің мониторингін және сыбайлас жемқорлыққа төзбейтін полицияда осындай мәдени ортаны насихаттауды қамтиды. Қадағалау мен сыртқы бақылаудың негізгі міндеттері ішкі бақылаудың болуын қамтамасыз ету, оның мониторингі, полицияда сыбайлас жемқорлық көріністеріне шағым беру тетігін қамтамасыз ету, полиция қызметтері өңдемеген немесе өңдей алмайтын шағымдарды өз бетінше қарау болып табылады.

Полицияда парасаттылыққа тәрбиелеудің құқықтық әдістері

Сыбайлас жемқорлық пен этикаға жат мінез-құлық үшін жазалар, ең болмағанда, тікелей полиция мекемесінде байыпты қабылдануы және кеңінен жариялануы керек. Жеке айыптау және жазалау – бұл сыбайлас жемқорлық мінез-құلقىның қолайсыз екендігі және оған жауап беретіндігі туралы жалпы түсінікті қамтамасыз ететін пайдалы құрал.

Құқық бұзушыларды жазалаудың тиімділігіне кепілдік беру үшін бақылау жүйесі мен тәртіптік практиканың түбегейлі құқықтық негізі болуы тиіс. Заңнамада қандай әрекеттер сыбайлас жемқорлық, этикалық емес және орынсыз болып саналатынын егжей-тегжейлі анықтау қажет.

Полицияда парасаттылыққа тәрбиелеу үшін әкімшілік шаралар жалдау кезеңінде, сондай-ақ персоналды ротациялау жолымен жүзеге асырылуы мүмкін.

Құқық қорғау органдарының қызметкерлері конкурстық негізде жалданып, жоғарылатылуы керек, ал тағайындаулар біліктілік пен лауазымға тағайындау талаптарына сәйкестік негізінде жүргізілуі керек.

Мысалы, ең төменгі білім беру стандарттары сияқты полицейлерді тағайындаудың нақты критерийлерін анықтау қажет. Кәсіби жарамдылық сынақтары физикалық дайындықты да, психологиялық тұрақтылықты да өлшеуі керек, әсіресе үміткерлердің зорлық-зомбылыққа, орынсыз мінез-құлыққа және оның дағдарыс жағдайында әрекет ету тәсілін таңдау

қабілетіне деген көзқарасын қалай бағалау керектігі туралы.

Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтудың тағы бір әдісі-полиция қызметкерлерін бір бөлімнен екінші бөлімге ауыстыру, басқа әріптестермен тым ыңғайлы қарым-қатынасты дамыту мүмкіндіктерін азайту тәсілі. Алайда, айналу полицияның тиімділігіне теріс әсер етуі мүмкін, институционалдық есте сақтау қабілетін төмендетеді және тәжірибенің артықшылықтарын азайтады.

Сондықтан мұқият және практикалық тәсіл қажет. Жоғары табысты ұзақ мерзімді қылмыстық істермен айналысатын бөлімдерге ерекше назар аудару керек. Мұндай бөлімдер сыбайлас жемқорлық мүмкіндіктеріне ұзақ уақыт ұшырағандықтан және оңай қол жетімді, айтарлықтай және жылдам кірістер сезіміне байланысты этикалық емес мінез-құлықты дамытуға бейім.

Кейбір сарапшылар қызметкерлердің ақшалай қаражаты заңмен анықталуы керек және ең алдымен атаққа және еңбек сіңірген жылдарына сәйкес төленуі керек, ал нақты орындалған жұмыстың сапасы мен саны азырақ анықталуы керек деп санайды. Айта кету керек, жалақы үнемі, толық көлемде төленуі керек және әділетсіз сыйақының салдарынан этикаға жат мінез-құлықтың алдын алу үшін еңбек жағдайларын ескеру қажет. Сонымен қатар, жүйені тұтастай алғанда күшті бақылау механизмдері мен мекемелер бақылауы керек.

Полицияға берілетін мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру адалдық пен әдептілік деңгейіне де әсер етеді. Мемлекеттік қолдау оң (тану және көтермелеу сияқты) және теріс тәртіптік тетіктерді (әділ және тиімді Санкциялар) қамтуы мүмкін.

Полицияның жеке құрамы арасындағы гендерлік тепе-теңдікті жақсарту сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға ықпал етуі мүмкін, өйткені бір жыныстағы қызметкерлермен бөлімшелер бейресми сыбайлас жемқорлық желілерін құруға бейім. Осылайша, сыбайлас жемқорлық ынтымақтастық желілерін құру қиынырақ болады және оларды кеңейту ықтималдығы аз болады.

Мінез-құлық кодекстері сыбайлас жемқорлықпен күресудің және құқық қорғау органдарында парасаттылыққа тәрбиелеудің өте маңызды құралы болып табылады. Олар көрінетін және қол жетімді болуы керек. Оларды аға қызметкерлер де қолдап, көтермелеуі керек.

Білім беру әдістері

Парасаттылық-бұл үнемі оқытылатын және полицияда насихатталатын нәрсе. Мұны семинарлар мен тренингтер арқылы жасауға болады.

Презентациялар адалдықтың маңыздылығы мен сыбайлас жемқорлық тәуекелдері туралы хабардарлықты арттыруы, мінез-құлық кодекстерін түсіндіруі және көтермелеуі және тұжырымдамаларды талқылауға және жаңа білім алуға мүмкіндіктер жасауы керек.

Сыбайлас жемқорлық күрделі және үнемі өзгеріп отыратын тұжырымдама болғандықтан, қазіргі хабардарлықты үнемі анықтап, нақтылау қажет.

Кейде бұрын сыбайлас жемқорлық деп саналмаған әрекеттер

қабылданбауы мүмкін. Сондықтан, бұл ақпаратты үнемі жаңартып отыру өте маңызды оң және теріс тәжірибеге сүйене отырып. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлық әрекеттерінің қоғамдық қауіпсіздік, мемлекеттің жалпы әлауқаты мен дамуы үшін жойқын салдарын ғана емес, сонымен қатар сыбайлас жемқорлық схемаларына қатысуына байланысты құқық бұзушылар үшін жеке салдарлар мен санкциялар қандай болатынын түсіндіру маңызды.

Сыбайлас жемқорлықтан түскен пайда оны алуға байланысты тәуекелдерге тұрарлық емес екенін көрсететін прецеденттер құру өте маңызды.

Сонымен қатар, Мемлекет ұйымдастырған халықты ақпараттандыру науқандары күшті білім беру құралы болып табылады. Олар сыбайлас жемқорлықтың не екенін және оның неге қолайсыз екенін түсіндіруі керек.

Сонымен қатар, мұндай науқандар жұртшылықты сыбайлас жемқорлықтың белгілі немесе ықтимал жағдайлары туралы билікке хабарлау үшін ең жақсы байланыс форматтарымен қамтамасыз етудің тамаша мүмкіндігі болып табылады.

Бірнеше түрлі мекемелер мен мүдделі тараптар топтары полиция қызметтерін сыртқы қадағалау мен демократиялық бақылауға қатысады: атқарушы, парламенттік, Сот, мамандандырылған полиция және сыбайлас жемқорлыққа қарсы органдар, арнайы тергеу қызметі, азаматтық қоғам және бұқаралық ақпарат құралдары.

Полицияда парасаттылықты тәрбиелеуге қатысты іс – шаралар, ең алдымен, полицейлердің өздеріне қатысты мәселе болып табылады. Ішкі бақылау және қадағалау органдары мінез-құлық кодекстерін қолдануға ұмтылу және орынсыз мінез-құлықты жазалау арқылы шешуші рөл атқарады. Мысалы, ұлттық үкіметтер сыбайлас жемқорлыққа қарсы комиссиялар арқылы жалпы мемлекеттік сектордағы және полициядағы сыбайлас жемқорлықты қадағалауға, атап айтқанда, биліктің жоғарғы тармағы және полиция қызметтерінің негізгі демеушісі ретінде жауап береді.

Халықаралық ұйымдар полицияда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте сыбайлас жемқорлыққа жалпы анықтама беру, озық тәжірибелер, сараптама, тренингтер мен консультациялар беру, сондай-ақ санкциялар енгізу сияқты әртүрлі рөлдерді атқарады.

Азаматтық қоғам, бұқаралық ақпарат құралдары және басқа да мемлекеттік емес субъектілер жұртшылықты хабардар ету және хабардарлықты арттыру, сондай-ақ жұртшылық, билік және полиция арасындағы байланыс арналарын құру арқылы полициядағы сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетуге айтарлықтай үлес қоса алады. Қызметкерлердің сөз сөйлеуден және бұзушылықтар туралы хабарлаудан қорықпауын қамтамасыз ету үшін ақпарат берушілерді қорғау өте маңызды болуы мүмкін.

Бақылауға арналған сұрақтар:

1. Азаматтарды қоғамдық тәртіпті қорғауға тартудың проблемалық мәселелері.
2. Қоғамдық тәртіпті қорғауды тиімді қамтамасыз ету нені білдіреді?

3. Полицияның егжей-тегжейінің әлеуметтік бағытталған стратегиясы оның кәсіби тиімділігінің факторы ретінде.
4. Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етуде қандай шаралар парасаттылықты күшейтеді?
5. Неліктен демократиялық бақылау қоғамдық тәртіпті тиімді қамтамасыз ету үшін маңызды?

іске асыру негіздері»

§ 1. «Полиция жаяу қашықтықта».

Елімізде өмірдің әртүрлі салаларында «халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын іске асыру нақты мазмұнға толы. Бұл, атап айтқанда, «естіген мемлекет» өкілдері мен қоғам арасында сындарлы диалог құруда көрінеді.

Полицияның тиімді жұмысы қоғам мен мемлекет үшін өте маңызды. Қазақстандағы ішкі істер органдары жұмысының тиімділігін арттыруға ерекше назар аудару керек. Бұл туралы Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Елорда күні қарсаңында ҚР Ішкі істер министрлігінің алқа отырысында сөйлеген сөзінде мәлімдеді, деп хабарлады Ақорданың баспасөз қызметі.

ҚР Президенті атап өткендей, қазақстандық полицейлерге үлкен жауапкершілік жүктелген. Атап айтқанда, Қасым-Жомарт Тоқаев полиция қызметінің сервистік моделін енгізу туралы пікір білдірді. Мемлекет басшысының айтуынша, жобаларды іске қосу азаматтармен тығыз қарым-қатынас жасайтын бөлімшелердің қызметін оңтайландыруға мүмкіндік берді.

«Полиция қадамдық қолжетімділікте» қағидатын енгізуге бағытталған нақты шаралар қабылданды. Алынған қарқындар ешбір жағдайда баяуламауы керек. Біз пилоттық жоба аясында қол жеткізілген нәтижелермен шектелмеуіміз керек. Бірақ, шынын айтқанда, полиция қызметінің сервистік моделі туралы тек мамандар біледі. Бұл қарапайым азаматтар мен жұртшылық өкілдерінің бұл мәселе бойынша сөйлемейтінін көрсетеді. Демек, «адамдар нақты нәтижелер мен оң өзгерістерді көрмейді», - деді Мемлекет басшысы.

Сонымен қатар, ел Президенті атап өткендей, ішкі Жарғысы мен ережелерімен құқық қорғау саласындағы мемлекеттік қызметтің жекелеген түрі болып табылатын сотқа дейінгі іс жүргізуге де ерекше назар аудару қажет.

«Өздеріңіз білетіндей, мемлекеттік басқару жүйесінде ішкі істер министрлігіне ерекше рөл берілген. Қоғамдық тәртіпті сақтау, қылмысқа қарсы күрес-өте маңызды міндеттер. Оларды іске асыру азаматтар мен жалпы мемлекеттің қауіпсіздігіне тікелей әсер етеді», – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Сондай-ақ, президент Құқық қорғау органдарындағы қызмет өте қиын іс, көбінесе күндіз де, түнде де жұмыс істеуге тура келетініне назар аударды. «Сіздің жұмысыңызда тәуекелдер де, қауіптер де бар. Сіз тәулік бойы тәртіп сақшысысыз, бұл ең жоғары берілгендік пен төзімділікті қажет етеді. Қиындыққа тап болғандар, ең алдымен, полициядан көмек сұрайды, өйткені сіз мемлекет пен биліктің өкілдерісіз. Адамдар сіз оларды қорғайсыз деп сенеді. Басқаша айтқанда, сізге үнемі үлкен жауапкершілік жүктеледі», - деп атап өтті Мемлекет басшысы. Оған қоса, Мемлекет басшысы: бүкіл қоғам тәртіп сақшыларына барынша қолдау көрсетуі тиіс және біз бұл қолдауды міндетті түрде көрсететін боламыз. Полиция мамандығы қоғамдағы ең құрметті мамандықтардың бірі болуы керек, ал полиция қызметкерлерінің

өздері өз еліне және халқына адал және мінсіз қызмет етуі керек. Сондықтан ішкі істер органдарының жұмысын жетілдіруге ерекше назар аудару керек.

Ішкі істер органдарының жүйесінде «қадамдық қолжетімділік полициясы» қағидаты іске асырылуда. Полицияның қоғамдық орындарда тұрақты болуының әсері қамтамасыз етіледі.

Дамыған елдердің тәжірибесі бойынша қалалардың неғұрлым криминогендік учаскелерінде тәулік бойы жұмыс істеу және азаматтарды қабылдау үшін заманауи стационарлық полиция бекеттері орнатылады.

Жекелеген учаскелер мен адамдар көп жиналатын орындардың криминогенділігін ескере отырып, полицияның тәулік бойғы модульдік бекеттерінің оңтайлы орналасу орындарын кеңейту және айқындау, сондай-ақ "икемді" патрульдеуді енгізу іс-шаралары іске асырылуда.

«Икемді» патрульдеу қағидаты құқық бұзушылықтардың тиімді алдын алуды және патрульдік нарядтардың азаматтардың жаппай болу орындарын (көшелер, саябақтар, скверлер, аулалар және басқа да қоғамдық орындар) барынша қамтуын және құқық бұзушылықтардың ықтимал жасалуын қамтамасыз етеді.

«Икемді» патрульдеу жүйесінің негізі электрондық карталар, ЖБО геоақпараттық жүйесінің оқиғалар динамикасы және «қылмыстық құқық бұзушылық картасы» негізінде жедел ахуал мен авариялылыққа статистикалық талдау жасау болып табылады.

Мемлекет басшысы Қазақстан халқына Жолдауында атап өткендей: бүкіл прогрессивті әлемде полиция институты сервистік модель негізінде дамуда. Біз де осындай модельге көшу туралы айттық, бірақ әзірге жұмыс үзінді нәтижелерге әкелді. Сондықтан, бүгінде жергілікті полиция қызметіне «қадамдық қол жетімділік полициясы» қағидаты бойынша неғұрлым тұтас реформа жүргізу қажеттілігі туындады, мұнда учаскелік инспекторға шешуші рөл беріледі.

2018 жылы президент өзінің жыл сайынғы халыққа Жолдауында Ұлттық полицияның Қазақстандағы полиция қызметінің қағидаттарын өзгертуі тиіс жұмыстың сервистік моделіне көшетіні туралы жариялады.

Қазақстан үшін жаңа полиция моделі қоғамда қалыптасқан «біз оларға қарсымыз» тұжырымдамасына оң әсер етуі тиіс, мұнда халық құқық қорғау құрылымдарын жазалаушы орган ретінде қабылдайды. «Полиция жазаламайды, бірақ қиын жағдайда көмектеседі» деген түсінік – бұл ел үшін алғашқы қадамдар жасалған жаңа бағыт.

Елде құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету және жеке және қоғамдық қауіпсіздікті арттыру «Қазақстан-2050» Стратегиясының маңызды аспектілері болып табылады. Стратегия инновациялар, адами капиталға инвестициялар және халықаралық саудаға интеграция арқылы экономиканы әртараптандыруға бағытталған. Сонымен қатар, стратегия мемлекеттік басқарудың тиімділігін және мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыруға, адам құқықтарын қорғау қағидаттарын нығайтуға және елдегі кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайларды жақсартуға бағытталған. Осы мақсаттардың барлығына қол жеткізу үшін жақсы жұмыс істейтін құқық қорғау жүйесі

қажет.

Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі (ІІМ) полицияның халықпен жұмыстың сервистік моделіне көшуі бойынша алғашқы пилоттық жобаларды жүзеге асырады. Адамдардың сеніміне ие болу оңай шаруа емес. Алда азаматтар мен полиция қызметкерлері арасындағы сенімді және сындарлы қарым-қатынасқа апаратын ұзақ жол бар. Алайда, жолды жүріп келе жатқан адам жеңеді, осылайша жергілікті пилоттық жобалар ел ауқымындағы құқық қорғау органдарының жұмысын трансформациялау үшін негіз болады деп күтілуде.

БҰҰДБ полиция қызметкерлерінің біліктілігін арттыруға үлес қосады.

2020 жылы БҰҰ Даму Бағдарламасының (БҰҰДБ) және ІІМ бірлескен екі жылдық жобасы іске қосылды. БҰҰДБ Қарағанды облысында полицияның сервистік моделінің пилоттық жобасын әзірлеуге және іске қосуға қолдау көрсетті. 2020-2021 жылдар ішінде БҰҰДБ сервистік полиция моделі (ситуациялық профилактика) бойынша, оның ішінде есеп беру жүйесіне, деректерді жинауға және операциялық талдауға негізделген сервистік полиция жұмысының нәтижелілігі бойынша бағдарлама мен оқу курстарын әзірледі.

«2021 жылдың сәуір айында мен БҰҰДБ сарапшысының қоғамдық тәртіпті орнатуға бағытталған полиция реформаларына қатысты семинарына қатыстым. Тренингтің мазмұны жергілікті жағдайларға бейімделгендіктен, бағдарлама әсіресе қазір біздің еліміздегі полицияның сервистік моделіне көшу кезеңінде пайдалы болды», – деді полиция полковнигі Р.Еран, ІІМ Академиясының кәсіби психологиялық даярлық және менеджмент кафедрасының доценті. М. Есболатова Алматы қаласында.

Тренингке учаскелік полицейлер, түрлі полиция бөлімшелерінің қызметкерлері және ІІМ Академиясының оқытушылар құрамы қатысты. М. Есболатова. Қорғаныс, құқық қорғау және барлау органдарын реформалау, сервистік полиция жұмысы және қауіпсіздік институттарын құру бойынша сарапшы және бірнеше тілді меңгерген халықаралық қауымдастықта танылған Хуан Беликов тренинг бағдарламасын әзірлеуге және жүзеге асыруға шақырылды.

«Хуан Беликовтың семинарларына қатысқаннан кейін мен жұмыстың сервистік моделіне көшу процесіне қатысқандар үшін кәсібилікті арттыру және дағдыларды жетілдіру қандай маңызды рөл атқаратынын түсіндім. Жаттықтырушының халықаралық сарапшы екендігі және жергілікті тілде сөйлеуі өте құнды болды», - деді полиция полковнигі Майра Нурушева, ІІМ академиясының жалпы құқықтық пәндер басқармасы бастығының орынбасары. М.Есболатова, Алматы қ.

Полицияның сервистік моделі бойынша тренингтерден басқа, БҰҰДБ ІІМ-нің 100-ден астам өкілі үшін жобалық менеджменттің заманауи тәжірибелері бойынша бірқатар тренингтер ұйымдастырды. Бағдарлама практикалық міндеттерді, нақты өмірдегі жағдайларды, білім беру жобаларын, жобаларды басқарудың негізгі принциптері мен процестерін қамтыды. Сонымен қатар, адам ресурстарын басқару бойынша тренингтер

жаңа реформаны енгізу қарсаңында қажетті дағдылар мен біліммен қамтамасыз ету мақсатында полицияның аға офицерлері үшін арнайы әзірленген.

БҰҰДБ мен ИМ серіктестігі нәтижесінде полицияның сервистік моделін біртіндеп енгізудің егжей-тегжейлі әдістемесі жасалды. Алдағы үш-бес жыл ішінде бүкіл ел бойынша полиция жұмысына жаңа көзқарас енгізіледі деп күтілуде.

Полиция қызметінің түрлері - полицияның сервистік моделі-сөзсіз жеңімпаз

Әлеуметтанушы және саясаттанушы Джеймс с.Уилсонның 1968 жылғы әйгілі зерттеуінде полицияның үш түрлі моделі анықталды - күзет, құқықтық және қызметтік немесе полицияның қызмет көрсету моделі.

Полиция қызметінің қарауыл моделі қоғамдық тәртіпті сақтауға бағытталған. Полицияның міндеті-дауларды шешу және тәртіпті сақтау, жағымсыз оқиғалардың алдын алу емес.

Құқықтық модель Заңның әрпін сақтауға бағытталған. Полиция ұйымдары өздерін заң қорғаушылары деп санайды. Бұл модельдің мысалы ретінде полиция қызметкері 61 км/сағ жылдамдықпен тас жолда келе жатқан жүргізушіге 60 км/сағ жылдамдықты асырғаны үшін айыппұл салуы мүмкін, өйткені бұл заңның орындалуын қамтамасыз етеді. Заңды модельде жұмыс істейтін полиция ұйымдары заңды бұзбайтын әлеуметтік нормаларды сақтамау салдарынан туындайтын қоғамдық дауларға қатысудан аулақ болады.

Қазіргі қоғам бастан кешірген қылмыс пен зорлық-зомбылықтың күшеюі полицияның қолданыстағы заңдылықтарын қайта қарауға әкелді, бұл олардың тиімсіздігінен басқа, полицияға және соның салдарынан жалпы мемлекетке деген сенімге нұқсан келтіре бастады.

Полицияның ескірген әдістерін қайта қарау және қоғамның қазіргі қажеттіліктерін ескеру көптеген полиция күштерін полицияның дәстүрлі реактивті түрінен қоғаммен ынтымақтастыққа бағытталған тәсілге көшуге мәжбүр етті. Сервистік полиция деп аталатын жаңа модель пайда болды, ол зорлық-зомбылық пен қылмыстың алдын алуға және қоғамның қылмысқа қарсы тұрақтылығын арттыруға бағытталған міндеттерді бірінші орынға қояды.

Қызмет көрсету моделінде полицейлер өздерін қылмыспен күресетін сарбаздар емес, қоғамның достары деп санайды. Қылмыс-бұл тек полиция емес, қоғам мәселесі. Сондықтан азаматтық қоғаммен серіктестік қарым - қатынасты сақтау осы модельдің негізгі принциптерінің бірі болып табылады. Осы үлгідегі полиция ұйымдары кәмелетке толмағандар мен құқық бұзушыларға нақты көмек көрсету, қоғамдық топтарға қылмыс пен зорлық-зомбылықтың алдын алуға көмектесу және проблемаларды шешумен айналысу мақсатында әлеуметтік қызметтермен және басқа агенттіктермен ынтымақтасады.

Полицияның инновациялық түрі-статистика өзі туралы айтады

Іс жүзінде барлық жағдайларда полицияның сервистік моделі

бостандыққа кепілдік беретін және сонымен бірге Адам құқықтары мен жеке тұлғаның демократиялық бостандықтарына қатаң сәйкестікте заңның сақталуын қамтамасыз ететін және кәмелетке толмағандарға, жастарға және басқа да әлеуметтік осал топтарға жақсы полиция қызметтерін ұсыну мақсатында Гендерлік тәсіл мен кең Әлеуметтік интеграция критерийлерін қолданатын ең жақсы модель болды халық саны.

Жаһандық ауқымда полицияның сервистік моделін қолданудың нақты нәтижелері өздері үшін айтады. Жаңа модель енгізілгеннен кейін Эквадор бір жыл ішінде кісі өлтіру санын 24 пайызға, дүкендердегі ұрлықты 10 пайызға, Қарулы тонауды 7 пайызға және көлік ұрлауды 8 пайызға қысқартуға қол жеткізді (2013-2014). Латвия, есірткінің заңсыз айналымымен қамтылған ел, полицияның сервистік моделінің пилоттық учаскесін құрды Тулси, онда тіркелген қылмыстар саны 28 пайызға және тонау 27 пайызға төмендеді; сонымен қатар, 2009 жылдан 2012 жылға дейін полиция қызметін оң қабылдау 26 пайызға өсті. Америка Құрама Штаттарында Нью-Йорк полициясы 2013 және 2015 жылдар аралығында бүкіл қала бойынша ауыр қылмыстардың 5,3 пайызға төмендегенін тіркеді.

Полицияның сервистік моделінің осы проблемалардан туындаған оқиғаларға жауап беруден гөрі азаматтық қоғаммен бірлесіп негізгі мәселелерді шешуге бағытталған белсенді алдын-ала жұмысы керемет нәтиже көрсетеді. Бүгінгі таңда 60-тан астам ел полиция қызметінің бұл үлгісін қабылдады, бұл ретте Қазақстан Орталық Азия өңірінде ізашар болып табылады. Дәстүрлі полиция күштерінің "біз оларға қарсымыз" қарама – қайшылықты моделін еңсеру және полицияның тиімдірек жұмыс істеуі және полиция мен жергілікті халық арасындағы байланысты жақсарту үшін Қоғаммен серіктестік орнату бүгінгі реформалардың негізгі мақсаты болып табылады.

§ 2. Аналитикалық зерттеудің практикалық, іске асыру кезеңі.

Аналитикалық жұмыс Ішкі істер органдарының практикалық қызметіндегі маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша қойылған міндеттерді сәтті орындау оның деңгейіне, нақты мазмұны мен бағытына байланысты.

Аналитика арқылы біз шындықты объективті бағалауды және оның негізінде оңтайлы шешімдер қабылдауды қамтамасыз ететін әртүрлі қызмет салаларында (экономикалық, басқарушылық, құқықтық, Қорғаныс және басқалар) ақпаратты жинаудың, өңдеудің, түрлендірудің және ұсынудың интуитивті, логикалық, социологиялық, математикалық және басқа әдістері мен тәсілдерінің жүйесін түсінеміз.

Полиция бөлімдерінде, ең жақсы жағдайда, бір адам аналитикалық жұмысты жүзеге асырады, әрине, ол қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерінің кең көкжиегіне сәйкес келетін басқарушылық шешімдер қабылдау үшін қажетті ақпараттың барлық көлемін өңдей алмайды.

Қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы айта отырып, қоғамдық орындарда жасалатын әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша талдау жүргізу туралы ұмытпаған жөн.

Мұнда азаматтардың заңға бағынатын бөлігі негізінен барлық жерде оларды мазалайтын ұсақ құқық бұзушылықтардан мазасыздық пен ыңғайсыздықты сезінетінін және құқықтық тәртіп пен полицияның жұмысы туралы өз пікірлерін білдіретінін ескеру қажет, азаматтар дәл осы санаттағы құқық бұзушылықтардың мысалдарына сүйенеді.

Криминогендік жағдайды жан-жақты талдаусыз ішкі істер органдары қызметінің немесе бөлімшесінің қызметін дұрыс жоспарлау мүмкін емес. Әкімшілік практиканың нәтижелерін тиісті бақылау және оларды талдау қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі жұмысты ұйымдастыруда көптеген қате есептеулерді болдырмауға мүмкіндік береді. Жасалған құқық бұзушылықтар динамикасының өзгеруін және қойылатын жаңа талаптарды ескере отырып, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің тиімді шараларына бағытталған ұйымдастырушылық-практикалық шаралардың барлық спектрін ойластыру қажет.

Проблемалық мәселелерді қанағаттанарлық шешу үшін, әдетте, штабтық бөлімшелер пайдаланылады, бұл ретте жергілікті полиция қызметінің қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі жұмысты ұйымдастырудың жеке ерекшеліктері сақталады, онда штат бірліктерінің қажетті санын көздей отырып, жекелеген Талдамалық бөлімшелер құру жөніндегі мәселені шешу талап етіледі.

Соңғы жылдары диагностика мәселелерін шешуге бағытталған компьютерлік жүйелер (сараптамалық, консультациялық, жасанды интеллект жүйелері және т.б.) адам қызметінің әртүрлі салаларында пайда болды және бұл жүйелердің сапасы үнемі өсіп келеді. Мұндай жүйелер жақын арада білікті, жан-жақты дайындалған маманды толығымен алмастыра алады деп күтуге болмайды, бірақ олар бүгінде өрескел, айқын қателіктердің алдын алуға қабілетті екені анық.

Қазіргі уақытта аумақтық ішкі істер органдарының жергілікті полиция қызметінің ПД-да Талдамалық топтардың штаты бір бірліктен аға инспектор мен инспекторды құрайды. АПБ-да ұқсас топтар қарастырылмаған.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің өзектілігі нақты жағдай жағдайында «қазіргі заманның» міндеттерін шешуден тұрады. Іс-қимыл тәсілдерінің жиынтығы (жүйесі) ретінде қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етуді түсіну оның бір жағын ғана сипаттайды, оны екінші, динамикалық жағына қатысты статикалық деп анықтауға болады.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету белгілі бір жағдайдағы (жағдайдағы) іс-әрекеттің ең жақсы нұсқасын және оны жүзеге асырудың көптеген тәсілдерін (тәсілдерін, мінез-құлық сызықтарын, әдістерін, формаларын) таңдауда көрінеді. Бұл түсінікте қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету ақыл-ой операциялары мен практикалық әрекеттердің белгілі бір процесі ретінде қарастырылуы керек. Оның мәні ақпаратты талдау негізінде практикалық шешім қабылдау (таңдау жасау) және оны жүзеге

асыру болып табылады.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды таңдауға әртүрлі жағдайлардың болуы әсер етеді.

Ішкі істер органдарының қызметіне әсер ететін элементтер, жағдайлар мен факторлардың жиынтығы «жедел жағдай» деп аталды, ол іс жүзінде ішкі істер органдарының қызметін ұйымдастыру процесінде ескерілетін және бағаланатын объективті шындықтың барлық аспектілерін қамтиды.

Сондай — ақ, ішкі істер органдарының күштері мен құралдары, бір жағынан, жедел жағдайдың элементі болып табылатындығын, яғни іс-қимыл әдісін таңдауға әсер ететіндігін, екінші жағынан, басқаруды қажет ететіндігін атап өткен жөн. «ЕО ішкі істер органдарының иелігіндегі мүмкіндіктерді, күштер мен құралдарды барынша толық пайдалану» практика қағидаттарының бірі ретінде айқындалады.

Сондықтан қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудің мәні іс-әрекеттің ең қолайлы әдісін таңдауда ғана емес, сонымен бірге қолда бар күштер мен құралдарды таңдауда, сондай-ақ оларды тікелей басқаруда жатыр. Жеке тактикалық деңгейде күштер мен құралдарды таңдау, әрине, онша айқын емес, бірақ мұнда да ПО қызметкерінің мүмкіндіктері және қазіргі уақытта оның қаражатының болуы ескерілуі керек. ПО қызметкерлері жедел жағдайдың нақты жағдайларында неғұрлым орынды практикалық тәсілдерді таңдау және іске асыру өнерін меңгеруі тиіс. Бұл аталған таңдау (шешім қабылдау) көбінесе бірқатар объективті себептерге байланысты қиын болуы мүмкін екендігіне байланысты.

Сонымен, ішкі істер органдарының қызметінде практикалық шешімдер қабылдау кезінде қажетті ақпарат көбінесе толық емес немесе мүлдем жоқ, сонымен қатар көптеген кездейсоқ немесе қасақана бұрмаланулар болуы мүмкін.

Ақпараттың толықтығы мен дәлдігінің болмауы көбінесе уақыт тапшылығымен нашарлайды. Бірақ уақыт шектеулі болғандықтан, практикалық шешімдер мен оларды жүзеге асыру көбінесе дереу орындалуы керек. Іс-қимыл нұсқасын оңтайлы таңдау мақсатында ішкі істер органдарында жиі қайталанатын жағдайларға арналған үлгілік жоспарлар әзірленеді. Оларды пайдалану уақыт пен ақпарат тапшылығы жағдайында тактикалық сауатты әрекет етуге мүмкіндік береді. Алайда, барлық жағдайларды болжау, тіпті одан да көп оларға типтік жоспарлар жасау мүмкін емес. Әрбір нақты жағдайда, туындаған мәселелерді шешуде жалғыз дұрыс тактикалық шешім табу керек. Сондықтан іс-әрекеттің оңтайлы нұсқасын таңдау және оны орындау шығармашылық сипатта болады.

Практикалық қызметте ішкі істер органдарының қызметкерлері (басшылары) өзгермелі ортамен үнемі байланыста болады және ғылыми білімге ғана емес, сонымен қатар өз тәжірибесі мен түйсігіне сүйене отырып, кездейсоқ құбылыстар мен нақты жағдайларды ескере отырып шешім қабылдауға міндетті. Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етудегі түйсіктің рөлі әсіресе үлкен және жауапты. Интуиция-бұл адам ойының қарқынды жұмысының нәтижесі және ол эмпирикалық және теориялық

білімге негізделген. Қазіргі уақытта адам қызметінің әртүрлі салаларында қоғамдық қорғауды қамтамасыз ету бірінші кезекте қарастырылуда.

Аналитикалық бөлімшелер жұмысының тиімділігі нақты дамып келе жатқан жедел жағдайды және оны талдаудан туындайтын қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің өзекті мәселелерін зерттеу процесінің қаншалықты нақты ұйымдастырылғанына байланысты.

Жан-жақты талдамалық жұмысты жүзеге асыру мәселесін шешудің баламалы тәсілдері ішкі істер органдарының жүйесінде жергілікті полиция қызметінде нақты ақпараттық-талдамалық қызметтер болған кезде ғана мүмкін болады, әрине, қоғамдық қауіпсіздікті тиісінше қамтамасыз ету бойынша жетекші басқарушылар қойған міндеттердің ішінде.

1. Жергілікті полиция қызметінің құрылымын ақпараттық-талдау бөлімшесімен толықтыру қажет, олардың құрылуы қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі проблемалық мәселелерді шешу кезінде күштер мен құралдарды нақты үйлестіруді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді

2. Учаскелік полиция инспекторлары, кәмелетке толмағандар участ жөніндегі учаскелік полиция инспекторлары, патрульдік полиция, әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі бөлімше және табиғат қорғау полициясы сияқты қызметтер бойынша қызметті мониторингілеу жүйесін қоса алғанда, жасалатын құқық бұзушылықтар мониторингінің тұрақты жүйесін құру;

3. Әрбір бөлімшенің орындауы үшін қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі қажетті шараларды тиісті пысықтай отырып, жан-жақты криминологиялық сараптама базасында талдамалық жұмысты жүзеге асыру.

Бақылауға арналған сұрақтар:

1. «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасының мазмұны.

2. «Қадамдық қол жетімділік полициясы» қағидатының мазмұны.

3. Аналитикалық зерттеудің практикалық, іске асыру кезеңі.

қауіп төндіреді»

§ 1. Қоғамдық тәртіпті қорғау саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтардың түсінігі мен мазмұны.

ҚР Конституциясы жауапкершіліктің 4 түрін бекітті: қылмыстық, азаматтық, тәртіптік және әкімшілік. Адамды жауапқа тарту оның құқық нормасында белгіленген нұсқамаларды бұзуын болжайды.

Әкімшілік жауапкершілік қоғамдық тәртіпке қол сұғатын құқық бұзушылықтар үшін - құқық бұзушының өзі де, басқа да адамдар да осындай теріс қылықтарды жазалау және жолын кесу мақсатында ҚР ӘҚБтК-нің Әкімшілік-құқықтық нормаларында белгіленген санкцияларды уәкілетті органдардың (лауазымды адамдардың) заңда белгіленген тәртіппен қолдануы үшін туындайды.

Қоғамдық тәртіпке қол сұғатын құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілік туралы айта отырып, мыналарды атап өткен жөн:

1. Әкімшілік жауапкершілік үшін ол атқарушы билікті немесе Мемлекеттік басқару қызметін жүзеге асыру саласында жасалған кез-келген құқық бұзушылық үшін туындамайтындығымен сипатталады. Жалпы әкімшілік-құқықтық реттеудің элементтерінің бірі бола отырып, ол қолданыстағы заңнамада және заңға тәуелді әкімшілік-құқықтық нормаларда белгіленген жалпыға міндетті мінез-құлық ережелерін бұзған немесе тиісінше орындамаған жағдайларда қолданылады. Мұндай ережелердің ерекшелігі олардың ерекше сипаты болып табылады, ол белгілі бір себептерге байланысты мемлекеттік және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін маңызды мәнге ие болатын және сәйкесінше арнайы құқықтық режимдерді орнатуды қажет ететін осындай басқарушылық қатынастарды құқықтық реттеуде көрінеді. Мазмұны бойынша әр түрлі жалпыға міндетті ережелердің мамандандырылған сипатын ӘҚБтК-нің ерекше бөлігін талдау негізінде бағалауға болады.

2. Бұзылуы әкімшілік жауаптылыққа әкеп соғатын Қағидалардың жалпыға міндетті сипатынан ол Қағидалармен реттелетін облыста әрекет ететін барлық жеке және заңды тұлғаларға қолданылады. Бұл ретте құқық бұзушылық субъектілерінің меншік нысаны, ведомстволық немесе өзге де бағыныстылық нысаны маңызды емес. Демек, әкімшілік жауапкершілік шараларын атқарушы билік органдарының, мемлекеттік кәсіпорындар мен мекемелердің басшылары өздеріне бағынысты қызметкерлерге қатысты қолдана алмайды.

3. Әкімшілік жауапкершілік шаралары әкімшілік құқықпен, атқарушы билікпен реттелетін қоғамдық қатынастарда өкілдік ететін барлық органдар мен лауазымды адамдар құқық бұзушылық жағдайларында қолданылмайды. Қолданыстағы заңнама әкімшілік жауапкершілікті қолданудың арнайы субъектілерін анықтайды. Әдетте, бұл басқару құзыретінде құқық қорғау функциялары мен әкімшілік-мәжбүрлеу шараларын қолдану өкілеттіктері басым органдар (лауазымды тұлғалар). Мұндай органдар соттар, сондай-ақ

соттан тыс тәртіпте әкімшілік жауапкершілік шараларын қолданатын әртүрлі бақылау-қадағалау органдары және олардың лауазымды адамдары (инспекторлар, бақылаушылар және т.б.) болып табылады.

4. Әкімшілік жауапкершіліктің ерекшелігі-оның мақсатына тек әкімшілік-құқықтық нормаларды қорғау ғана емес. Қолданыстағы заңнама, соның ішінде ӘҚБтК-нің Ерекше бөлігі, Ресей құқығының басқа салаларының құқықтық нормаларының талаптарын бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілікке тарту мүмкіндігін қарастырады. Бұл-әкімшілік жауапкершіліктің құқық қорғау функциясының әмбебап салааралық сапасы.

5. Әкімшілік жауапкершілік шаралары Жеке тұлғаларға ғана емес, заңды тұлғаларға да, яғни әкімшілік құқықтың жеке және ұжымдық субъектілеріне де қолданылады.

6. Әкімшілік жауапкершілік шараларын қолдану үшін заңнамада ерекше іс жүргізу тәртібі - әкімшілік жауапкершілік туралы істер бойынша іс жүргізу белгіленген. Әкімшілік-іс жүргізу нормалары әкімшілік жауапкершілікті қолданудың барлық арнайы субъектілерінің (судьялардың, ішкі істер органдарының және т.б.) қызметін реттейді.

7. Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамдарға әкімшілік мәжбүрлеудің ерекше шараларын - әкімшілік жазаларды қолдануда әкімшілік жауапкершілік өзінің тікелей көрінісін алады.

8. Әкімшілік жауапкершіліктің негізі құқық бұзушылықтың ерекше түрі - Әкімшілік құқық бұзушылық болып табылады.

ҚР ӘҚБтК-де әкімшілік жауапкершілікке тартудың және әкімшілік жаза тағайындаудың негізгі Ережелері бекітілген.

ҚР ӘҚБтК баптарының санкцияларын Талдау қоғамдық тәртіпке қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілік шаралары: ескерту - жеке немесе заңды тұлғаны ресми айыптауда көрсетілген әкімшілік жаза шарасы; әкімшілік айыппұл - рубльмен көрсетілген және азаматтар үшін бес мың рубльден аспайтын мөлшерде белгіленетін ақшалай өндіріп алу екенін көрсетеді; лауазымды тұлғалар үшін - елу мың рубль; заңды тұлғалар үшін - бір миллион рубль; әкімшілік құқық бұзушылық жасау құралын немесе затын өтеулі алып қою - оларды мәжбүрлеп алып қою және кейіннен бұрынғы меншік иесіне алынған затты сатуға жұмсалған шығыстарды шегергенде түскен соманы бере отырып өткізу; Әкімшілік құқық бұзушылық жасау құралын немесе затын тәркілеу - олардың әкімшілік құқық бұзушылыққа мәжбүрлеп өтеусіз жүгінуі федералдық меншік немесе айналымнан алынбаған заттар ҚР субъектісінің меншігіне; әкімшілік қамауға алу - құқық бұзушыны қоғамнан оқшаулау жағдайында ұстау, ол он бес тәулікке дейінгі мерзімге, ал төтенше жағдай режимінің немесе терроризмге қарсы операцияның құқықтық режимінің талаптарын отыз тәулікке дейін бұзғаны үшін белгіленеді; қызметті әкімшілік тоқтата тұру-әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын адамдардың қызметін уақытша тоқтату. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі шараларды күшейту үшін атыс қаруын сақтау мен алып жүрудің арнайы құқығынан,

радиоэлектрондық құралдарды пайдалануға арнайы құқықтан айыру түріндегі өндіріп алу көзделген.

Сонымен бірге, әкімшілік жазалар қатарынан түзету жұмыстары алынып тасталды, өйткені олар тек жұмыс орнында қолданылады, олар «бөліп төлеуге айыппұл» болып табылады.

Әлемдік практикаға сәйкес, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктерін күшейту мақсатында судьялардың басқа да бірқатар әкімшілік жазалар қолдануды (әкімшілік қамаққа алудан басқа) олардың жүргізуіне жатқызу есебінен айрықша құзыреті кеңейтілді: арнайы құқықтан айыру, құқық бұзушылық жасау құралы немесе тікелей объектісі болып табылған заттарды тәркілеу және өтеулі алып қою. Қоғамдық тәртіпке қол сұғатын құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілік субъектілері ретінде ҚР ӘҚБтК: 16 жасқа толған және есі дұрыс болып табылатын жеке тұлғаларды (ҚР азаматтары, шетел азаматтары және азаматтығы жоқ адамдар), заңды тұлғаларды және арнайы субъектілер ретінде әскери жиындарға шақырылған лауазымды адамдарды, әскери қызметшілерді, азаматтарды және адамдарды бөледі арнаулы атақтары бар, көлік құралдарының меншік иелері (иелері), 16 жастан 18 жасқа дейінгі кәмелетке толмаған адамдар.

Осылайша, қоғамдық тәртіпке қол сұғатын құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілікті жалпы әкімшілік жауапкершіліктің бөлігі ретінде орналастыруға болады. Алайда, бұдан әрі бұл әкімшілік теріс қылықтар құқық бұзушылардың қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікке қол сұғушылықтарының нақты көрінісі болып табылатыны көрсетіледі. Нәтижесінде, әкімшілік жауапкершіліктің бұл түрі бір уақытта жалпы әкімшілік жауапкершілікке де, өзіне ғана тән ерекшеліктерге де ие деп айтуға болады.

Әкімшілік құқық бұзушылықтың мәнін түсіну үшін тек заңды белгілер жеткіліксіз - әкімшілік құқық бұзушылықтың заңды құрамын анықтау қажет, яғни құқық бұзушылықтың міндетті элементтерінің жиынтығын белгілеу. Құқық бұзушылықтың құрамына мынадай элементтер кіреді: объект, объективті тарап, субъект, субъективті тарап. ӘҚБтК-де әкімшілік құқық бұзушылық объектісіне нұсқау жоқ. Алайда, жалпы объектіні, яғни әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамамен қорғалатын қоғамдық қатынастардың жиынтығын ӘҚБтК талдауынан анықтауға болады. Олар: адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтары; азаматтардың денсаулығы; халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы; қоғамдық имандылық; қоршаған орта; мемлекеттік билікті жүзеге асырудың белгіленген тәртібі; қоғамдық тәртіп, қоғамдық қауіпсіздік; меншік; жеке және заңды тұлғалардың, қоғам мен мемлекеттің заңды экономикалық мүдделері.

Рулық объект-әкімшілік құқық бұзушылық қол сұғатын біртекті қоғамдық қатынастардың жиынтығы ҚР ӘҚБтК-нің Ерекше бөлігінде айқындалады.

Сонымен, қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікке қол сұғатын

әкімшілік құқық бұзушылықтардың жиынтығы рулық объект болады. Құқық бұзушылықтың объективті жағы-бұл қоғамдық қатынастарға зиян келтірген әрекет (әрекетсіздік), сондай-ақ құқық бұзушылықтың тәсілі, орны, уақыты, құралдары мен құралдары және басқа да мән-жайлар. Нақты құқық бұзушылықтардың құрамында әртүрлі белгілер бар, бірақ әрекет (әрекетсіздік) міндетті болып табылады.

Құқық бұзушылықтардың көпшілігі іс-әрекеттер түрінде көрінеді. Басқа белгілер де белгілі бір нормада көрсетілуі мүмкін. Сонымен, объективті жағынан ұсақ бұзақылық-бұл азаматтардың қоғамдық тәртібі мен тыныштығын бұзатын әрекет. Мақалада көрсетілген мұндай әрекеттер қоғамдық орындарда балағат сөздер айту, азаматтарды қорлау, басқа біреудің мүлкін жою немесе бүлдіру болып табылады. А. ҚР ӘҚБтК-де көзделген құқық бұзушылықтың объективті жағы: - әкімшілік айыппұлды төлемеу әрекетсіздікте көрсетіледі.

Құқық бұзушылықтың объективті жағы қайталану, жүйелілік, қаскүнемдік сияқты белгілермен де сипатталуы мүмкін. Объективті Тараптың белгілері әкімшілік құқық бұзушылықтарды саралау үшін маңызды. Құқық бұзушылықтың субъектісі әкімшілік құқық бұзушылық жасаған - жеке және заңды тұлғалар болып табылады. Жалпы субъект - жеке тұлға шеңберінде ӘҚБтК арнайы субъектілерді де айқындайды. Оларға кәмелетке толмағандар, 16 жастан 18 жасқа дейінгі адамдар, лауазымды адамдар, әскери қызметшілер және тәртіптік жарғылардың күші қолданылатын өзге де адамдар, шетел азаматтары және азаматтығы жоқ адамдар жатады.

Арнайы субъектілерді бөлу оларды әкімшілік жауапкершілікке тартудың ерекше тәртібіне байланысты, оны ӘҚБтК және арнайы нормативтік актілер айқындайды. ӘҚБтК алғаш рет әкімшілік құқық бұзушылық субъектісі ретінде заңды тұлғаны бекітті. Заңды тұлғаны әкімшілік құқық бұзушылық субъектісі ретінде сипаттау үшін оның тұжырымдамасы жеке құқықтан алынған.

АК мазмұнынан АК көзделген ұйымдық-құқықтық нысанда құрылған және заңды тұлға мәртебесі бар коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдар заңды тұлғалар болып танылатыны туындайды. Құқық бұзушылықтың субъективті жағы кінәмен көрінеді. Тек кінәлі заңсыз әрекет (әрекетсіздік) үшін заңды жауапкершілік туындайды. Жеке тұлғалардың кінәсіне келетін болсақ, бұл адамның жасалған әрекеттерге және олардың салдарына деген психикалық көзқарасын көрсетеді. Заңды тұлғаның кінәсін анықтау қиын. Әкімшілік құқықта, қылмыстық құқық сияқты, кінәнің екі түрі белгіленеді: ниет және абайсыздық. Кінәнің түрін анықтау заңсыз әрекеттің дұрыс біліктілігі үшін өте маңызды. Ниет түріндегі кінә әрекетті жасаған адам өзінің іс-әрекетінің немесе әрекетсіздігінің заңсыз сипатын мойындаған, оның зиянды салдарын алдын-ала білген және осы салдардың басталуын қалайтын немесе саналы түрде мойындаған немесе оларға немқұрайлы қараған кезде болады.

ӘҚБтК-нің кейбір баптарында кінә ниет түрінде тікелей көрсетілген.

Сонымен, ниет түрінде ҚР ӘҚБтК - де көзделген құқық бұзушылық жасалады-нацистік атрибуттарды немесе рәміздерді насихаттау және көпшілік алдында көрсету.

ӘҚБтК-нің кейбір баптарында кінә нысаны көрсетілмеген, бірақ құрамы қасақана кінә туралы айтуға мүмкіндік беретін етіп тұжырымдалған. ӘҚБтК-де кінә нысаны абайсыздық түрінде бекітіледі. Егер оны жасаған адам өзінің іс-әрекетінің не әрекетсіздігінің зиянды зардаптарының туындау мүмкіндігін алдын ала болжаған болса, бірақ бұған жеткілікті негіздер болмаса, олардың алдын алуға менмендікпен сенсе не мұндай салдардың туындау мүмкіндігін алдын ала білмесе, құқық бұзушылық абайсызда жасалған болып есептеледі, дегенмен оларды болжауға тиіс және болжай алады.

ӘҚБтК - де абайсыз кінәнің екі түрі бар: адам өз әрекеттерінің зиянды салдарын алдын-ала білген кезде, бірақ олардың алдын-алуға жеткілікті негізсіз сенген кезде менмендік және немқұрайлылық-адам мұндай зардаптарды алдын-ала білмеген, бірақ оларды алдын-ала білуі керек және мүмкін. ӘҚБтК баптарының мазмұнынан байқаусыздық түріндегі кінә зиянды салдардың басталуын көздейтін құқық бұзушылықтардың материалдық құрамына қолданылатыны және құқық бұзушының оларға психикалық көзқарасын білдіретіні шығады.

Құқық бұзушылықтардың формальды құрамына келетін болсақ, оларда кінәнің қарастырылып отырған түрі, әдетте, адам өзінің іс-әрекетінің заңсыздығын білмегендігімен көрінеді, бірақ ол саналы болуы керек және болуы мүмкін. Кінәнің нысанын белгілеу әкімшілік құқық бұзушылықты саралау және құқық бұзушыны жазалау шарасын анықтау үшін маңызды.

Қылмыстық әрекеттердің өсу және қауіптілік дәрежесінің жоғарылауы, зорлық-зомбылықтың, қатыгездіктің, қылмыстық әрекеттердің агрессивтілігінің күшеюі, ұрлық, тонау, қарақшылық және басқа да жеке адамға қарсы қылмыстар, қылмыскерлердің қарулануы мен техникалық жабдықталуының күшеюі, кәмелетке толмағандар мен жастардың қылмыстық белсенділігінің артуы қоғамдық тәртіпке тікелей және аса қауіпті қауіп төндіреді.

Мемлекеттік билік органдарының, оның ішінде сот органдарының, полицияның және басқа да құқық қорғау органдарының өкілдеріне қатысты, сондай - ақ қылмыстық істер бойынша жәбірленушілер мен куәгерлерге қатысты-қалаусыз адамдарды физикалық жоюға дейін және т. б. қылмыстық террор жеке және қоғамдық тәртіпке қауіп төндіреді.

Адамдардың өмірі қандай да бір жолмен олардың қоғамдық орындарда болуымен байланысты болғандықтан, көшедегі қылмыс, яғни көшелерде, саябақтарда, Бақтарда, көліктерде, вокзалдарда және басқа да қоғамдық орындарда жасалған қылмыстар адам мен азаматтың қауіпсіздігіне үлкен қауіп төндіреді.

Қоғамдық тәртіп қатерлеріне мыналар жатады: саяси партиялардың, қозғалыстардың, діни ұйымдардың, діни және өзге де бірлестіктердің заңсыз қызметі; саяси экстремизм және терроризм; санкцияланбаған бұқаралық іс - шараларды (демонстрациялар, митингілер, манифестациялар, пикеттеу,

бұғаттау, ереуілдер және т. б.) өткізу; топтық және бұқаралық іс-шаралар үшін алғышарттар жасауға бағытталған іс-шаралар қоғамдық тәртіпті бұзу, билікке бағынбау және т. б. Қоғамдық қауіпсіздікке зиян ұлттық саясаттағы қателіктер, ұлтшылдық пен сепаратизм идеяларын енгізу, белгілі бір халықтардың құқықтарын, бостандықтарын мен ұлттық мүдделерін бұзу, этносаралық және конфессияаралық қақтығыстарды қоздыру және қолдау нәтижесінде туындауы мүмкін.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз етуге жол-көлік оқиғалары, авариялар, апаттар, ақаулы Көлік құралдарын желіге шығару, көлік құралдарын мас күйінде басқару қауіп төндіреді. Жол-көлік шерулері адамдардың қаза болуына және жаралануына әкеп соғады.

Қоғамдық тәртіп жеке адамның, мүліктің, қоғамның және мемлекеттің кең таралған өрттерден қорғалмауына қауіп төндіреді.

Авариялардың, техногендік апаттардың, диверсиялардың және техногендік, табиғи және өзге де сипаттағы апаттардың үдемелі өсуінен туындайтын қоғамдық тәртіп қатерлері. Терроризмге қарсы көріністер мен басқа да төтенше жағдайлар адамдардың жаппай қырылуына әкеп соқтыратыны және елеулі материалдық залал келтіретіні белгілі.

Қазіргі уақытта және жақын болашақта бірқатар жағдайларға байланысты бұл қауіптердің төмендеуі күтілмейді. Авариялық-қауіпті технологиялық жабдықтар мен көлік құралдарының тозуы; қоғамдық қауіп төндіретін объектілер мен өндірістерді күзету режимінің әлсіреуі; төтенше жағдайларға ден қою жүйесін қолдауға және дамытуға бағытталатын ресурстардың жеткіліксіздігі және басқа да факторлар оптимизмге негіз бермейді.

Сондай-ақ, техногендік және табиғи сипаттағы төтенше жағдайлардың салдары халық арасында осындай жағдайларда туындайтын дүрбелеңмен, жалған және кейде арандатушылық қауесеттердің таралуымен, уәкілетті лауазымды тұлғаларға бағынбаумен, топтық және жаппай тәртіпсіздіктермен күрделене түсуі мүмкін екенін ескеру маңызды.

Қоғамдық тәртіп қатерлерінің бірі қауіпсіздік субъектілерінің қызметін, қоғамдық тәртіп саласындағы қатынастарды реттейтін заңдар мен заңға тәуелді нормативтік актілерді тиісті құқықтық қамтамасыз етудің болмауы болып табылады.

Қоғамдық тәртіпті құқықтық қамтамасыз ету жағдайын талдау оны жақсарту қажет екенін көрсетеді. Заңнаманың едәуір бөлігі соңғы жылдары өзгерген әлеуметтік-экономикалық жағдайларға байланысты қоғамдық қауіпсіздік объектілерін қорғаудың бүгінгі қажеттіліктерін көрсетпейді. Қазіргі қолданыстағы заңнама жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделерін қоғамдық тәртіп қатерлерінен, атап айтқанда ұйымдасқан қылмыстан, кепілге алынудан, терроризмнен, бақыланбайтын көші-қоннан, Әлеуметтік және өзге де төтенше жағдайлардан сенімді қорғайтын тиімді құқықтық жүйе болып табылмайды.

Қоғамдық қауіпсіздік саласындағы қатынастарды реттейтін заңнамада Республика субъектілерінің мемлекеттік органдарының нормативтік

актілерімен белсенді толтырылатын олқылықтар бар. Бұл актілер көбінесе заңнамаға қайшы келеді және жеке, лауазымды және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделеріне нұқсан келтіреді. қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің бірқатар субъектілерінің құқықтық мәртебесі, мысалы, қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысатын қоғамдық құрылымдар федералды деңгейде заңмен анықталмаған, бұл олардың белсенді жұмысына кедергі келтіреді.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету бірқатар объективті және субъективті себептер бойынша қауіпсіздік субъектілері, оның ішінде ең алдымен құқық қорғау органдары қызметінің төмен тиімділігіне қауіп төндіреді. Бұл кәсіби кадрлардың мемлекеттік емес қызмет салаларына кетуіне байланысты қауіпсіздік субъектілері қызметкерлерінің кәсібилігінің төмен деңгейіне, қызметкерлердің жоғары орындаушылық тәртібінің болмауына, олардың заңдылықты теріс пайдалануы мен бұзуына, құқықтық, материалдық-техникалық, қаржылық, кадрлық және әлеуметтік қамсыздандыру проблемаларының шешілмеуіне байланысты. Қауіпсіздік субъектілері қызметінің тиімділігінің жеткіліксіздігі, сондай-ақ қоғамдық тәртіп пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуының бұрын өзін ақтаған ұйымдық нысандарының жоғалуына, қауіпсіздік субъектілерінің бытыраңқылығына және олардың қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі қызметін үйлестірудің әлсіздігіне байланысты.

Қауіпсіздік субъектілерінің жұмысында жоғары нәтижеліліктің болмауы адамдардың мемлекеттің қоғамдық тәртіпті, жеке адамның қауіпсіздігін, құқыққа қайшы қол сұғушылықтардан қорғауды қамтамасыз ету қабілетіне сенбеуіне әкеп соғады. Бұл сенімсіздік әлеуметтік пассивтілікке, жаппай наразылықтардың көріністеріне, өзін-өзі қорғау мақсатында халықты заңсыз қаруландыруға әкеледі.

§ 2. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің кешенді тәсілдері.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсаттары. Іс-әрекет ретінде қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету адамдардың іс-әрекеттері мен психологиялық күш-жігерін жүзеге асыру үшін психикалық және физикалық еңбек шығындарын қамтиды. Бұл қызмет қауіпсіздікті қамтамасыз ету құралдары мен әдістерін қолдана отырып, белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады және заңнамада көзделген нысанда көрсетіледі.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мазмұны Қауіпсіздік мақсаттарына байланысты. Қауіпсіздік субъектілері белгілі бір кезеңдегі қоғамның қажеттіліктеріне байланысты белгілі бір мақсаттарды алдын-ала алға қояды, содан кейін оларға қол жеткізуге тырысады, өз іс-әрекеттерінің осы мақсаттарға сәйкестігін қадағалайды.

Мақсаттар қауіпсіздікті қамтамасыз ету міндеттерін алдын-ала анықтайды, олар іс жүзінде мақсаттарды нақтылау болып табылады.

Өз кезегінде міндеттер функциялардың алғышарты ретінде қызмет етеді, яғни қауіпсіздік және тиісті құрылымдарды құру субъектілері қызметінің

негізгі бағыттары және осы жағдайларда қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету ісіндегі мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізудің ең тиімді әдістері мен тәсілдерін анықтау.

Мақсаттарды қауіпсіздік субъектілері объективті шындыққа, қоғамның қажеттіліктеріне сүйене отырып анықтайды. Мақсаттар оларға қол жеткізудің қолда бар мүмкіндіктерімен сәйкес келуі керек. Қауіпсіздік субъектісі мақсаттарға қол жеткізу құралдарын таңдаудағы мүмкіндіктер қолда бар адами, материалдық, қаржылық және өзге де ресурстармен шектелетінін назарға алуға міндетті.

Маңыздылығы бойынша қауіпсіздік мақсаттары жалпы, жоғары және төменгі деңгейдегі, жаһандық, жалпы және жеке, стратегиялық және жедел, түпкілікті және аралық мақсаттарға бөлінеді. Мақсаттар бағынысты қатынастарда болады, сондықтан қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің жеке мақсаттары жалпы қауіпсіздік мақсаттары белгіленгеннен ерте анықталмауы мүмкін. Демек, соңғылары іргелі болып табылады, өйткені олардың негізінде қауіпсіздік жүйесінің төменгі субъектілері үшін мақсаттар қойылады.

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің мақсаттары мен міндеттері қауіпсіздіктің жекелеген түрлерін қамтамасыз ету тұжырымдамаларында, доктриналарында және оларды іске асыру үшін қабылданған кешенді - нысаналы бағдарламаларда, сондай-ақ заңдарда және өзге де нормативтік актілерде тұжырымдалады.

Қазіргі заманғы шындықтарды ескере отырып, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету, ең алдымен, жаһандық (негізгі) мақсатқа қол жеткізуге, жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігіне төнетін қатердің алдын алуға, алдын алуға, зиянды салдарларды жоюға және адамдардың тыныс-тіршілігі, мемлекеттік билік органдарының жұмыс істеуі, қоғамдық бірлестіктердің, кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың қызметі үшін қалыпты жағдайларды қалпына келтіруге, қауіпсіздік объектілерінің қорғалу деңгейі.

Елдегі криминогендік жағдайдың дамуының жағымсыз тенденцияларын еңсеру, ең алдымен, адам мен азаматтың жеке және мүлкітік құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету, ұйымдасқан қылмыстық топтарды, қылмыстық қауымдастықтар мен бандалық құрылымдарды жою болып табылады.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің өзекті міндеттері. Жаһандық мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

- қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын айқындау;
- қазіргі заманғы шындыққа сәйкес келетін және қауіпсіздік деңгейін арттыруға ықпал ететін қоғамдық қауіпсіздік саласындағы қатынастарды реттейтін сапалы заңнама құру; қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің тиімді жүйесін құруды аяқтау;
- қоғамдық тәртіп жүйесінің субъектілері арасында функциялар мен өкілеттіктерді оңтайлы бөлуді жүргізу; бірыңғай ақпараттық кеңістік пен Бірыңғай ақпараттық-технологиялық қауіпсіздік жүйесін қалыптастыру;
- қауіпсіздік субъектілерін, олардың иелігіндегі күштер мен құралдарды

тиімді басқаруды ұйымдастыру, олардың өзара іс-қимылын қамтамасыз ету;
- қауіпсіздік субъектілерін өзіне жүктелген функцияларды орындау үшін қажетті қаржылық және материалдық-техникалық құралдармен қамтамасыз ету;

- қауіпсіздік субъектілерінің қызметін бақылау мен қадағалаудың пәрменді жүйесін құру.

Біздің ойымызша, қазіргі кезеңдегі қауіпсіздік субъектілерінің алдында тұрған негізгі міндеттер осындай.

Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің негізгі бағыттары. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету субъектілері қызметінің негізгі бағыттары болып табылады:

1. Қоғамдық тәртіп саласындағы мемлекеттік саясаттың негіздерін әзірлеу және оны қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету доктринасында (тұжырымдамасында) және оның базасында қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің Кешенді мақсатты және жергілікті бағдарламаларында бекіту.

Мемлекеттік саясаттың негізгі мақсаты-қоғамдық тәртіпті, адамдардың қалыпты өмірін қамтамасыз етуге қолайлы жағдайлар жасау жөніндегі негізгі бағыттарды айқындау және бекіту.

2. Қоғамдық тәртіп саласындағы қатынастарды құқықтық реттеуді жетілдіру. Оның мақсаты оның субъектілерінің қызметіне мемлекеттік және қоғамдық бақылау болған кезде қоғамдық тәртіпті қорғау жүйесінің тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін сапалы нормативтік-құқықтық негіз құру болып табылады.

Қоғамдық тәртіп саласын құқықтық қамтамасыз етуді жақсартудың ең өзекті бағыттарына мыналар жатады:

қауіпсіздік субъектілерінің құқықтық қамтамасыз етілуін жақсарту, олардың қызметін реттейтін заңнаманы (заңдарды, жарлықтарды, ҚР Үкіметінің қаулыларын, министрліктер мен басқа да атқарушы билік органдары шығаратын ведомстволық нормативтік актілерді) бүгінгі күннің шындығына сәйкес келтіру; мемлекеттік арнайы құзырет органдары (мысалы, автомобиль инспекциясы және басқа да қадағалау қызметтері) туралы ережелерді жаңарту жеке, лауазымды және заңды тұлғалардың қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ететін ережелерді сақтауын бақылау және қадағалау мәселелерімен айналысады.

3. Қазақстан Республикасының мемлекеттік құрылымының ерекшеліктерін, өңірлік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдары арасында өкілеттіктерді бөлуді ескере отырып, қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бірыңғай жүйесін дамыту және жетілдіру. Терроризмге қарсы іс-қимыл қызметтерін нығайту, тіршілікті қамтамасыз ету объектілерін сенімді қорғауды, объектілердің ерекше маңыздылығын қамтамасыз ету; жеке тұлғаны құқық бұзушылықтардан қорғау, жәбірленушілерді, куәгерлерді және қылмыстық сот ісін жүргізудің басқа да қатысушыларын, құқық қорғау органдары қызметкерлерін, судьяларды және басқа да лауазымды адамдарды қорғау қызметтері; халықты техногендік авариялар мен табиғи апаттардан қорғау қызметтерін; көші - қон және экологиялық бақылау қызметтерін;

қоғамдық тәртіпті қорғаудың муниципалды органдарын құруды қамтиды.

4. Қауіпсіздік субъектілерін, олардың қарамағындағы күштер мен құралдарды басқару жүйесін жетілдіру. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің барлық субъектілерінің өзара іс-қимылын және іс-қимылдарын үйлестіруді нығайту, әртүрлі қауіпсіздік субъектілеріне тиесілі жедел ден қою күштерін төтенше жағдайларға және ведомствоаралық қауіпсіздік күштерінің дереу араласуын талап ететін өзге де жағдайларға тиімді басқаруды ұйымдастыру; ғылыми-зерттеу және тәжірибелік - конструкторлық жұмыстардың тиімділігін арттыру; кадрларды даярлау мен қайта даярлауды сапалы жақсарту; қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында пайдаланылатын қару-жарақ пен арнайы техниканы, арнайы көлікті және өзге де құралдарды өндіру және сатып алу ауқымын кеңейту; сот және өзге де құқық қорғау және бақылау-қадағалау мекемелерін, олардың лауазымды адамдарын күзету жөніндегі шаралар кешенін әзірлеу және іске асыру.

5. Қауіпсіздік субъектілерін ақпараттық қамтамасыз етудің бірыңғай жүйесін және Қазақстан Республикасының азаматтарын, шетел азаматтарын және азаматтығы жоқ адамдарды есепке алу қауіпсіздігінің бірыңғай ақпараттық-технологиялық жүйесін құру.

6. Тиімді лицензиялық-бақылау жүйесін қалыптастыру; жеке лауазымды және заңды тұлғалардың жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы, өрт қауіпсіздігі саласындағы ережелерді, нормативтер мен стандарттарды сақтауын, сондай-ақ лицензиялық - рұқсат беру жүйесіне жататын заттар мен объектілерді пайдалану қағидаларын сақтауын бақылау - қадағалау функцияларын күшейту азаматтардың өмірі мен денсаулығын сақтау.

7. Мемлекеттік қауіпсіздік субъектілерінің азаматтармен, қоғамдық бірлестіктермен, меншік нысанына қарамастан кәсіпорындармен, мекемелермен және ұйымдармен, бұқаралық ақпарат құралдарымен байланыстары мен ынтымақтастығын кеңейту және нығайту; қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысатын азаматтарды, қоғамдық бірлестіктер мен басқа да құрылымдарды құқықтық және әлеуметтік қорғау.

8. Қоғамдық тәртіп саласындағы халықаралық ынтымақтастықты кеңейту; басқа мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету жүйелерімен байланыстарды кеңейту; қауіпсіздікті қамтамасыз етуде бірлескен іс-қимыл және өзара көмек туралы көпжақты және екіжақты келісімдерді әзірлеу және жасасу.

9. Қауіпсіздік жүйесінің қаржылық және материалдық-техникалық құралдарымен қажетті көлемде қамтамасыз ету, қауіпсіздік субъектілерін кешенді негізде жаңа техникалық құралдармен жарақтандыру; мемлекеттік бюджет және жергілікті бюджеттер есебінен қауіпсіздік субъектілерін жеткілікті қаржыландыру.

10. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі қызметті бақылау және қадағалау жүйесін жетілдіру. Бұл бағыттың мәні қауіпсіздік субъектілерінің жұмысындағы заңдылықты нығайту, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктерін қамтамасыз ету болып табылады.

Аталған қызмет мынадай басым міндеттерді іске асыруға бағытталған: қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету субъектілерінің қызметін бақылаудың пәрменді мемлекеттік жүйесін құру; мемлекеттік бақылау жүйесі органдарының бақылау-қадағалау өкілеттіктерін заңнамалық айқындау; прокуратураның қоғамдық тәртіп саласындағы қадағалау өкілеттіктерін кеңейту; қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету субъектілерінің қызметіне қоғамдық бақылаудың рөлін арттыру.

Қоғамдық тәртіпті қорғау деп уәкілетті мемлекеттік органдардың қоғамдық тәртіп объектілері қауіпсіздігінің тиісті деңгейін қамтамасыз етуге, жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің мүдделеріне төнетін қатерлерге пропорционалды ұйымдық-құқықтық, экономикалық, саяси және өзге де сипаттағы шараларды іске асыруға бағытталған қызметті жүзеге асыруы түсініледі.

Қоғамдық тәртіпке қол сұғатын әкімшілік бұзушылықтардың белгілері мынадай ретпен жазылуы тиіс: қоғамдық қауіп, әкімшілік құқықсыздық, әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік), кінәлілік, әкімшілік жазалану.

Қоғамдық тәртіпті қорғау саласындағы әкімшілік құқық бұзушылық - бұл жеке немесе заңды тұлғаның қоғамдық қауіпті, құқыққа қайшы, кінәлі әрекеті немесе әрекетсіздігі, уәкілетті мемлекеттік органдардың қоғамдық тәртіп объектілері қауіпсіздігінің тиісті деңгейін қамтамасыз етуге, сондай-ақ жоғарыда көрсетілген мүдделерге зиян келтіретін немесе қоғамдық тәртіп объектілері қауіпсіздігінің тиісті деңгейін қамтамасыз етуге бағытталған қызметті жүзеге асыру саласында қалыптасатын қоғамдық қатынастарға қол сұғатын жасау үшін әкімшілік-құқықтық жауапкершілік көзделген осындай зиян келтіру қатері.

Қауіпсіздіктің тиісті деңгейі деп жеке адамның, қоғамның, мемлекеттің мүдделеріне, олардың толыққанды әлеуметтік-экономикалық дамуына сәйкес келетін деңгейді түсіну қажет.

Бақылауға арналған сұрақтар:

1. Қоғамдық тәртіпті қорғау саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтардың түсінігі мен мазмұны.
2. Қоғамдық тәртіп қатерлерінің түрлерін тізімдеңіз.
3. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің кешенді тәсілдері.
4. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету субъектілері қызметінің негізгі бағыттары.

10 тарау. «Азаматтарды қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге тартудың қолданыстағы ережелерін сапалы өзгерту»

§ 1. Азаматтық қоғам институттары - құқықтық мемлекет құрудың негізі.

«Азаматтық қоғам» ұғымы өте ежелгі. Аристотель, Макиавелли, Локк, Гоббс, Монтескье, Руссо, Кант, Гегель, Маркс, Бакунин және басқалардың еңбектерінде азаматтық қоғам жан-жақты, нақты және сенімді түрде талданады және сипатталады. Мысалы, азаматтық қоғам туралы өткен ойшылдардың шығармаларынан бірнеше "фрагменттер". Н. Макиавелли: саяси ағзаның мәні мойынсұну (мемлекет) мен бостандықты (қауымдастықта, қоғамда) келісу болып табылады. Халықтық егемендік мемлекетке қатысты ең жоғары болып табылады, халықтың абсолютизмді құлатуға құқығы бар. И. Кант: азаматтық қоғам келесі принциптерге негізделген: 1) қоғамның әрбір мүшесінің бостандығы;

2) оның субъект ретіндегі әрбір басқамен теңдігі; 3) қоғамның әрбір мүшесінің азамат ретіндегі дербестігі. Ф. Гегель: азаматтық қоғам мен мемлекет тәуелсіз, бірақ өзара әрекеттесетін институттар. Азаматтық қоғам отбасымен бірге мемлекеттің негізін құрайды. Мемлекетте азаматтардың жалпыға бірдей еркі ұсынылған, азаматтық қоғам-бұл жеке тұлғалардың ерекше, жеке мүдделерінің саласы.

К. Маркс: азаматтық қоғамда әрбір адам қажеттіліктердің кейбір жабық кешенін білдіреді және екіншісі үшін олар бір-бірінің құралы ретінде өзара әрекеттесетіндіктен ғана бар. Шынында да, қоғамдық өмірдің барлық салаларының оңтайлы арақатынасына қол жеткізілген адамдар қауымдастығын азаматтық қоғам деп санауға болады: экономикалық, саяси, әлеуметтік және рухани, онда қоғамның үнемі алға жылжуы қамтамасыз етіледі.

Әр түрлі дереккөздерде «азаматтық қоғам» ұғымы әр түрлі ұсынылған. Азаматтық қоғам - бұл

1) адамдардың иелігінде меншіктің болуы(жеке немесе ұжымдық иелену);

2) әртүрлі топтар мен қабаттардың мүдделерінің алуан түрлілігін, дамыған және тармақталған демократияны көрсететін дамыған әр түрлі құрылымның болуы;

3) қоғам мүшелерінің интеллектуалды, психологиялық дамуының жоғары деңгейі, белгілі бір институтқа қосылған кезде олардың көркемөнерпаздық қабілеттері азаматтық қоғам;

4) халықтың заңмен қамтамасыз етілуі, яғни құқықтық мемлекеттің жұмыс істеуі. Бірақ келесі анықтамаға артықшылық беруге болады: Азаматтық қоғам - бұл азаматтардың әртүрлі бірлестіктері (партиялар, одақтар, кәсіподақтар, кооперативтер, топтар) адам мен мемлекет арасындағы байланысты жүзеге асыратын және соңғысының жеке басын тартып алуына жол бермейтін қоғам. Яғни, азаматтық қоғам болған кезде Үкімет-бұл әртүрлі институттармен, партиялармен, қауымдастықтармен және т. б. бірге өмір сүретін бір ғана элемент. Бұл әртүрліліктің барлығы

плюрализм деп аталады және демократиялық қоғамның көптеген ұйымдары мен институттары өздерінің өмір сүруі, заңдылығы мен беделі үшін Үкіметке тәуелді емес деп болжайды.

Азаматтық қоғам өмір сүрген кезде мемлекет қоғамдағы әртүрлі күштердің ромасын білдіреді. Азаматтық қоғамның экономикалық негізі жеке меншік құқығы болып табылады.

Әйтпесе, әрбір азамат мемлекеттік билік талап ететін шарттарда мемлекетке қызмет етуге мәжбүр болатын жағдай туындайды. Шын мәнінде, азаматтық қоғамдағы азшылықтардың мүдделері әртүрлі әлеуметтік, саяси, мәдени және басқа одақтарды, топтарды, блоктарды, партияларды білдіреді. Олар мемлекеттік немесе тәуелсіз болуы мүмкін. Бұл жеке адамдарға демократиялық қоғам азаматтарының құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Осы ұйымдарға әртүрлі тәсілдермен қатысу арқылы саяси шешімдер қабылдауға әсер етуге болады. Азаматтық қоғам мемлекетпен қарама-қайшы бірлікте өмір сүреді және жұмыс істейді. Демократиялық режимде ол мемлекетпен өзара әрекеттеседі, тоталитарлық режимде ол мемлекетке пассивті немесе белсенді қарсылық көрсетеді. Жоғары дамыған азаматтық қоғамның белгілері:

1. Адамдардың иелігінде мүліктің болуы (жеке немесе ұжымдық меншік).

2. Әр түрлі топтар мен қабаттардың мүдделерінің әртүрлілігін, дамыған және тармақталған демократияны көрсететін дамыған әр түрлі құрылымның болуы.

3. Қоғам мүшелерінің интеллектуалдық, психологиялық дамуының жоғары деңгейі, олардың азаматтық қоғамның белгілі бір институтына қосылған кезде көркемөнерпаздық қабілеті.

4. Халықтың заңмен қамтамасыз етілуі, яғни құқықтық мемлекеттің жұмыс істеуі. Азаматтық қоғамдастықтың құрылымы.

Азаматтық қоғамдастық мемлекеттердің шеңберінен тыс және араласуынсыз дамитын тұлғааралық қатынастардың барлық жиынтығын, сондай-ақ күнделікті жеке және ұжымдық қажеттіліктерді жүзеге асыратын мемлекетке тәуелсіз қоғамдық институттардың кең жүйесін қамтиды. Азаматтардың күнделікті мүдделері тең емес болғандықтан, азаматтық қоғамның салалары да белгілі бір бағыныштылыққа ие, оны келесідей көрсетуге болады. Адамдардың өмірін қамтамасыз ететін азық-түлікке, киімге, баспанаға және т.б. адамның негізгі қажеттіліктері тұлғааралық қатынастардың бірінші деңгейін құрайтын өндірістік қатынастарды қанағаттандырады. Бұл қажеттіліктер кәсіби, тұтынушылық және басқа бірлестіктер мен қауымдастықтар сияқты қоғамдық институттар арқылы жүзеге асырылады. Отбасын жалғастыру, денсаулық сақтау, балаларды тәрбиелеу, рухани жетілдіру және сенім, ақпарат, қарым-қатынас, жыныстық қатынас және т.б. қажеттіліктер отбасылық-неке, діни, этникалық және басқа да өзара әрекеттесуді қамтитын әлеуметтік-мәдени қатынастар кешенін жүзеге асырады. Олар тұлғааралық қатынастардың екінші деңгейін құрайды.

Бұл деңгейдің қажеттіліктері отбасы, шіркеу, білім беру және ғылыми мекемелер, шығармашылық одақтар, спорттық қоғамдар және т.б. сияқты институттар шеңберінде қанағаттандырылады. ақырында, тұлғааралық қатынастардың үшінші, жоғары деңгейі саяси артықшылықтар мен құндылық бағдарлары негізінде жеке таңдаумен байланысты саяси қатысу қажеттілігін жүзеге асыруға ықпал ететін саяси және мәдени қатынастарды құрайды. Бұл деңгей адамның нақты саяси ұстанымдарының қалыптасуын болжайды. Жеке адамдар мен топтардың саяси қалауы мүдделер топтары, Саяси партиялар, қозғалыстар және т. б. арқылы жүзеге асырылады.

Азаматтық қоғамда қоғамның барлық мүшелері өз өмірлерінде басшылыққа алатын іргелі, осьтік принциптердің, құндылықтардың, бағдарлардың бірыңғай кешені әзірленуде, олар қоғамдық Пирамидада қандай орын алса да. Бұл кешен үнемі жетілдіріліп, жаңарып отырады, қоғамды біріктіреді және оның экономикалық және саяси ішкі жүйесінің негізгі сипаттамаларын анықтайды. Экономика мен саясат азаматтық қоғамның функцияларын құрайды. Экономикалық және саяси бостандықтар - бұл қоғамның мүшесі, өзін-өзі бағалайтын тұлға ретінде адамның неғұрлым іргелі бостандығының көрінісі. Азаматтық қоғамды адамдар бір-бірінен тәуелсіз және жеке мемлекет ретінде өзара әрекеттесетін әлеуметтік кеңістіктің бір түрі ретінде елестетуге болады. Азаматтық қоғамның негізі-өркениетті, әуесқой, толыққанды адам, сондықтан қоғамның мәні мен сапасы оны құрайтын тұлғалардың сапасына байланысты болады.

Азаматтық қоғамның қалыптасуы жеке бостандық идеясын, әр адамның өзіндік құндылығын қалыптастырумен тығыз байланысты. Азаматтық қоғамның пайда болуы адам құқықтары мен азаматтың құқықтарының аражігін ажыратуға әкелді. Адам құқықтарын азаматтық қоғам, ал азаматтың құқықтарын мемлекет қамтамасыз етеді. Екі жағдайда да біз жеке адамның құқықтары туралы айтып отырмыз, бірақ егер бірінші жағдайда олар оның жеке адам ретінде өмірге, бостандыққа, бақытқа ұмтылуға және т.б. құқықтарын білдірсе, екінші жағдайда оның саяси құқықтары. Азаматтық қоғамның да, мемлекет құқықтарының да өмір сүруінің маңызды шарты өзін-өзі жүзеге асыру құқығына ие адам екені анық. Ол әр адамның жеке, жеке бас бостандығы құқығын тану арқылы бекітіледі.

Азаматтық қоғамның белгілері. Кейбір дереккөздерден азаматтық қоғамның негізгі белгілері: - адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын барынша толық қамтамасыз ету; - өзін - өзі басқару; - оны құрайтын құрылымдар мен адамдардың әртүрлі топтарының бәсекелестігі; - еркін қалыптасатын қоғамдық пікір және плюрализм; - жалпыға бірдей хабардар болу және ең алдымен адамның ақпарат алу құқығын нақты жүзеге асыру; - өмір азаматтық қоғам үйлестіру принципіне негізделген. Бағыну принципі негізінде құрылған мемлекеттік аппараттан айырмашылығы, яғни "кіші үлкендерге" қатаң бағыну жүйесі.

Азаматтық қоғамның болуы белгілі бір ұтымды нормаларға негізделеді, оларды сақтау және қамтамасыз ету үшін дәстүрлі қоғамға белгілі емес мекемелер мен механизмдер арнайы құрылады. Шамасы, азаматтық қоғам

дәстүрлі қоғамға белгісіз материалдан құрылған белгілі бір негізде пайда болады деп айтуға болады, дегенмен оның кейбір компоненттері сол қоғам жағдайында жасалуы мүмкін. Өз кезегінде азаматтық қоғам өмірлік мақсаттар мен құндылықтарды таңдауда әркімнің өз бетінше шешім қабылдауына ұмтылады. Бірақ сонымен бірге, осы мақсатқа қол жеткізе отырып, азаматтық қоғам әрқашан бір-бірімен келісімге келе бермейді, жанжалдарды болдырмайды, өйткені біздің көпшілігіміз негізінен бір нәрсені қалайды, «бірақ өздері үшін олар өз қалауларына өз жолымен жетеді».

Алайда, азаматтық қоғам адамдарды әр түрлі қақтығыстардан қорғауға тырысады, осылайша әртүрлі қақтығыстардан аулақ болады. Мұның бәрі біртіндеп қоғамдағы тәуелсіз құндылық ретінде әр адамның азаматтық құқықтары мен бостандықтарын бөлуге әкеледі, атап айтқанда, біз өмір сүру құқығы, жеке басына қол сұғылмаушылық, өз ойларын еркін білдіру, жеке меншік, одақтарға, партияларға еркін бірігу құқығы сияқты құқықтар туралы айтып отырмыз. Қоғам арнайы құрылмайды, ол белгілі бір негізде пайда болады, бірақ өз кезегінде кейбір азаматтық қоғам институттары қоғамның мүддесі үшін, қоғамдық пайда мен пайда үшін, мемлекеттік мақсатқа сай құрылатындығын ескермеуге болмайды.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, азаматтық қоғамның жоғарыда аталған белгілеріне мыналарды толықтыруға болады: - азаматтық қоғамның кейбір институттары тұтастай алғанда Қоғамның мүддесі үшін және мемлекеттік рационализация үшін құрылған сәттен басқа, белгілі бір негіздерде азаматтық қоғамның пайда болуы; - азаматтық қоғамның қоғам мүшелерінің өздері арасындағы қақтығыстарға жол бермеуі.

1985 жылы басталған өзгерістерге қарамастан, азаматтық қоғамның алғышарттарын қалыптастыру мәселесі әлі де баяу шешілуде. Жекешелендіру арқылы мүлікті қайта бөлу Күткендей көптеген орта таптың құрылуына әкелмеді. Меншік көбінесе мемлекеттік болуды тоқтатқанымен, бұрынғы сынып өкілдерінің қолында жеке меншік ретінде қалды. Мемлекеттің экономикалық саясаты әзірге орта таптың санын көбейту үшін алғышарттар қалыптастыруды жеткілікті түрде ынталандырмайды. Ақшалай салымдардың құнсыздануы, инфляцияның жеткілікті жоғары деңгейі, кәсіпкерлік қызметті шектейтін күшті салық процесі, жерге дамыған жеке меншіктің болмауы өндіріске, жерге елеулі инвестициялар салуға мүмкіндік бермеді, ажырамас құқықтары мен міндеттері бар жетілген азаматтың қалыптасуына ықпал етпеді. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды қалыптастыру жолында бірқатар қиындықтар бар, ең алдымен азаматтық қоғамның көптеген экономикалық, әлеуметтік және мәдени алғышарттарынан бас тартатын коммунистік режим қалыптастырған тұрақты стереотиптер, құндылықтар жүйесі. Халықтың едәуір бөлігі (егер көпшілігі болмаса) психологиялық қолайсыздықты тудырады азаматтық қоғам құрылатын осындай іргелі, негізгі құндылықтар, мысалы, жеке меншік, экономикалық және әлеуметтік теңсіздік, бәсекелестік, сондай-ақ бұрын болған көптеген әлеуметтік кепілдіктердің болмауы.

Реформаторлардың белгілі қателіктері мен қателіктерінің салдарынан

осы әмбебап құндылықтарды Ресей азаматтарының санасына енгізу халықтың көпшілігінің өмір сүру деңгейінің үнемі төмендеуі жағдайында жүзеге асырылады. Бұл оның маңызды құндылықтардан - бәсекелестіктен, демократиядан, нарықтан бас тарту реакциясын анықтайды. Азаматтық қоғамды қалыптастыру процесінде тарихи әр түрлі кезеңдерден қалған міндеттер қысқа мерзімде бір уақытта шешілетін азаматтық жаңғырту процесінің үдемелі сипаты елеулі із қалдырады.

Әр түрлі топтардың материалдық жағдайының өзгеруі бұрынғы әлеуметтік құрылымның тым тез және түбегейлі өзгеруіне әкеледі. Бұл жағдай мемлекеттің әртүрлі кәсіби және әлеуметтік топтармен қақтығыстарын тудырады, бұл жаппай ереуілдерде, ереуілдерде, пикеттерде, аштық жариялауда көрінеді.

Автономды тұлғаның кристалдану процесін қиындатады және нарықтық қатынастарды құру және тоталитаризмнен демократияға көшу уақыт бойынша этностардың ұлттық өзін-өзі анықтау және меншік қатынастарына негізделген әлеуметтік стратификация процестерімен сәйкес келді. Осы тенденциялардың сәйкес келуі азаматтық қоғамның қалыптасу процесін тұрақсыз және тіпті ішінара қайтарымды етеді.

Шынында да, нақты өмірде әртүрлі, кейде қарама-қайшы мүдделер мен әлеуметтік топтардың қажеттіліктері бір-бірімен қарама-қайшы келеді, бұл қалыпты экономикалық, әлеуметтік, ұлттық және басқа да мүдделерді қалыптастыру процестерін басқару мүмкіндіктерін азайтады. Мемлекеттің реттеуші функциясының төмендеуінің ең жағымсыз салдары-адамдардың шағын тобының және кедей халықтың көпшілігінің табыс деңгейінде айтарлықтай алшақтықты қалыптастыру.

Бұл жағдайда мемлекет азаматтық қоғамды қалыптастыру процесінің ілгерілеуінің кепілі бола алатындай, жеке адамдар мен топтардың өзін-өзі жүзеге асыруы, олардың күнделікті қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін сенімді құқықтық, экономикалық, саяси және мәдени алғышарттар жасай алатындай етіп әлі де көп жұмыс істеуі керек. Мемлекеттің өзі іс жүзінде құқықтық мемлекеттің белгілерін көбірек игеруі керек. Азаматтық қоғамды қалыптастыру процесінің табиғи қарқыны болатыны анық, оны кез келген түрткімен жеделдету мүмкін емес.

Өйткені, жетілген азамат жеке тұлғаның жеке бастауларынан туындайтын дамыған өзін-өзі танудан басталады. Сіз оларды ең алдымен жеке тұлғаның күш-жігерімен, оның үнемі өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысымен дамыта аласыз.

Қоғамдық тәртіпті қорғауды қамтамасыз ету көп деңгейлі сипатқа ие. Заңдылықты, құқықтық тәртіпті, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ҚР мен оның субъектілерін бірлесіп жүргізу нысанасына жатады. Қоғамдық тәртіпті сақтауды жүзеге асыру жергілікті өзін-өзі басқаруды да қамтиды.

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу айқындалған қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясат ішкі және сыртқы саясаттың бөлігі болып табылады және Ұлттық қауіпсіздік стратегиясы негізінде мемлекеттік және муниципалдық

билік органдары іске асыратын саяси, ұйымдастырушылық, әлеуметтік-экономикалық, әскери, құқықтық, ақпараттық, арнайы және өзге де шаралар жиынтығы болып табылады Қазақстан Республикасының, өзге де құжаттардың, қауіпсіздік кеңесі әзірлеген және Президент бекіткен. Сонымен қатар, оны іске асыруға азаматтар мен қоғамдық бірлестіктер де қатысады.

Қауіпсіздік қызметі мыналарды қамтиды:

- қауіпсіздік қатерлерін болжау, анықтау, талдау және бағалау;
- мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын анықтау және стратегиялық жоспарлау;
- құқықтық реттеу;
- қауіпсіздікке төнетін қатерлерді анықтау, алдын алу және жою, олардың көріну салдарын оқшаулау және бейтараптандыру бойынша жедел және ұзақ мерзімді шаралар кешенін әзірлеу және қолдану;
- арнайы экономикалық шараларды қолдану;
- қару-жарақ пен арнайы техниканың заманауи түрлерін әзірлеу, өндіру және енгізу;
- ғылыми қызметті ұйымдастыру;
- республикалық облыстық органдардың қызметін үйлестіру;
- халықаралық ынтымақтастық, сондай-ақ ҚР заңнамасына сәйкес басқа да іс-шараларды жүзеге асыру.

Қоғамдық қауіпсіздік ұғымы адам мен азаматтың, қоғамның материалдық және рухани құндылықтарының қылмыстық және өзге де құқыққа қайшы қол сұғушылықтардан, Әлеуметтік және ұлтаралық қақтығыстардан, сондай-ақ табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардан қорғалу жағдайы ретінде айқындалған.

Тұжырымдамада қоғамдық қауіпсіздікке төнетін негізгі қатерлердің қатарына терроризм, Қазақстанның бірлігі мен аумақтық тұтастығын бұзуға бағытталған ұлтшыл, діни, этникалық және өзге де ұйымдар мен құрылымдардың экстремистік қызметі, есірткінің заңсыз айналымына байланысты қылмыстар, аталған заттар мен алкогольдік ішімдіктердің әсерінен жасалған қылмыстар санының артуы, сыбайлас жемқорлық, заңсыз көші-қон, техникалық жағдайдың нашарлауы жатады. көлік инфрақұрылымы объектілерінің, көлік құралдарының, гидротехникалық құрылыстардың жай-күйі, ядролық және радиациялық қауіпті объектілерде және қауіпті өндірістік объектілерде төтенше жағдайлардың туындау ықтималдығы және тағы басқалар.

Қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздік өзара байланысты және өзара байланысты, өйткені қоғамдық тәртіпті нығайту қоғамдық қауіпсіздікті арттыруға ықпал етеді.

Қоғамдық тәртіп-бұл әлеуметтік қатынастардың қалыпты жұмыс істеуі, адамдардың қалыпты өмірін және олардың прогрессивті әлеуметтік және кәсіби дамуын бұзуы мүмкін қауіптер мен қауіптердің болмауы, бұл жеке және заңды тұлғалардың жеке басы мен мүлкін тыныштық пен қорғау ортасын тудырады.қоғамдық тәртіп қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін барлық қажетті жағдайларды жасайды.

§ 2. Полицияның қоғамдық-бағдарланған қызметі (қазіргі құқықтық мемлекеттің сипаттамасы).

Құқықтық мемлекет-бұл мемлекет пен азаматтар Конституцияның, демократиялық заңдардың және барлығының заң алдындағы теңдігінің сөзсіз үстемдігі кезінде өзара жауапкершілікпен байланысты болатын мемлекеттік билікті ұйымдастыру мен қызмет етудің бір түрі. Мемлекет туралы заң негізінде өз қызметін жүзеге асыратын ұйым ретінде идеялар адамзат өркениетінің дамуының алғашқы кезеңдерінде қалыптаса бастады.

Қоғамдық өмірдің неғұрлым жетілдірілген және әділ түрлерін іздеу құқықтық мемлекет идеясымен байланысты болды. Ежелгі ойшылдар (Сократ, Цицерон, Демокрит, Аристотель, Платон) сол дәуірдегі қоғамның үйлесімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін құқық пен мемлекеттік билік арасындағы осындай байланыстар мен өзара әрекеттесулерді анықтауға тырысты. Ежелгі ғалымдар заң азаматтар үшін де, мемлекеттің өзі үшін де міндетті болатын адамдар жатақханасының саяси формасы ғана ең ақылға қонымды және әділ деп санайды. Құқықты мойындайтын және сонымен бірге онымен шектелген мемлекеттік билік, ежелгі ойшылдардың пікірінше, әділ мемлекеттілік болып саналады. «Заң күші жоқ жерде, - деп жазды Аристотель,-мемлекеттік жүйенің орны және (кез келген) түрі жоқ». Цицерон мемлекет туралы «халық деле», құқықтық қарым-қатынас және «жалпы құқықтық тәртіп» ретінде айтты. Ежелгі Греция мен Римнің мемлекеттік-құқықтық идеялары мен институттары құқықтық мемлекет туралы кейінгі ілімдердің қалыптасуы мен дамуына айтарлықтай әсер етті.

Феодализмнен капитализмге көшу дәуірінде өндіргіш күштердің өсуі, қоғамдағы әлеуметтік және саяси қатынастардың өзгеруі мемлекетке жаңа көзқарастар туғызады және оның қоғамдық істерді ұйымдастырудағы рөлін түсінеді. Оларда орталық орынды бір адамның немесе билік органының қолындағы биліктің монополиялануын болдырмайтын, заң алдында барлығының теңдігін бекітетін, құқық арқылы жеке бостандықты қамтамасыз ететін мемлекеттік өмірді құқықтық ұйымдастыру мәселелері алады. Құқықтық мемлекеттіліктің ең танымал идеяларын сол кездегі прогрессивті ойшылдар Н. Макиавелли мен Дж. Боден.

Макиавелли өзінің теориясында өткен және қазіргі мемлекеттердің өмір сүру тәжірибесіне сүйене отырып, саясаттың принциптерін түсіндірді, қозғаушы саяси күштерді түсінді. Ол мемлекеттің мақсатын мүлікті еркін пайдалану және әркім үшін қауіпсіздікті қамтамасыз ету мүмкіндігінен көрді. Ж. Боден мемлекетті көптеген отбасыларды және оларға тиесілі нәрсені құқықтық Басқару ретінде анықтайды. Мемлекеттің міндеті-құқықтар мен бостандықтарды қамтамасыз ету. Буржуазиялық революциялар кезеңінде прогрессивті ғалымдар Б.Спиноза, Дж. Локк, Т. Гоббс, Ш. Монтескье және басқалар. Айта кету керек, орыс философтарының арасында құқықтық мемлекет идеялары да көрініс тапты. Олар п.и. Пестель, Н.г. Чернышевский, Г. Ф. Шершеневич. Осылайша, Шершеневич құқықтық мемлекеттің

қалыптасуының келесі жолдары мен негізгі параметрлерін атап өтеді:

1) озбырлықты жою үшін әркімнің бостандығының шегін анықтайтын және кейбір мүдделерді басқалардан, соның ішінде Мемлекеттік ұйымнан шектейтін қоғамдық құқық нормаларын белгілеу қажет - демек, басқарудағы құқықтың үстемдігі идеясы;

2) Егер жеке бастама кеңдікті талап етсе, онда мемлекет субъективті құқықтарды қорғаумен шектелуі жеткілікті;

3) жаңа тәртіпті билік органдарының өздері бұзбауы үшін заң шығарушы билікті атқарушы биліктен бөліп, сот билігінің дербестігін бекітіп, сайланбалы қоғамдық элементтерді заңнамаға қатысуға жол бере отырып, соңғысының өкілеттіктерін қатаң айқындау қажет.

Тоталитаризм кезеңіндегі кеңестік мемлекеттілік құқықтық мемлекет идеясын қабылдамады, оны буржуазиялық, мемлекеттің таптық тұжырымдамаларына түбегейлі қарама-қарсы деп санады. Құқықтық мемлекеттің негізгі сипаттамалары.

Құқықтық мемлекеттің негіздері: Экономикалық, әлеуметтік, адамгершілік. Құқықтық мемлекеттің экономикалық негізі-меншіктің әртүрлі нысандарына негізделген (мемлекеттік, ұжымдық, жалдау, жеке, кооператив және басқалар) тең құқықты және бірдей дәрежеде заңды түрде қорғалған өндірістік қатынастар. Құқықтық мемлекетте меншік тікелей материалдық тауарларды өндірушілер мен тұтынушыларға тиесілі: жеке өндіруші өзінің жеке еңбек өнімдерінің иесі ретінде әрекет етеді. Мемлекеттіліктің құқықтық басталуы экономикалық тұрғыдан құқықтың үстемдігін, өндірістік қатынастарға қатысушылардың теңдігін, қоғамның әл-ауқатының тұрақты өсуін және оның өзін-өзі дамытуын қамтамасыз ететін Тәуелсіздік болған жағдайда ғана жүзеге асырылады. Құқықтық мемлекеттің әлеуметтік негізін өзін - өзі реттейтін азаматтық қоғам құрайды, ол еркін азаматтарды-қоғамдық прогресті тасымалдаушыларды біріктіреді. Мұндай мемлекеттің басты назарында адам және оның мүдделері. Әлеуметтік институттар, қоғамдық байланыстар жүйесі арқылы әрбір азаматтың өзінің шығармашылық, еңбек мүмкіндіктерін іске асыруы үшін қажетті жағдайлар жасалады, пікірлердің плюрализмі, жеке құқықтары мен бостандықтары қамтамасыз етіледі.

Тоталитарлық әдістерден құқықтық мемлекеттілікке көшу мемлекеттің әлеуметтік қызметінің күрт қайта бағытталуымен байланысты. Мемлекеттің басқа әлеуметтік негізі оның құқықтық негіздерінің тұрақтылығын анықтайды. Құқықтық мемлекеттің адамгершілік негізін гуманизм мен әділеттіліктің, жеке тұлғаның теңдігі мен бостандығының жалпыадамзаттық принциптері құрайды. Атап айтқанда, бұл мемлекеттік басқарудың, әділеттілік пен әділеттіліктің демократиялық әдістерінде, мемлекетпен қарым-қатынаста жеке адамның құқықтары мен бостандықтарының басымдығында, азшылықтың құқықтарын қорғауда, әртүрлі діни көзқарастарға төзімділікте көрінеді. Құқықтық мемлекет-бұл елді мекендейтін халықтың, ұлттар мен ұлыстардың егемендігін шоғырландыратын егемен мемлекет. Биліктің үстемдігін, әмбебаптығын, толықтығы мен эксклюзивтілігін жүзеге асыра отырып, мұндай мемлекет

барлық азаматтар үшін әділеттілік қағидаттарына негізделген қоғамдық қатынастардың еркіндігін қамтамасыз етеді. Құқықтық мемлекетте мәжбүрлеу құқық негізінде жүзеге асырылады, құқықпен шектеледі және озбырлық пен заңсыздықты жояды. Мемлекет құқықтық шеңберде және оның егемендігі, азаматтарының мүдделері бұзылған жағдайларда ғана күш қолданады. Егер оның мінез-құлқы басқа адамдарға қауіп төндірсе, ол жеке адамның бостандығын шектейді.

Құқықтық мемлекеттің сипаттамаларына (оның негізгі белгілеріне) жауап беретін маңызды элементтердің ішінде мыналарды атаған жөн:

1) азаматтық қоғамның ұйымы мен өмір саласының барлық тараптарына таралатын және демократияны дамытудың тұтас жүйесі ретінде әрекет ететін шынайы халықтық билікті жүзеге асыру.

2) халықтың біртұтас билігін жүзеге асырудың әртүрлі мемлекеттік нысандарын білдіретін биліктің бөлінуін Конституциялық қамтамасыз ету.

3) құқықтың үстемдігі және мемлекеттік биліктің құқықтық нұсқамалармен байланысы.

4) заңның үстемдігі, оған сәйкес заң басқа құқықтық актілер жүйесінде жоғары заңдық күшке ие және мемлекеттің азаматтық қоғам өміріне өз бетінше араласуына, яғни заң ережелеріне негізделмеген араласуға жол бермеуін қамтамасыз етеді.

5) мемлекеттің және жеке тұлғаның құқықтары мен міндеттерінің өзара байланысы және өзара жауапкершілігі, сондай-ақ өмірдің саяси, әлеуметтік және мәдени салаларында олардың іске асырылуын қамтамасыз ететін адамның құқықтары мен бостандықтарының кепілдігі.

6) сот Тәуелсіздігінің қажетті конституциялық кепілдіктерімен сот билігінің рөлі мен беделін арттыру.

7) заңдылықты конституциялық бақылаудың тиімді институттарын қалыптастыру. Құқықтық мемлекеттегі билікті бөлу жүйесі. Құқықтық мемлекеттегі мемлекеттік билік абсолютті емес. Бұл құқықтың үстемдігіне, мемлекеттік биліктің құқықпен байланысына ғана емес, сонымен бірге мемлекеттік биліктің қалай ұйымдастырылғанына, қандай формада және қандай органдармен жүзеге асырылатынына байланысты. Мұнда билікті бөлу теориясына жүгіну керек.

Бұл теорияға сәйкес, биліктің (заң шығарушы, атқарушы, сот) бір органда, бір адамның қолында қосылуы жеке адамның еркіндігі мүмкін емес деспоттық режимді орнату қаупіне әкелуі мүмкін. Сондықтан авторитарлық абсолютті биліктің пайда болуына жол бермеу үшін биліктің бұл тармақтары бөлініп, бөлініп, оқшаулануы керек.

Биліктің бөлінуінің көмегімен құқықтық мемлекет құқықтық тәсілмен ұйымдастырылады және жұмыс істейді: мемлекеттік органдар өз құзыреті шегінде бір-бірін алмастырмай әрекет етеді; заң шығарушы, атқарушы және сот билігін жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың өзара қарым-қатынасында өзара бақылау, тепе-теңдік, тепе-теңдік белгіленеді. Билікті заң шығарушы, атқарушы және сот билігіне бөлу принципі биліктің әрқайсысы өз бетінше әрекет ететінін және екіншісінің өкілеттіктеріне

араласпайтынын білдіреді.

Оны дәйекті түрде жүзеге асырған кезде, белгілі бір биліктің екіншісіне өкілеттік беруінің кез-келген мүмкіндігі алынып тасталады. Биліктің бөліну принципі, егер ол биліктің «тежелуі мен тепе-теңдігі» жүйесімен жабдықталған болса, өміршең болады. Мұндай "тежеу және тепе-теңдік" жүйесі бір биліктің екінші биліктің өкілеттіктерін тартып алу үшін барлық негіздерді жояды және мемлекет органдарының қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз етеді.

Осыған байланысты классикалық үлгі-АҚШ. Биліктің бөліну теориясына сәйкес, онда заң шығарушы, сот және атқарушы билік өз өкілеттіктерінің шектеулі шеңберінде үш күш ретінде әрекет етеді. Бірақ сонымен бірге бір билік органдарының екінші билік органдарына әсер ету формалары қарастырылған.

Осылайша, президент конгресс қабылдаған заңдарға вето қоюға құқылы. Өз кезегінде, егер заң жобасын қайта қарау кезінде оның пайдасына Конгресс палаталарының әрқайсысына 2/3 депутаттың дауысы берілсе, оны жеңуге болады. Сенатқа Президент тағайындайтын үкімет мүшелерін бекіту өкілеттігі беріледі.

ҚР-да қоғамдық қауіпсіздікті қорғауды қамтамасыз ету-бұл мемлекеттің ғана емес, қоғамның да, жекелеген азаматтардың да қызметі. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мемлекеттік және қоғамдық жүйелерінің мұндай өзара іс-қимылы қоғамды әлеуметтік күйзелістер мен қақтығыстардан қорғайтын тепе-теңдікті қалыптастырады.

Полиция мен қоғамның өзара іс-қимылы-он жылдан астам уақыт бойы мемлекеттік шенеуніктер, қоғам қайраткерлері мен ғалымдар Ең белсенді талқылап келе жатқан мәселе. Мемлекеттің құқық қорғау функциясын іске асыруға қатысатын субъектілер шеңберінің кеңеюі және азаматтық қоғам институттарының құқық қорғау қызметіне белсенді қатысуы жағдайында полиция мен қоғамның ынтымақтастығы мәселелері ерекше өзектілікке ие болды.

Құқықтық мемлекеттің құқық қорғау функциясын іске асыру барысында полиция мен қоғамның өзара іс-қимылына қатысты проблемаларды зерттеуге үндеу бірнеше факторларға байланысты: біріншіден, әлемнің саяси картасында саны біртіндеп артып келе жатқан құқықтық мемлекеттің қалыптасуы мен жұмыс істеуі жағдайында полиция мен азаматтық қоғам институттарының өзара іс-қимылын практикалық ұйымдастыру қажеттілігі (практикалық аспект); екіншіден, полиция мен азаматтық қоғам институттарының өзара іс-қимылының бағыттары мен нысандарын айқындау қажеттілігі (әлеуметтік-саяси аспект); үшіншіден, қазіргі мемлекеттердегі полиция мен азаматтық қоғам институттарының өзара іс-қимылының тиімділігін бағалауға жаңа доктриналық тәсілдердің қажеттілігі.

Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі №590 Заңымен қабылданған «Азаматтардың қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысуы туралы» Қазақстан Республикасы азаматтарының қоғамдық тәртіпті қорғауға қатысу мүмкіндігін реттеу жөніндегі эпас аяқталды.

Көпжылдық әрекеттерге қарамастан, бұл заңды толық іске асыру мүмкін болмады, полицияның қоғамдық көмекшілері полицияның қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі тиімді институтына айналмады, өйткені бір жағынан олардың еңбегіне ақы төлеу мәселелері реттелмеген, екінші жағынан заңнамалық деңгейде азаматтарды қылмыстық қол сұғушылықтардан, олардың құқықтары мен бостандықтарынан қорғау бойынша қажетті шаралар көзделмеген қоғамдық қауіпсіздік саласында; дене күші мен арнайы құралдарды қолдану; қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуде полицияның жәрдемімен денсаулығынан айырылған жағдайларда өтемақы алу.

Бұл бастаманың тағы бір кемшілігі полицияның қоғамдық көмекшілерінің құрамы болды. Құқық қорғау бағытындағы құрылған қоғамдық құрылымдарда нақты нысаналы топтар бойынша жұмыс және шоғырландырылған ұстанымдарды әзірлеу жоқ.

Сонымен қатар, азаматтар қоғамдық құқықтық тәртіпті қорғауға қатысу мүмкіндігі туралы азаматтарды жеткілікті түрде білмейді. Қоғамдық полиция көмекшілерінің жұмысын жоспарлау және шешім қабылдау рәсімдері тиісті түрде реттелмеген.

Мұндай жағдайда полицияның қоғамдық көмекшілері аумақтық ішкі істер органдарында ресми түрде құрылады.

Осы Заңда азаматтардың қоғамдық тәртіпті қорғауға қатысуының барлық нысандарының мәселелерін айқындайтын ережелер жоқ. Азаматтарды қоғамдық тәртіпті сақтауға тарту проблемасы мемлекеттік билік органдары, жергілікті атқарушы органдар, сондай-ақ аумақтық ішкі істер органдары іске асыратын ұйымдастырушылық-құқықтық шаралар кешенін талап етеді. Сонымен қатар, қарастырылып отырған мәселені тиімді шешу үшін ішкі істер органдарының жергілікті атқарушы органдармен нақты өзара іс-қимылын жолға қою қажет.

Азаматтарды қоғамдық тәртіпті қорғауға тартуды, біріншіден, халықты қоғамдық тәртіпті және қоғамдық қауіпсіздікті қорғау жөніндегі ішкі істер органдарымен ынтымақтастық мүмкіндігі туралы сапалы хабардар ету және осы қызметті танымал ету жолымен қамтамасыз етуге болады; екіншіден, материалдық ынталандыру шараларын да, әлеуметтік қорғау шараларын да жетілдіру жолымен әрбір өңірде осы шараларды бюджетке қаржыландыра отырып, құқықтық тәртіпті қолдауға қатысу.

Бақылауға арналған сұрақтар:

1. Азаматтық қоғам институттары - құқықтық мемлекет құрудың негізі.
2. Бұл қауіпсіздікті қамтамасыз ету қызметін қамтиды.
3. Полицияның қоғамдық-бағдарланған қызметі.

11 тарау. «Төтенше жағдайлар кезінде қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің проблемалық мәселелері»

§ 1. Төтенше жағдайлардың пайда болуының объективті алғышарттары.

Теория мен практикада халықтың қалыпты тыныс - тіршілігінің бұзылуына әкеп соғатын және азаматтардың, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігіне қатер төндіретін төтенше жағдайлар салдарынан туындайтын жағдайды сипаттау кезінде әртүрлі терминдер қолданылады: «ерекше жағдайлар», «экстремалды жағдайлар», және т. б.

Терминдердің қазіргі әртүрлілігі, ең алдымен, осы мәселелерді зерттейтін авторлар әртүрлі терминдерді қолдана отырып, олардың пікірінше, қалыптасқан жағдайды дәл сипаттайтын белгілерді барынша толық көрсетуге тырысатындығымен түсіндіріледі.

Ғылыми негіздеме, негізгі терминдерді нақты түсіндіру және олар белгілеген ұғымдарды ашу тек теориялық қана емес, сонымен бірге үлкен практикалық мәнге ие.

Оның дұрыс бағалануы, полиция қызметкерлерінің халықтың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және басқа да міндеттерді орындау жөніндегі тиімді шешімдері мен іс-әрекеттері көбінесе қалыптасқан жағдайды барабар қабылдауға байланысты.

Семантикалық мағынада «ерекше шарттар» тіркесі жалпы айырмашылықты, бір нәрсе болып жатқан (болған) жағдайдың ерекшелігін білдіреді .

Бұл анықтама оның күрделілік дәрежесіне қарамастан кез-келген нақты, стандартты емес жағдайға жатады. Сондықтан ішкі істер органдарының қызметіндегі ерекше жағдайлар бұқаралық іс - шараларды өткізу кезінде қоғамдық тәртіпті қорғау процесінде, жедел жағдайды жалпы шешуде, сондай-ақ табиғи апаттар, өрттер, эпидемиялар, жаппай тәртіпсіздіктер кезінде азаматтардың жеке қауіпсіздігін және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету кезінде туындайды.

Ерекше жағдайлар ұғымы экстремалды жағдайлар ұғымымен тығыз байланысты. Әдеби дереккөздерде «ерекше (экстремалды) жағдайлар» тіркесі жиі кездеседі.

Латын тілінен аударғанда «экстремалды, шекті» дегенді білдіретін «экстремалды» термині «шарттар>> экстремалды, күрделілік шегі» сөзімен бірге сипаттайды. Осыған сүйене отырып, бұл экстремалды жағдайлар деп айтуға болады күрделілігі бойынша ішкі істер органдарының қызметі жүзеге асырылатын жағдай.

Ерекше жағдайлармен ерекше жағдайдың белгілерімен бөлісетін экстремалды жағдайлар олардың шектен шығуына, шектен шығуына, тек өзіне тән сипатына - ерекше жағдайға және қоғамдық тәртіпке, азаматтардың жеке қауіпсіздігіне нақты қауіп төндіретін ерекше қасиетке ие болады.

Бұл тәсіл зерттелетін ұғымдардың арақатынасын Жалпы (Ерекше шарттар) және жеке (экстремалды шарттар) қатынасы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Көптеген ғалымдардың еңбектері экстремалды жағдайлардың пайда болу себептері мен жіктелуінің мәнін, мазмұнын ашуға арналған. Алайда, осы мәселелер бойынша жарияланған еңбектерде консенсус жоқ. Кейбір авторлар ерекше (экстремалды) жағдайларды төтенше қорғау шараларымен байланыстырады, мәселенің құқықтық аспектісін зерттейді, ал басқалары қоғам өмірінің қалыптымағын бұзатын азаматтардың қауіпсіздігіне, материалдық және мәдени құндылықтарға қауіп төндірудің жоғары дәрежесін негізге алады.

Жаңа заңнама ғылыми айналымға «төтенше жағдай» терминін енгізді, ол табиғи-биологиялық және техногендік сипаттағы жағымсыз құбылыстардың нәтижесінде қалыптасқан жағдайды білдіреді. Төтенше жағдайлар бүкіл әлеуметтік салаға тікелей теріс әсер етеді, қоғамдық тәртіпке, азаматтардың жеке қауіпсіздігіне қауіп төндіреді, бұл қауіпті факторлардың әсер ету күшін бейтараптандыру және олардың салдарын жою бойынша шұғыл шаралар қабылдауды талап етеді.

Осыны ескере отырып, төтенше жағдай туралы келесі түсінік ұсынылады.

Төтенше жағдай (ТЖ) - бұл жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделеріне қауіп төндіретін қауіпті табиғи техногендік немесе әлеуметтік құбылыс нәтижесінде қалыптасқан, құқықтық, экономикалық, ұйымдастырушылық және өзге де сипаттағы шұғыл барабар шараларды қабылдауды талап ететін белгілі бір аумақтағы жағдай.

Төтенше жағдайлар екі негізгі критерий бойынша жіктеледі: олардың пайда болу көзі; аумақтың мәні мен ауқымы.

«Табиғат-техника-адам» жүйесінде төтенше жағдайлардың туындау себептерінің (көздерінің) үш тобы ерекшеленеді, олар оларды тиісті түрлерге бөлуге негіз болады:

1) жер сілкінісі, су тасқыны, дауыл, торнадо, цунами, көшкіндер мен көшкіндердің түсуі, орман өрттері, эпидемиялар, эпизоотиялар және басқа да қауіпті табиғи құбылыстар кезінде табиғаттың қоғамға тікелей әсер етуі нәтижесінде туындайтын табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар;

2) техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар жағдайдың елеулі асқынуына әкеп соғатын ірі өнеркәсіптік өрттер, авариялар мен апаттар туындаған кезде техника мен технологиялардың қоғамға тікелей және жанама әсері нәтижесінде құрылады. Бұған техникалық (технологиялық) шыққан экологиялық апаттар да кіреді;

3) әлеуметтік сипаттағы төтенше жағдайлар қоғам ішіндегі әлеуметтік күштердің өзара іс-қимылының салдары болып табылады. Олардың пайда болу көздеріне жаппай тәртіпсіздіктер, террористік актілер, ұлтаралық, этникалық және діни қатынастар негізінде Қарулы және өзге де қауіпті қақтығыстар, конституциялық құрылысты күштеп өзгерту әрекеттері, сондай-ақ халықтың қауіпсіздігі мен қалыпты қызметіне қауіп төндіретін жергілікті жерді немесе объектіні қоршау және төтенше (экстремалды) жағдай туғызатын өзге де осындай оқиғалар жатады. Төтенше жағдайларды олардың мәні мен аумақ ауқымы бойынша жіктеу осы жағдайларда зардап

шеккен адамдардың санына байланысты жүргізіледі; өмір сүру жағдайлары бұзылған адамдар; материалдық залалдың мөлшері; зақымдайтын және басқа да жағымсыз факторлардың таралу шекаралары.

Осыны ескере отырып, төтенше жағдайлар Жергілікті, жергілікті, аумақтық, өңірлік және трансшекаралық болып бөлінеді.

Жергілікті төтенше жағдай болып табылады, оның нәтижесінде 10 адамнан артық емес зардап шекті, не 100 адамнан аспайтын өмір сүру жағдайлары бұзылды, не материалдық залал төтенше жағдай туындаған күнге еңбекақының 1 мыңнан аспайтын ең төменгі мөлшерін құрайды және төтенше жағдай аймағы өндірістік немесе әлеуметтік мақсаттағы объектінің аумағынан шықпайды.

Жергілікті төтенше жағдай болып табылады, оның нәтижесінде 10-нан астам, бірақ 50-ден аспайтын адам зардап шекті, не 100-ден астам, бірақ 300-ден аспайтын адамның өмір сүру жағдайлары бұзылды, не материалдық залал 1 мыңнан асады, бірақ төтенше жағдай туындаған күнге еңбекақының ең төменгі 5 мың мөлшерінен аспайды және төтенше жағдай аймағы елді мекеннің, қаланың, ауданның шектері.

Аумақтық төтенше жағдай болып табылады, нәтижесінде 50-ден астам, бірақ 500-ден аспайтын адам зардап шекті, не 300-ден астам, бірақ 500-ден аспайтын адамның өмір сүру жағдайлары бұзылды, не материалдық залал 5 мыңнан асады, бірақ 0,5 миллионнан аспайды. төтенше жағдай туындаған күнге және төтенше жағдай аймағы Республика субъектісінің шегінен шықпайды. Өңірлік төтенше жағдай болып табылады, оның нәтижесінде 50-ден астам, бірақ 500-ден аспайтын адам зардап шекті, не 500-ден астам, бірақ 1000-нан аспайтын адамның өмір сүру жағдайлары бұзылды, не материалдық залал 0,5 млн. астам, бірақ төтенше жағдай туындаған күнге еңбекақының ең төменгі 5 млн. мөлшерінен аспайды және төтенше жағдай аймағы аумақты камтиды республиканың екі субъектісі.

Зақымдайтын факторлары республикадан тысқары шығатын төтенше жағдай не шетелде болған және республиканың аумағына әсер ететін төтенше жағдай трансшекаралық болып табылады.

Жоғарыда келтірілген жіктеу табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайларды бағалау кезінде қолданылатынын атап өткен жөн. Сонымен қатар, әлеуметтік сипаттағы төтенше жағдайлардың туындауы өзіндік ерекшелігі бар жағдай туғызады.

Бұл әрдайым жедел бағалауға болатын нақты материалдық залалмен байланысты емес. Бұл конституциялық құрылысқа, мемлекеттің аумақтық тұтастығына және азаматтардың жеке қауіпсіздігін, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ішкі істер органдарының едәуір күштері мен құралдарын тарту қажеттілігін туғызатын басқа да ерекше жағдайларға қауіп төндіретін жағдайларға қатысты. Әлеуметтік сипаттағы төтенше жағдайдың осы ерекшелігін ескере отырып, күрделілігі мен таралу дәрежесіне байланысты жіктеу үшін басқа негіздер болуы мүмкін.

Төтенше жағдайларда қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздік жағдайы жалпы белгілері бар бірқатар жағымсыз факторлардың әсерінен күрделене түседі:

азаматтардың жеке қауіпсіздігіне, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігіне нақты қауіп төніп тұр;

қоғамдық тәртіп, азаматтар өмірінің қалыптымағы, кәсіпорындар, мекемелер мен ұйымдардың қызметі күрт бұзылады;

азаматтардың, мемлекеттік органдардың, қоғамдық бірлестіктердің, кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың меншігіне материалдық залал келтіріледі;

қоғамдық тәртіп объектілерінің, қоғамның материалдық және рухани құндылықтарының қорғалуы төмендейді;

қылмыскерлердің қаруды иемденуіне, сондай-ақ конституциялық құрылысқа қол сұғатын зорлық-зомбылық әрекеттеріне байланысты мемлекет қауіпсіздігінің мүдделеріне қауіп төнуі мүмкін;

ішкі істер органдарының қызметі жүзеге асырылатын криминогендік жағдай күрделене түседі, осы жағдайларда жасалатын қылмыстар мен басқа да құқық бұзушылықтардың қоғамдық қауіптілігі артады; полиция бөлімшелерінің жеке құрамына физикалық және психологиялық жүктемелер артады, қажетті қорғаныс және аса қажеттілік жағдайында әрекет етуге мәжбүр болған қызметкерлердің жеке қауіпсіздігі қауіпі артады.

Жоғарыда аталған және төтенше жағдайларда қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздіктің жай-күйіне теріс әсер ететін өзге де факторлар қажетті жағдайларда тәртіпті қамтамасыз етудің ерекше құқықтық режимін енгізуді, жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделеріне төнетін қатерге барабар экономикалық, ұйымдастырушылық және өзге де сипаттағы шараларды жүзеге асыруды негіздейді".

Ішкі істер органдары, әсіресе полиция үшін қоғамдық тәртіп, аталған факторлардың болуы олардың іс-әрекеттерінің ұйымдастырылуы мен тактикасын, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі бөлімшелер мен нарядтарды анықтайды.

§ 2. Төтенше жағдайлар кезінде қоғамдық тәртіпті қорғау саласындағы басқарма.

Төтенше жағдайлар кезінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу кешенді сипатта болады және құқықтың әртүрлі салаларының нормаларын біріктіреді. Бұл төтенше жағдайлар кезінде қалыптасқан қоғамдық қатынастардың кеңдігіне байланысты. Реттеу және реттеу үшін құқықтың әртүрлі салаларына тән әртүрлі әдістерді қолдану қажет. Сонымен қатар, төтенше жағдайларда қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі атқарушы және өзге де қызметті жүзеге асыру кезінде туындайтын қатынастар айтарлықтай дәрежеде әкімшілік құқық нормаларымен реттеледі.

Төтенше жағдайлар туындаған кезде заң шығарушының полиция міндеттерін жекелеген құқықтық нормалармен бекітуі маңызды.

Осы нормаларға сәйкес полиция өзінің алдына қойылған міндеттерге сәйкес авариялар, апаттар, дүлей зілзалалар және басқа да төтенше жағдайлар

кезінде адамдарды құтқару және оларға алғашқы медициналық көмек көрсету, сондай - ақ қараусыз қалған мүлікті қорғау жөнінде шұғыл шаралар қабылдауға міндетті; - заңға сәйкес төтенше немесе әскери режимді қамтамасыз етуге қатысу; олар республика аумағында немесе жекелеген жерлерде енгізілген, сондай-ақ эпидемиялар мен эпизоотиялар кезінде карантиндік іс-шаралар өткізілген жағдайларда ережелер.

Аталған құқықтық нормалардың мазмұнын талдау полиция қызметкерлерінің міндеті адамдарды құтқару бойынша шұғыл шаралар қабылдау ғана емес, оларға алғашқы медициналық көмек көрсету болып табылатынын көрсетеді. Бұл құқықтық нұсқаманы іске асыру кәсіби, оның ішінде медициналық дайындықтың жоғары деңгейін, сондай-ақ полиция нарядтарын тиісті қамтамасыз ету мен жабдықтауды талап етеді.

Полицияны азаматтардың жеке қауіпсіздігіне немесе қоғамдық тәртіпке қауіп төндіретін қылмыстар, әкімшілік құқық бұзушылықтар мен оқиғалар туралы арыздарды, хабарламаларды және өзге де келіп түсетін ақпаратты қабылдауға және тіркеуге, сондай-ақ олар бойынша заңнамада көзделген шараларды уақтылы қабылдауға міндеттейтін құқықтық норма ерекше маңызға ие. Қаралатын нормативтік нұсқамада полицияға субъективті (қылмыс) және объективті сипаттағы құбылыстар (авариялар, апаттар, дүлей зілзалалар және т.б.) кезінде қауіп-қатердің туындауының барлық жағдайлары туралы ақпарат алған кезде жедел ден қою және заңда көзделген шараларды қабылдау міндеті жүктеледі.

Полицияның, оның қызметтері мен бөлімшелерінің төтенше жағдайларда қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі нақты міндеттері мен құқықтары Қазақстан Республикасының заңдары мен нормативтік актілерінде қамтылады. Жергілікті өзін-өзі басқару органдары, егер олар ӘҚБтК-мен реттелмеген болса, қоғамдық тәртіпті қорғау мәселелері бойынша, сондай-ақ дүлей зілзалалар мен эпидеттерге қарсы күрес мәселелері бойынша оларды бұзғаны үшін әкімшілік жауаптылықты көздейтін шешімдер қабылдай алады.

Қазақстан Республикасы субъектілерінің атқарушы билік органдары, оның ішінде дүлей зілзалалар, апаттар, ийеттер, эпизоотиялар, өрттер, қоғамдық тәртіпті жаппай бұзу жағдайында ішкі істер органдары адамдардың өмірін құтқаруға, олардың өмірін, денсаулығы мен құқықтарын қорғауға, меншікті қорғауға, тәртіпті сақтауға, сондай-ақ қызметін қамтамасыз етуге байланысты заңда көзделген шараларды жүзеге асырады кәсіпорындар, мекемелер мен ұйымдар өртке қарсы іс-шаралар өткізеді.

Осыған ұқсас міндеттер жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жүктеледі. Осы мақсатта олардың жанында тұрақты жұмыс істейтін жедел басқару және үйлестіру органдары құрамына Ішкі істер органдарының өкілдері кіретін Төтенше жағдайлар жөніндегі жедел штабтар құрылуы мүмкін.

Ішкі істер министрлігі туралы Ережеге сәйкес соңғысы Қазақстан Республикасының аумағында немесе оның жекелеген жерлерінде енгізілген жағдайда төтенше жағдайдың немесе әскери жағдайдың құқықтық режимін

камтамасыз етуге, төтенше жағдайлардың алдын алу мен жоюдың бірыңғай мемлекеттік жүйесінің іс - шараларын жүзеге асыруға, сондай-ақ эпидеттер мен эпизоотиялар кезінде карантиндік іс-шараларды жүргізуге қатысады. Қазақстан Республикасы ІІМ адамдарды құтқару, қараусыз қалған мүлікті қорғау, ірі авариялардың, апаттардың, өрттердің, дүлей зілзалалардың, жаппай тәртіпсіздіктер мен өзге де төтенше жағдайлардың зардаптарын жою кезінде, сондай-ақ оларды өткізу кезінде қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі шұғыл іс-шараларды жүргізу үшін ішкі әскерлер мен ішкі істер органдарын олардың орналасқан жерлерінен және олар қызмет көрсететін аумақтардан тыс тартады. Өңіраралық және өзге де арнайы операциялар мен іс-шаралар; мұндай жағдайларда ішкі істер органдары мен ішкі әскерлердің күштері мен құралдарын жедел басқаруды жүзеге асырады, сондай-ақ азаматтық қорғаныстың жұмылдыру тапсырмалары мен іс-шараларын орындау, соғыс уақытында және бейбіт уақытта төтенше жағдайлар туындаған кезде ішкі істер органдары мен Ішкі әскерлер жұмысының тұрақтылығын арттыру жөніндегі шаралар кешенін әзірлеуді ұйымдастырады және жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрі Қазақстан Республикасының Президентіне қоғамдық тәртіпті, адамның және азаматтың өмірін, денсаулығын, құқықтары мен бостандықтарын қорғауды, республика аумағында немесе төтенше жағдай енгізілген жекелеген жерлерде меншікті қамтамасыз ету үшін ішкі істер органдары мен ішкі әскерлердің қосымша күштері мен құралдарын тарту туралы ұсыныстар енгізеді.

Бұл ішкі істер органдарының, полицияның Төтенше жағдайлар туындаған кезде азаматтардың қоғамдық тәртібі мен жеке қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі қызметін реттейтін нормативтік актілер жүйесі. Арнайы талдауды іске асыру төтенше жағдайдың ерекше құқықтық режимін енгізумен байланысты нормалар жиынтығы талап етеді. Төтенше жағдай кезеңіндегі қоғамдық тәртіпті және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін "төтенше жағдай туралы" Заңға сәйкес төтенше жағдайдың құқықтық режимі белгіленеді, ол арқылы біз азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, заңды тұлғалардың құқықтарын шектеуде, мемлекеттік биліктің өкілді және атқарушы органдарының құзыретін, өкілеттіктерін өзгертуде көрініс табатын, негізінен әкімшілік құқық нормаларының жүйесін түсінеміз жағдайды қалыпқа келтіру мақсатында ерекше жағдайлар болған кезде нақты аумаққа енгізіледі.

Төтенше жағдай кезінде мынадай шаралар белгіленуі мүмкін: келудің және кетудің ерекше режимі, сондай-ақ төтенше жағдай енгізілген аумақ бойынша жүріп-тұру еркіндігін шектеу; қоғамдық тәртіпті және халықтың тыныс-тіршілігін қамтамасыз ететін объектілерді қорғауды күшейту;

цензура енгізу жолымен баспасөз бостандығын және басқа да бұқаралық ақпарат құралдарын шектеу; төтенше жағдай жойылғанға дейін баспа өнімін уақытша қамауға алуға, сондай-ақ дыбысты күшейтетін техникалық құралдар мен көбейту аппаратурасын уақытша алып қоюға жол беріледі;

тиісті ескертуден кейін жағдайды қалыпқа келтіруге кедергі келтіретін

саяси партиялардың, қоғамдық бірлестіктер мен бұқаралық қозғалыстардың қызметін тоқтата тұру; жиналыстар, митингілер, көше шерулері мен демонстрациялар, сондай-ақ өзге де бұқаралық іс-шаралар өткізуге тыйым салу; ереуілдерге тыйым салу;

көлік құралдарының қозғалысын шектеу және оларды тексеру. Ерекше құқықтық режимді қамтамасыз ету міндеттерін орындау үшін төтенше жағдай енгізілген жағдайда коменданттық сағат, яғни арнайы берілген рұқсаттамаларсыз және жеке басын куәландыратын құжаттарсыз көшелерде және қоғамдық орындарда болуға тыйым салу сияқты шаралар тәуліктің белгіленген уақытында қосымша енгізілуі мүмкін;

азаматтар көп жиналатын орындарда құжаттарды тексеру, ал ерекше жағдайларда жеке тексеру, заттарды, тұрғын үйді және азаматтарды қарудың болуы туралы қолда бар деректер болған кезде көлік құралдары;

қаруды, улы заттарды, спирттік ішімдіктерді сатуды шектеу немесе тыйым салу; ерекше жағдайларда азаматтардан атыс және суық қару мен оқ-дәрілерді, улы және жарылғыш заттарды, сондай-ақ оқу кәсіпорындарынан, әскери техника мекемелері мен ұйымдарынан және радиоактивті заттарды уақытша алып қоюға жол беріледі;

осы жердің тұрғындары болып табылмайтын қоғамдық тәртіпті бұзушыларды олардың тұрақты тұратын жеріне не төтенше жағдай енгізілген аумақтан тыс жерлерге олардың есебінен шығарып жіберу.

Сонымен қатар, төтенше жағдай енгізілген кезде келесі шаралар қолданылуы мүмкін:

азаматтарды тұрақты немесе уақытша тұрғын үй-жайларды міндетті түрде бере отырып, тұруға қауіпті аудандардан уақытша көшіру (эвакуациялау) ;

азық-түлік пен қажетті заттарды бөлудің ерекше тәртібін енгізу;

карантин белгілеу және басқа да санитариялық-эпидемиялық іс-шаралар жүргізу;

кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың ресурстарын жұмылдыру, олардың жұмыс режимін өзгерту, төтенше жағдай жағдайында қажетті өнімді өндіруге қайта бағдарлау, авариялық-құтқару және қалпына келтіру жұмыстарын жүргізу үшін қажетті өндірістік қызметтің өзге де өзгерістері;

Мемлекеттік мекемелердің, кәсіпорындар мен ұйымдардың басшылары өз міндеттерін тиісінше орындамаған кезде төтенше жағдай кезеңінде жұмыстан шеттету және басқа адамдарды өз міндеттерін уақытша атқарушылар етіп тағайындау;

авариялық-құтқару жұмыстарын шұғыл жүргізуге байланысты ерекше жағдайларда еңбек қауіпсіздігін міндетті қамтамасыз ету кезінде еңбекке қабілетті халықты және азаматтардың көлік құралдарын аталған жұмыстар үшін жұмылдыруға жол беріледі.

Төтенше жағдайдың туындауы ішкі істер органдарының, әсіресе полицияның міндеттерін қиындатады және функцияларының көлемін арттырады.

Төтенше жағдайлар туындаған кезде ішкі істер органдарының (полицияның) функцияларын шартты түрде үш топқа бөлуге болады.

Бірінші топқа мыналар жатады:

- * азаматтардың қауіпсіздігін және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету,

сондай-ақ жер сілкінісі, су тасқыны, дауыл және басқа да табиғи апаттар кезіндегі қоғамдық тәртіп;

- * азаматтардың қауіпсіздігін және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, ірі өндірістік авариялар, апаттар кезінде қоғамдық тәртіпті сақтау;

- * азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және жергілікті жерді радиациялық және уытты жұқтыру кезінде қоғамдық тәртіпті сақтау;

- * азаматтардың қауіпсіздігін және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, ірі өрттер (өнеркәсіптік, орман, шымтезек, тақтатас)кезінде қоғамдық тәртіпті сақтау;

- * азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және жарылыс қаупі бар заттарды, оқ-дәрілерді тауып, жерді минадан тазарту кезінде қоғамдық тәртіпті сақтау;

- * эпидемиялар, эпизоотиялар, экологиялық апаттар кезінде карантиндік және өзге де іс-шараларды жүргізу кезінде азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және қоғамдық тәртіпті қорғау;

- * азаматтардың қауіпсіздігін және қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету бойынша, оның ішінде ішкі істер органдары бөлімшелерінің тұрақты орналасқан жерінен тыс өзге де арнайы іс-шараларды (операцияларды) өткізуге қатысу және т. б.

Екінші топқа мыналар кіреді:

- * азаматтардың қоғамдық және жеке қауіпсіздігіне қатер төндіретін қоғамдық тәртіпті жаппай бұзушылықтардың (жаппай тәртіпсіздіктердің) алдын алуға, жолын кесуге және жоюға қатысу;

- * Қарулы және аса қауіпті қылмыскерлерді (оның ішінде бас бостандығынан айыру орындарынан қашқан және әскери қылмыстар жасаған)іздестіру және ұстау;

- * заңсыз қарулы құралымдар қызметінің жолын кесу (қарусыздану және жою) ;

- * әуе, теңіз кемесін және өзге де көлікті, әскери техниканы, қару-жарақты, басқа да маңызды объектілерді басып алуға (басып алуға) тырысатын қылмыскерлерді іздеу және ұстау;

- * жергілікті жердің құлпын ашу жөніндегі іс-шараларға қатысуды кепілге алған қылмыскерлерді іздестіру және ұстау;

- * өзге де арнайы іс-шараларды (операцияларды), оның ішінде ішкі істер органдары бөлімшелерінің тұрақты орналасқан жерлерінен тыс жерлерде азаматтардың қауіпсіздігін және қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі іс-шараларды (операцияларды) өткізуге қатысу және т. б.

Үшінші топ:

- * адамдарды құтқаруды ұйымдастыру және олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін шұғыл шаралар қабылдау;

* зардап шеккендерге және дәрменсіз күйдегі адамдарға алғашқы медициналық көмек көрсету;

* халықты және құндылықтарды эвакуациялауға қатысу; қараусыз қалған мүлікті қорғау;

* төтенше жағдайлардан зардап шеккен аудандардың тұрғындарын тіршілікпен қамтамасыз етудің маңызды объектілері мен жүйелерін қорғау;

* жедел медициналық көмектің, техниканың, авариялық-қалпына келтіру, құтқару және жөндеу құралымдарының кедергісіз өтуін қамтамасыз ету;

* халықтың шығынын есепке алу және мәжбүрлі қоныс аударушыларды (босқындарды) тіркеу;

* ішкі істер органдарының арнайы мекемелеріндегі адамдарды эвакуациялау;

* төтенше жағдайлардың жағымсыз салдарын жою және халықтың қалыпты өмір сүру жағдайларын қалпына келтіру жөніндегі өзге де іс-шараларды жүргізуге жәрдемдесу.

Төтенше заңнама нормаларын талдау төтенше жағдайды іске асыру мынадай: мемлекеттік органдарға жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен бостандықтарын шектеу жөнінде қосымша құқықтар беруде, сондай-ақ оларға қосымша міндеттер жүктеуде; басқарушы жүйені қайта ұйымдастыруда, мемлекеттік органдардың өкілеттіктерін қайта бөлуде өз көрінісін табады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Төтенше жағдай режимін жүзеге асыру құралы ретінде әрекет ететін жеке тұлғалардың әкімшілік-құқықтық мәртебесін заңды түрде шектеу әкімшілік-құқықтық реттеудің ерекше нысанын бөлуге негіз болды. Бұл форманың ерекшелігі төтенше жағдайдағы құқықтық қатынастарға құқықтық әсер ету сипатында жатыр. Бұл әкімшілік-құқықтық шектеулер режимін орнатуда көрінеді. Мемлекеттік органдардың құзыретін кеңейту оларға жеке және заңды тұлғаларға мәжбүрлеп әсер ету сипатын белгілі бір жолмен өзгертуге мүмкіндік береді. Төтенше жағдай жағдайында құқықтар мен бостандықтарды шектеу туралы нұсқамалардың қолданылуы нақты адамдарға емес, бүкіл аумақтың тұрғындарына қолданылады. Төтенше жағдайларда реттеудің бұл түрі басым болады.

Бақылауға арналған сұрақтар:

1. Төтенше жағдайлардың пайда болуының объективті алғышарттары.
2. Төтенше жағдайлардың түрлері.
3. Төтенше жағдайлар кезінде қоғамдық тәртіпті қорғау саласындағы басқарма.

12 тарау. «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудегі заманауи цифрлық технологиялар»

§ 1. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудегі заманауи цифрлық технологиялар.

Азаматтар өмірінің барлық салаларында қолданылатын технологиялық прогресс пен заманауи ақпараттық жүйелердің дамуы жағдайында ішкі істер органдарының қызметкерлері қойылған мақсаттар мен міндеттерді шешу және адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін ақпараттық жүйелерді кеңінен қолданады.

Бүгінгі таңда цифрландыру кез келген мемлекеттің дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Қорытынды рейтингтік жүйе үш көрсеткіш негізінде есептеледі: Білім және ғылым сапасы («білім»); реттеуші орта, IT-саладағы қаржы капиталы, Интернет және коммуникациялық технологиялар жағдайы («технология»); цифрлық трансформацияны пайдалануға дайындық деңгейі («Болашақ дайындық»).

Цифрландыру кез келген мемлекеттің дамуының маңызды көрсеткіші болып табылады. Бүгінгі таңда біздің мемлекетіміз ақпараттық қоғамды қалыптастырудың жаңа кезеңін бастауға ұмтылуда. Ақпараттық технологияларды енгізуден бүкіл ел бойынша цифрлық жүйені кешенді құруға көшу жүріп жатыр.

Құқық қорғау қызметіне ақпараттық технологияларды енгізу және дамыту проблемаларын зерделеу қажеттілігі мемлекеттің ақпараттандыру саласындағы саясаты бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы саясатының жетекші бағыттарының бірі болып табылатындығына байланысты. Құқық қорғау қызметін ақпараттандыру проблемаларының жекелеген мәселелері С.В. Баженов, С. и. Грицаев, А. и. Жуков, С. В. Зуев, Е. В. Никитин, В. В. Майланов және басқа да авторлардың еңбектерінде қамтылды.

Адамзат дамуының қазіргі жағдайында азаматтың өмірі жаңа сипатқа ие болды. Адам қызметінің барлық салаларында цифрлық технологиялар, адам қызметіне көмектесетін және «жеңілдететін» және қол еңбегін автоматтандыруға ықпал ететін әртүрлі техникалық және ақпараттық бағдарламалар қолданылады. Ақпараттық технологиялардың дамуымен және олармен күресудің тиісті әдістерін қажет ететін әлеуметтік қауіпті әрекеттердің жаңа түрлері пайда болады.

Ақпараттық технологияларды құқық қорғау органдары белсенді енгізіп, қолданатыны сөзсіз. Ақпараттық технологиялар қылмыстың алдын алуда, тергеуде және алдын алуда кеңінен қолданылады. Адам, жалпы қоғам және мемлекет үшін ақпараттық технологиялардың басты рөлін түсіне отырып, ғылыми қызметкерлер, тергеушілер негізгі мақсаттарды іске асыруға бағытталған жаңа ақпараттық технологияларды, техникалық құрылғылар мен бағдарламаларды әзірлейді: қоғамдық қауіпті әрекеттерді ашу және құқық бұзушылықтардың алдын алу. Қылмыстарды ашқан кезде жедел өңдеу және келіп түскен жедел ақпаратқа ден қою басты рөл атқарады. Жедел ақпаратқа ие ақпараттың жоғалуы тергеу субъектісінің тиімділігінің төмендеуіне әкелуі мүмкін, сондықтан кейбір жағдайларда қылмыстарды ашу ықтималдығы азаяды.

Қазіргі заң әдебиеттерінде Ақпараттық технологиялар Компьютерлік технологияларды қолдану арқылы байланыс арналары арқылы ақпаратты жинауға, өңдеуге және беруге бағытталған операциялар жүйесін білдіреді. Ұзақ уақыт бойы құқық қорғау органдары қызметкерлерінің қызметін автоматтандыру және ақпараттық қамтамасыз ету жөніндегі қызмет тек техникалық құрылғылармен: компьютерлермен, принтерлермен және сканерлермен қамтамасыз етумен ғана шектелді. Алайда, аталған техникалық құрылғылар тергеу субъектілеріне баспа машиналары ретінде қызмет етті. Бірақ бұл тек іс жүргізу құжаттарын жасау мерзімін қысқартты.

Құқық қорғау органдары ақпараттың үлкен көлемімен жұмыс істейді, сондықтан алынған ақпаратты сақтаудың бірыңғай жүйесі қажет болды, оны пайдалану **БАРЛЫҚ ТЕРГЕУ** субъектілеріне жедел қол жетімділікті қамтамасыз етеді. Бұл оқиғалар интеграцияланған мәліметтер базасын құруға байланысты. Осы бағытты іске асыру мақсатында құқық қолдану қызметі туралы ақпарат алудың толық және жедел тәсілін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін технологиялар әзірленді. Цифрлық технологияларды дамытудың негізгі бағыттарының бірі қылмыскердің жеке басы, орны және жасалған қылмыстардың тәсілі мен сипатын сипаттайтын өзге де мәліметтер туралы мәліметтер мен ақпаратты тіркейтін есепке алу жүйелерін құру болып табылады, бұл неғұрлым ұқсас қылмыстарды неғұрлым жедел табуға мүмкіндік береді. Мұндай криминалистикалық есептер жедел маңызды ақпаратты жинақтау және пайдалану шеңберіндегі уәкілетті тұлғалардың қызметінің нәтижесі болып табылады.

Заң әдебиеттерінде барлық тергеу субъектілері қолданатын әртүрлі сот-медициналық есептер бар. Мысалы, жоғалған, белгісіз мәйіттерді есепке алу, із қалдыру және т. б.

Осылайша, инфекциялық жүйелер барлық деңгейлерде, құқық қорғау органдарында қолданылады. Айта кету керек, ақпаратты беру маңызды емес. Сонымен, ақпараттық құралдардың көмегімен әріптестердің білікті заң көмегін алу және құқық қолдану практикасымен алмасу мүмкін болып көрінеді. Құқық қолдану қызметінің объективтілігі мен ашықтығын арттыру және мемлекеттік органдардың ведомствоаралық электрондық өзара іс-қимылын қамтамасыз ету мақсатында олардың тұрған құқық қорғау міндеттерін негізге ала отырып, нақты жағдайда шешімдер әзірлеуге бағдарланған әдістер мен алгоритмдерді әзірлеу қажет. Техникалық құрылғылар көп мөлшерде ақпаратты өңдей алады. Сонымен қатар, компьютерлердің жұмысына әсер ете алмайды субъективті факторлар сияқты: ауру, жаман көңіл-күй, психикалық күй және т. б.

Ақпараттық технологиялар өмірдің барлық салаларына енетіні сөзсіз. Құқық қорғау органдары да ерекшелік емес. Бірақ құқық қорғау органдары заманауи ақпараттық технологияларды толық пайдаланбайды. Қазіргі цифрлық салада legal tech, Big Data және басқалары сияқты әртүрлі ақпараттық технологиялар бар. Кейбір ғалымдар құқықты механизациялаудың дамуына күмәнмен қарайды, алайда уақыт өте келе олар заң ғылымын механизациялау және автоматтандыру мүмкіндігін

мойындады. Біздің ойымызша, заң қызметтерін көрсету саласындағы мамандардың ақпараттық-талдамалық қызметіне маманданған «Legal teach» технологияларына назар аудару керек. «Legal teach» ақпараттық жүйесінің технологиялары іс жүргізу актілері мен талап арыздарын әзірлейді, сондай-ақ сот органдарының шешімдерін талдайды және жағдайлардың даму перспективаларын жеткілікті сауатты бағалайды. Айта кету керек, мұндай технологияларды қолдану құқық қорғау органдарының қызметкерлері қабылдаған шешімдердің тиімділігі мен заңдылығын арттырады. Біздің ойымызша, ғалымдар мен тәжірибелі заңгерлер «Legal teach» ақпараттық бағдарламасының дамуына назар аударып, қадағалап отыруы керек. Бұл ақпараттық жүйе білікті заң көмегінің қолжетімділігін арттырады.

Құқық қолдану практикасында «big date» ақпараттық технологиясы құқық қорғау қызметінің дәстүрлі тәсілдеріне балама қауіпсіздікті қамтамасыз ету проблемаларын шешеді. Бұл технология ақпараттың көп мөлшерін өңдеуге және өнімді өндіруге мүмкіндік береді, бұл адамның ақпаратты қол жетімді қабылдауына мүмкіндік береді (мысалы: GPS сигналдары, шоттар арасындағы аударымдар туралы ақпарат және т.б.).

Тарих ғылымдарының докторы Антонов в. ф. «Big date» ақпараттық жүйесі үлкен көлемдегі деректерді, оларды өңдеу және сақтау технологияларын қамтиды деп санайды. Әрине, бұл Тұжырымдама оны сақтау мәселесімен тығыз байланысты. Алайда, бұл мәселені шешу оларды шешу жолында, өйткені ақпаратты әсіресе құқық қорғау органдарының қызметінде сақтау маңызды міндет болып табылады. Құқық қорғау органдарында пайдаланылатын мәліметтер қылмыс пен қоғамдық тәртіп деңгейін, қару-жарак күштері мен орталары туралы мәліметтерді және өзге де құнды ақпаратты ашады. Дәстүрлі ақпараттық жүйелер: автоматтандырылған ақпараттық-анықтамалық жүйелер (ААЖ) (мысалы, «Жүктер-ТЖ»); сараптамалық жүйелер (мысалы, «Кортик» ЭС көмегімен суық қаруға сараптама жүргізіледі); портреттер жасауға арналған автоматты жүйелер (мысалы, «Фоторобот» жүйесі; дактилоскопиялық жүйелер. Әлеуметтік және экономикалық қатынастардың дамуымен әлеуметтік қауіпті әрекеттердің жаңа түрлері пайда болады. Құқық қорғау органдары олармен күресудің жаңа жолдарын табуы керек. Сонымен, әлеуметтік желілер қылмыс жасауға ғана емес, оларды тергеуге де көмектеседі. Тергеу субъектілері тергеу әрекеттерін жүргізу барысында аудио, фото және бейнетіркеуді пайдалануға өкілетті.

Көбінесе тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде, мысалы: оқиға болған жерді тексеру кезінде, іс-шаралардың сапасында, ал болашақта тергеу жылдамдығы адамның субъективті факторларын бұзады: шаршау, ауру және т.б. алайда, фото және бейне жазу жүйелерін пайдалану кезінде бұл қателіктерді болдырмауға болады. Құқық қорғау органдарының қызметкерлері практикада әртүрлі ақпараттық жүйелерді пайдалану кезінде әртүрлі проблемаларға тап болады, бұл тергеу субъектілері қызметінің тиімділігі мен жеделдігіне әсер етеді.

Айта кету керек, құқық қорғау органдары автоматтандырылған

ақпараттық жүйелерді қылмыстарды ашу мақсатында ғана емес, сонымен қатар Ішкі істер органдары ұсынатын әртүрлі қызметтерді ұсынуға қызмет етеді. Қазіргі қоғамның дамуы жағдайында ақпараттық технологиялар атқарушы билік органдарының қызметін дамыту мен оңтайландырудың негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Ақпараттың үлкен көлемінің өңделуіне байланысты мемлекеттік атқарушы органдар арасында ақпарат алмасуда қиындықтар туындайды, өйткені, мысалы, шет елдерде қалыптасқан атқарушы органдардың бірыңғай ақпараттық кеңістігі. Кейбір ғалымдар ақпараттық базаның барлық мүмкіндіктері тек 20-25% пайдаланылады деп санайды, бұл іздеу жұмыстарын айтарлықтай қиындатады, ал ақпараттық орталықтардағы ақпараттың өзі тек көмекші рөл атқарады.

Мемлекет басшысының тапсырмаларын іске асыру мақсатында «халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы шеңберінде цифрлық инновацияларды енгізу және дамыту бойынша жоспарлы жұмыс жүргізілуде. Жергілікті атқарушы органдармен бірлесіп, көшелерде, саябақтар мен скверлерде құқық бұзушылықтарды аудио-бейнетіркеу жүйелерін қолдана отырып, халықтың қауіпсіздігін ұйымдастыру бойынша заманауи IT-шешімдер пысықталуда.

«Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде, сондай-ақ «қадамдық қолжетімділіктегі Полиция» қағидаты бойынша облыс орталықтарында «SOS» дабыл түймелері орнатылған. «SOS» дабыл түймесі заңсыз әрекеттер немесе төтенше жағдайлар туындаған жағдайда дабыл сигналын беруге және полицияны шұғыл шақыруға арналған. Әдетте, олар ең танымал қоғамдық орындарда орнатылады. Түймені басқан кезде жедел басқару орталығының операторымен онлайн-режимде автоматты қосылу орын алады, бұл өтініш берушіге оқиға туралы хабарлауға мүмкіндік береді.

Айта кету керек, дабыл түймелерінің жұмыс істеуімен қатар, барлық жерде көрсетілген орындарда бейнебақылау камералары, полицияның мобильді бекеттері орнатылған. Бұдан басқа, учаскелік полиция пункттерінің жұмысы ұйымдастырылды, сондай-ақ патрульдік полицейлер автомашиналармен және жаяу тәртіппен Ұлттық ұланның әскери қызметшілерімен патрульдеуді жүзеге асырады. Сонымен қатар, оларды орнату аймағында полиция бөлімдері тәулік бойы жұмыс істейді.

Қаланың орталығы мен оның шеті бір-бірінен өте ерекшеленетіні анық.

Барлық қабылданған шаралар, әрине, құқық бұзушылықтардың алдын алуға және алдын алуға бағытталған. Бұл құрылғылар негізінен ірі қалалардың орталық көшелерінде орнатылатындығын ескере отырып, осы құрылғыларды орнатуға және қылмыстық қол сұғушылықтан осал қалалардың басқа жерлеріне (қалалардың шеттері, өнеркәсіптік аймақтар, саяжай раиндері және т.б.) бағытталған тәсілдерді қайта қарау қажет.

§ 2. Құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету процестерін оңтайландыру және автоматтандыру.

Қазіргі заманғы қайта құру жағдайында құқық қорғау жүйесі шеңберінде, оның ішінде ішкі істер органдарында жаңа ақпараттық технологияларды қолдану қызметтің тиімділігін арттырудың негізгі бағыттарының бірі болып саналуы керек. Ақпараттық технологиялар мен телекоммуникацияларды енгізу жедел жағдайды болжау, құқық бұзушылықтарға уақтылы ден қою, жедел міндеттерді шешу кезінде күштер мен құралдарды бөлу моделін әзірлеу, өндірістік-экономикалық қызметтердің қызметін жоспарлау және басқару құрылымын оңтайландыру және бөлімшелердің жұмыс істеу нәтижелілігін бағалау кезінде жеделдік сапасын арттыру кезінде қызметті оңтайландырудың ажырамас құрамдас бөлігі ретінде әрекет етеді.

Ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктерін пайдалану тергеу және сот қызметінде тікелей маңызға ие. Ақпараттық технологиялар мен Телекоммуникациялар қызметкерлердің біліктілік деңгейін арттыруға және олардың функционалдық міндеттерінің мазмұнына әсер ететінін атап өткен жөн. Ақпараттық технологиялар мен телекоммуникацияларды енгізу есепке алу-тіркеу және статистикалық ақпаратты жинақтауға, жедел-тергеу іс-шараларын жоспарлау кезінде тиімділікті арттыруға, сондай-ақ криминалистикалық зерттеулер жүргізу сапасын жақсартуға жәрдемдеседі.

Қылмыстық қызметтен озудың тактикалық-криминалистикалық тетігін іске асыру үшін ақпараттық технологиялар мен Телекоммуникациялар маңызды рөл атқарады.

Құқық қорғау органдарының қызметінде ақпараттық технологиялар мен телекоммуникацияларды пайдалану жөніндегі іс-шараларды іске асыру барысында тергеуші мен жол-патрульдік қызмет қызметкерінің қызметі автоматтандырылуға жататынын, атап айтқанда, іздеуде болу мәніне тексерілген деректер мұрағатын жүргізуге мүмкіндік беретін тұлғаларды ағынды сканерлеу үшін «Кейс-КПМ» үлгісіндегі тасымалданатын құрылғылар пайдаланылатынын атап өтеміз.

Құқық қорғау органдарының қызметін жетілдіруге «Терминал-ТМ-5» құрылғысын федералды және жергілікті іздеуде жүрген адамдарды анықтаумен байланысты жедел міндеттерді шешуде қызметкерлерге ақпараттық көмек көрсету мақсатында қолдану көмектесті.

Ақпараттық технологиялар мен телекоммуникацияларды кеңінен енгізу негізінде құқық қорғау органдарының қызметіне ішкі істер органдарының бірыңғай ақпараттық-телекоммуникациялық желісі, «Қауіпсіз қала» аппараттық-бағдарламалық кешені және басқалар белсенді жұмыс істейді.

Ресей Федерациясы ІІМ құрылымдық бөлімшелерінің қызметінде «гастролерлер» ААЖ кеңінен қолданылды, олар көлікте ұрланған, даралау белгілері бар адамдар мен заттар туралы деректерді қамтиды.

«Картотека-аймақ» ААЖ айтарлықтай оңтайландыруға көмектесті, ол сотталғандардың, іздестірілгендердің, қаңғыбастық үшін ұсталғандардың тегі бойынша есебін жүргізді.

«Жиынтық» ААЖ енгізе отырып, ІІМ қызметінің сапасын арттыру:

оқиғалар, оқиғалар мен қылмыстар туралы жедел ақпарат жинаумен; құжаттаманы және талап етілетін деректемелерді іздеу жөніндегі іс-қимылдардың жеделдігімен; құжаттардың өтуін және орындалуын бақылауды жүзеге асырумен байланысты.

«Автопоиск», «Антиквариат», «әуежай», «Банкир», «зат», «Маньяк», «сәйкестендіру» және т. б. сияқты АИПС маңыздылығын атап өтуге болмайды.

Сот-сараптамалық және криминалистикалық қызметте сапа мен жеделдікті арттыруға «марка», «бояғыштар», «Ерін Далабы», «қару», «пышақ», «Есірткі құралдары» ААЖЖ және басқалар бағытталған.

«Автоэкс» ЭС (жол-көлік оқиғаларын сараптау), «Балэкс» (баллистикалық сараптама), «есірткі-экс» (есірткі заттарын сараптау), «залал» (әрекетпен немесе әрекетсіздікпен материалдық залал), сондай-ақ «Фоторобот» және «Портрет».

Құқық қорғау жүйесі органдарының қызметінде компьютерлік-сараптамалық технологияларды пайдаланудың маңыздылығы ИМ, қауіпсіздік қызметтері, прокуратура қызметкерлерінің жеделдігін арттырумен, қылмыстарды тергеуді, ашуды және алдын алуды қарқындатумен қатар Салық және кеден қызметтерінің қызметінде ақпараттық сүйемелдеу сапасын арттырудан тұрады.

Құқық қорғау жүйесі органдары мен мекемелерінің қызметіне енгізілетін ақпараттық технологиялар жалпы халықтың құқықтық ағарту деңгейін арттыру жөніндегі мемлекеттік саясатты іске асыруға мүмкіндік береді.

Құқық қорғау жүйесі органдарының қызметіне енгізілетін ақпараттық технологияларды танымал ету нәтижесінде Қазақстан Республикасы азаматтарының ақпараттық-анықтамалық жұмыс, Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету, көші-қон саласында Қазақстан Республикасы ИМ ұсынатын мемлекеттік қызметтердің сапасына қанағаттану көрсеткіші 90% - дан асады.

Сонымен қатар, қазіргі уақытта деректер массивтерімен жұмысты ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін әзірлеу және тиімді қолдану арқылы Құқық қорғау органдарының қызметіндегі криминалистикалық, іздестіру, жедел-анықтамалық есептерді одан әрі жетілдіру мәселесі белсенді талқылануда.

Басым бағыттардың ішінде:

1) биліктің мемлекеттік аппараты шеңберінде ведомствоаралық өзара іс-қимылды жандандыруды, мемлекеттік және ведомствоішілік бағдарламаларды іске асыру барысында ресурстарды шоғырландыруды ескере отырып, ақпараттық әсерді кеңейтумен ұштастыра отырып, дәйекті ақпараттандыру және жаңа ақпараттық ресурстар құру;

2) автоматтандырылған ақпараттық жүйелердің сапасын арттыру, заманауи цифрлық байланыс жүйелерін қолдану және ақпаратты техникалық қорғауды тиісінше қамтамасыз ету. Бірыңғай ақпараттық-телекоммуникациялық жүйені (ЕИТКС) дамытумен қатар Ішкі істер органдары электрондық түрде мемлекеттік қызметтер көрсету сапасын

арттыруды өзектендіреді.

Субъектінің мемлекеттік әкімшілігі мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының ресурстарын шоғырландыру жөніндегі мақсатты шараларды қалалық қоныстар шегінде тұлғаларға, кварталдарға және өзге де әлеуметтік маңызы бар объектілерге қатысты аумақтық-сараланған бейнемониторинг жүйесін ауқымды қолдануды көздейтін «Қауіпсіз қала» АӨК іске асыру талап етеді.

Мұндай ауқымды ақпараттық-технологиялық жобаларды іске асыру ішкі істер органдарын ақпараттық технологиялар саласындағы құзыретті мамандармен кадрлармен қамтамасыз етумен байланысты проблемаға назар аударуды талап ететіні даусыз, бұл ақпараттық технологиялар саласында білім мен дағдыларды императивті тестілеуді енгізуді, сондай-ақ ведомстволық деректерді беру желісін іс жүзінде меңгеруді көздейді.

Қазақстан Республикасының Құқық қорғау органдарының қызметіне ақпараттық жүйелерді енгізуді ескере отырып оларды үш топқа жіктеуге болады:

- 1) ақпараттық-анықтамалық жүйелер (САЖ);
- 2) сараптамалық жүйелер, яғни шешім қабылдауды қолдау жүйелері;
- 3) кескінді өңдеудің автоматтандырылған жүйелері.

Жоғарыда қарастырылған ақпараттық-анықтамалық жүйелердің жұмыс істеуі жеке режимде де, басқа ақпараттық-есептеу кешендерімен бірге де жүзеге асырылатыны назар аудартады.

Алайда, негізгі бағыттардың бірі олқылықтарды жоюға негізделген нормативтік-құқықтық реттеу болып саналуы керек

құқық қорғау жүйесі органдары мен мекемелерінің қызметіндегі ақпараттық-коммуникативтік технологияларды регламенттеу салалары. Осының салдарынан құқық қорғау органдарының қызметіне ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу, сондай-ақ олардың мемлекеттік қызметтер көрсетуі жөніндегі мәселелерді шешу кезінде бірыңғай тәсілді әзірлеуге бағытталған нормативтік-құқықтық реттеуді оңтайландыру талап етіледі.

Осылайша, құқық қорғау жүйесінің органдары мен мекемелері шеңберінде жұмыс істейтін ақпараттық-анықтамалық жүйелер пайдаланушылардың сұранысы бойынша ақпаратты интерактивті режимде жедел алу және уақтылы ден қою үшін пайдалануға болатын деректерді жинақтауды және сақтауды қамтамасыз етеді.

Ақпараттық-анықтамалық жүйелерді қолдану компьютерлік технологияларды, сараптамалық бағдарламаларды пайдалануды оңтайландыру, жекелеген пәндік салалар бойынша ақпаратты синтездеуді кеңейту тұрғысынан перспективалы бағыт болып табылады. Сонымен қатар, криминалистикалық, іздестіру және жедел-анықтамалық есептерді, сондай-ақ вирусқа қарсы қорғау бағдарламаларын, пошталық қосымшаларды және т. б. оңтайландыруды ескере отырып, тікелей техникалық жарактандыруды пайдалану тиімділігін арттыру мәселесі өзекті болып отыр.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар бүгінде мемлекеттік

басқарудың, елдің қауіпсіздігі мен қорғанысының, заңдылық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудің барлық салаларындағы қазіргі заманғы ресейлік жүйелердің бөлігі болып табылады.

ҚР ПО қызметінде ат-технологияларды кеңінен қолдану құқық қорғау органдары жұмысының тиімділігін арттырудың пәрменді құралы болып табылады.

Қоғамдық тәртіпті және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында полицияның әртүрлі бөлімшелерінің қызметкерлері дербес деректерді қорғауға және рұқсатсыз кірудің алдын алуға қойылатын заманауи талаптарды ескере отырып, планшеттік компьютер базасында ақпараттық деректер банктеріне Қашықтан Мобильді қол жеткізу жүйесін табысты пайдалануда. Бұл жүйе бірыңғай интеграцияланған деректер банкінің базасына қосыла отырып, стационарлық және мобильді бақылау-өткізу пункттерінде жедел тексерулер жүргізуді, қызметкерлер мен жедел топтардың орналасқан жерін орналастыруды және басқа да көптеген мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді. Осылайша, ПО қызметкерлері, оның ішінде: ЖПҚ, учаскелік полиция инспекторлары ҚР ІІМ іздестіру, криминалистикалық және жедел анықтамалық есепке алудың ақпараттық жүйелерінен жедел мәліметтер ала отырып, адамдарды, құжаттарды және көлікті тексеруді жүргізеді.

Қазіргі кезеңде ӘҚҚ бөлімшелерінің практикалық қызметінің ажырамас құрамдас бөлігіне айналған қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін спутниктік навигация аппаратурасын (АСН) пайдаланудың тиімділігін атап өткен жөн.

Атап айтқанда, келесі технологиялық компоненттерден тұратын навигациялық-мониторингтік жүйелер кеңінен қолданылады: КО-да орнатылған атқарушы құрылғылар мен датчиктер; навигациялық ақпаратты алу құралдары; көлік құралының бортынан мониторинг орталығына деректерді беру құралдары; Ақпаратты өңдеу үшін пайдаланылатын бағдарламалық-техникалық құралдар.

Спутниктік навигациялық мониторингтік жүйелер (СНМС) белсенді түрде жетілдірілуде, олардың мүмкіндіктері мен қолдану салалары кеңейтілуде.

Құқық қорғау саласында олар полиция күштері мен құралдарының басқаруын, есебін және өзара іс-қимылын ұйымдастыру, жолаушылар мен жүктерді тасымалдаудың қауіпсіз жағдайларын қамтамасыз ету, қылмыстарды ашу үшін, сондай-ақ арнайы міндеттерді шешу кезінде, оның ішінде террористік қатерлерге қарсы іс-қимыл жасау үшін белсенді пайдаланылады.

Аумақтық ішкі істер органдарын жаһандық спутниктік бақылау жүйесіне қосу кезең-кезеңімен жүзеге асырылады. Жүйе ГЛОНАСС қаражатын интеллектуалды басқару жүйесімен біріктіруге, қазір патрульдерді бақылау үшін аймақтарда полиция қолданатын жекелеген навигациялық құралдарды біріктіруді қамтамасыз етуге арналған.

Жоба кезекші оператор үшін мәліметтер жинауды толық

автоматтандыруды, оқиға туралы мәтіндік және картографиялық ақпарат беруді, зардап шеккен адаммен кері байланысты қамтамасыз етуді көздейді.

Келешекте ҚР ІІМ алдында қоғамдық қауіпсіздіктің, құқықтық тәртіптің және тіршілік ету ортасының қауіпсіздігінің жалпы деңгейін арттыру үшін құқық қорғау практикасына ғылым мен техниканың, оның ішінде ақпараттық технологиялардың озық жетістіктерін енгізуді жалғастыру бойынша міндеттер қойылды.

Бұл міндеттерді полиция күштері мен қызметтерінің қызметін үйлестіруді айтарлықтай жақсарту есебінен іске асыру жоспарлануда, оған ықтимал қауіптерді болжауды, мониторингтеуді, алдын алуды және жоюды, сондай-ақ төтенше жағдайлар мен құқық бұзушылықтардың салдарын жоюды бақылауды қамтамасыз ететін кешенді ақпараттық жүйені енгізу жолымен қол жеткізілетін болады, оның басқаруымен кезекші, диспетчерлік, муниципалдық қызметтердің ақпараттық-басқарушы кіші жүйелерінің іс-қимылдарын интеграциялай отырып олардың жедел өзара әрекеттесуі үшін. Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі маңызды бағыт киберқылмыс пен кибертерроризмге қарсы күрес болып табылады, олар қазіргі кезеңде қазіргі заманның басты қауіптерінің біріне жатады.

Қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін ІІО бөлімшелерінің практикалық қызметінде ақпараттық технологияларды қолдануға қатысты өзекті мәселелер қаралды. Авторлар ҚР ІІО қызметінде ат технологияларын кеңінен қолдану құқық қорғау органдары жұмысының тиімділігін арттырудың пәрменді құралы болып табылатынын атап өтті.

Ақпараттық технологияларды енгізу полиция күштері мен қызметтерінің қызметін үйлестіруге, ықтимал қатерлерді болжауға, мониторингтеуге, алдын алуға және жоюға, төтенше жағдайлар мен құқық бұзушылықтардың салдарын жоюға, тасымалдау қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және арнайы міндеттерді шешуге бағытталғаны атап өтілді.

Бақылауға арналған сұрақтар:

1. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудегі заманауи цифрлық технологиялар.

2. Құқық қорғау органдарында инфекциялық жүйелер қандай деңгейде қолданылады.

3. Құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету процестерін оңтайландыру және автоматтандыру.

Ұсынылатын әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы Астана қ., 2022 ж.

2. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V кодексі. Астана, 2024 ж.
3. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі №226 - V Қылмыстық кодексі, Астана, 2024 ж.
4. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231 - V Қылмыстық іс жүргізу кодексі, Астана, 2024 ж.
5. Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 шілдедегі №477-II Орман Кодексі. Астана, 2024 ж.
6. Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 9 шілдедегі №481 - II Су кодексі. Астана, 2024 ж.
7. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 275 - V Кәсіпкерлік Кодексі, Астана, 2024 ж.
8. Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 29 шілдедегі № 350 - VI Әкімшілік рәсімдік кодексі. Астана, 2024 ж.
9. «Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199 - V Заңы. Астана, 2023 ж.
10. «Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің жалпы бөлігінің нормаларын соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 22 желтоқсандағы №12 нормативтік қаулысы. Астана, 2023 ж.
11. «Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің Ерекше бөлігінің нормаларын соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 6 қазандағы № 7 нормативтік қаулысы.
12. Жоғарғы Соттың 9.04.2012 ж. №1 «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шараларын қолдану туралы» қаулысы. Астана, 2023 ж.
13. «Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпандағы № 522 Жарлығы. Астана, 2021 ж.
14. «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2019 жылғы 11 қарашадағы № 203 Жарлығы Астана, 2024 ж.
15. А.В. Тищенко. Доверие к полиции: значение, факторы, перспективы формирования. Дисс. на соискание канд.а соц. наук. Ставрополь, 2020 г.
16. Ч.К. Утегенов « Қазақстан Республикасы ПО-ның адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласындағы қызметінің конституциялық-құқықтық негіздері: монография. - Алматы: Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының БҰҰДБ, 2018. – 214 б.
17. Концептуальные первоисточники и развитие роли полиции в обществе. <https://www.unodc.org/e4j/ru/crime-prevention-criminal-justice/module-5/key-issues/1--policing-in-democracies-and-the-need-for-accountability--integrity->

18. Организационная справедливость.
https://alphapedia.ru/w/Organizational_justice
19. Karriker, J. H.; Уильямс М. Л. (2009). Организационная справедливость и организационное гражданское поведение: опосредованная многоочаговая модель. *Journal of Management*, 35, 112.
20. Greenberg, J. (1987). A Taxonomy of Organizational Justice Theories. *Academy of Management Review*. Vol 12 (1). P. 9–22.
21. Концептуальные особенности сервисной полиции: Методические рекомендации / Ергалиева Н.Ж., Бегалиев Е.Н., Балымов Е.К., Избас Р.С., Маланьина Л.С., Хасанова В.В., – Актобе: Актюбинский юридический институт МВД РК имени М.Букенбаева, 2022. — 202 с.
22. Татум, ВС Eberlin, RJ (2008). Взаимосвязь между организационной справедливостью и стилем конфликта. *Business Strategies Series*, 9 (6), 297–305.
23. Шунушева М.А. «Правовые и организационные аспекты деятельности органов внутренних дел по предупреждению и пресечению правонарушений, посягающих на общественный порядок и нравственность» Дисс. на соискание степени магистра, Костанай, 20201 г.
24. Сизикова Н.М. Профилактика правонарушений в области избирательных прав: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2008. 215 с.
25. Гербеков И.И. Понятие и виды профилактики правонарушений // <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-vidy-profilaktiki-pravonarusheniy>
26. Каширина О.Н. О некоторых аспектах проведения субъектами профилактики правонарушений мониторинга в сфере профилактики правонарушений // *Инновационная экономика и право*. 2018. №1 (10). С.106-108.
27. Майоров В.И., Дунаева О.Н. Современные концепции взаимодействия полиции и общества как средства противодействия преступности: опыт зарубежных стран и России // *Юридическая наука и правоохранительная практика*. 2017. № 1 (39). С. 145-153.

К.Ш. Жакенов

ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДА ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ ҚОРҒАУДЫ
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Оқу құралы

ҚР ИМ М. Бөкенбаев атындағы
Ақтөбе заң институтының баспаханасында басылған
030011, Ақтөбе қ., 41 разъезд, курсанттық тас жол, 1.